

Osallisuus kokemuksina

Haastattelututkimus huumeidenkäyttäjien osallisuuden muodoista,
mahdollisuuksista ja rajoitteista

Anna Elina Ylianttila

Helsingin Yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Sosiologia

Pro gradu -tutkielma

Toukokuu 2016

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty		Laitos – Institution – Department	
Valtiotieteellinen tiedekunta		Sosiaalitieteiden laitos	
Tekijä – Författare – Author			
Anna Elina Ylianttila			
Työn nimi – Arbetets titel – Title			
Osallisuus kokemuksina. Haastattelututkimus huumeidenkäyttäjien osallisuuden muodoista mahdollisuuksista ja rajoitteista			
Oppiaine – Läroämne – Subject			
Sosiologia			
Työn laji – Arbetets art – Level	Aika – Datum – Month and year	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages	
Pro gradu	Toukokuu 2016	76	
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan osallisuuden kokemuksia huumeidenkäyttäjien näkökulmasta. Osallisuus nousi keskeiseksi yhteiskunnalliseksi ja sosiaalipoliittiseksi tavoitteeksi 2000-luvun vaihteessa ja on ajankohtainen teema etenkin sosiaali- ja terveyspalveluiden kehittämisessä. Osallisuus nähdään keinona vähentää yhteiskunnallista syrjäytymistä lisäämällä kansalaisten hyvinvointia ja aktiivisuutta. Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää millaisena osallisuus näyttäytyy huumeidenkäyttäjien kokemana ja millaisia osallisuuden muotoja, mahdollisuuksia ja rajoitteita huumeidenkäyttäjille suunnattujen vapaaehtois- ja vertaistoiminnan muotoihin liittyy. Lisäksi tutkimuksessa kiinnitetään huomiota osallisuuden taustalla vaikuttaviin vallan ja vastuun kysymyksiin, ja pyritään selvittämään millaiselta osallisuudesta rakentuva kuva näyttää yhteiskunnallisen hallinnan näkökulmasta.</p> <p>Tutkimuksen pääasiallisena aineistona on 11 teemahaastattelua, jotka on kerätty etnografista tutkimusotetta hyödyntäen. Haastateltavat ovat entisiä ja nykyisiä huumeiden ongelmakäyttäjiä sekä heidän kanssaan työskenteleviä ammattilaisia, jotka ovat mukana jonkin kansalaisyhteiskuntaan paikantuvan yhteisön toiminnassa.</p> <p>Tutkimuksen teoreettinen viitekehys muodostuu Michel Foucault'n ja hänen seuraajiensa yhteiskunnallista hallintaa ja sen uusia muotoja käsittelevästä tutkimuskeskustelusta. Hallinnan kysymysten kautta tutkimuksessa tarkastellaan osallisuuden ilmentymiä yhteiskunnallisten valtasuhteiden näkökulmasta ja kysytään kenelle vastuu kansalaisten hyvinvoinnista 2010-luvulla osoitetaan.</p> <p>Tutkimuksen perusteella osallisuuden kokemuksista hahmottuu kolme osallisuuden rakentumisen tasoa. Ensimmäinen taso perustuu yksilön identiteetin uudelleenmuotoilun mahdollisuuksiin osallisuuden kokemusten kautta; toinen taso yhteisöllisen toiminnan ja sosiaalisten suhteiden kautta mahdollistuvaan osallisuuden kokemukseen yhteisön jäsenyytenä; ja kolmas yhteiskunnalliseen osallisuuden kokemukseen, jonka kautta huumeidenkäyttäjille mahdollistuu kokemus yhteiskunnallisesta osallisuudesta.</p> <p>Tutkimuksen perusteella todetaan, että osallisuuden kokemukset erilaisten kolmannen sektorin vapaaehtois- ja vertaistoimintamuotojen kautta voivat avata huumeidenkäyttäjille kokemuksen pääsystä takaisin valtayhteiskuntaan. Osallisuuteen perustuvilla toimintatavoilla ei voida kuitenkaan ratkaista syrjäytymistä yhteiskunnallisena ongelmana, vaan osallisuus tarvitsee toteutuakseen tiettyjä hallinnollisia ja taloudellisia resursseja.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords			
osallisuus, huumeidenkäyttäjät, yhteiskunnallinen hallinta, vertaistoiminta, kokemus			

Sisällys

1. Johdanto	4
1.1 Tutkimuksen keskeiset käsitteet	7
2 Osallisuus jälkihyvinvointivaltiossa	9
2.1 Osallisuus ilmiönä ja näkökulmana	9
2.2 Osallisuuden nousu keskeiseksi yhteiskunnalliseksi tavoitteeksi 1900-luvun loppupuolella..	12
2.3 Kansalaisyhteiskunta osallisuuden areenana	15
3. Osallisuus uutena hallintatapana: mahdollisuuksia ja jännitteitä	19
3.1 Kansalaisuuden uudet vaatimukset	23
3.2 Osallisuus kansalaisuuden tuottamisen tapana	25
4. Tutkimusaineisto ja menetelmä	29
4.1 Aineiston keruu prosessina	30
4.2 Tutkimusetiikka ja oma tutkijan rooli	35
4.3 Aineiston analyysi	36
5. Käytännöissä ja sosiaalisissa suhteissa toteutuva osallisuus	39
5.1 Sisältöä, suhteita ja paikka mihin mennä	39
5.2 Osallisuuden kokemuksia korvaushoidossa	41
5.3 Vertaistoiminta osallisuuden ilmentymänä	45
6. Osallisuus identiteetin muokkaajana	51
6.1 Erontekoja ja määrittelyjä	51
6.2 Päihdekuntoutujat toimijoina ja osallisina	53
6.3 Toimijoiden monet roolit ja rooliristiriidat	56
7. Osallisuus väylänä yhteiskuntaan	60
7.1 Osallisuus yhteiskunnan jäsenyytenä	60
7.2 "Kyllä meitä pidetään jo kunnan ihmisinä"	63
8. Johtopäätökset	68
Lähteet	71

1. Johdanto

Kansalaisten osallisuus on noussut viime vuosina keskeiseksi yhteiskuntapoliittiseksi ja sosiaalipoliittiseksi teemaksi (Matthies 2008, STM 2012, EU 2014, Raivio & Karjalainen 2013). Osallisuuden käsite esiintyy keskusteluissa lasten ja nuorten sekä työttömien ja muiden syrjäytymisvaarassa olevien ihmisryhmien asemasta, sekä kysymyksissä sosiaali- ja terveystalveluiden kehittämistä. Osallisuuden merkitystä on korostettu erityisesti sellaisten ihmisryhmien kohdalla, jotka ovat syystä tai toisesta valtaväestöä heikommassa asemassa yhteiskunnassa tai heillä on muutoin rajoitetut toiminnan ja vaikuttamisen mahdollisuudet (Rissanen 2015, STM 2009, Mattila-Aalto 2009). Osallisuus nähdään keinona lisätä hyvinvointia ja kansalaisten aktiivisuutta (STM 2009:3). Oma opinnäytetyöni liittyy tähän ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun paitsi osallisuuden toteuttamisen tavoista, myös kriittisimpiin näkökohtiin näiden tapojen taustalla vaikuttavista vallan ja hallinnan rakenteista.

Osallisuuden oletetaan lisäävän yksilötason hyvinvointia ja eheyttävän siten yhteiskuntaa kasvattamalla sosiaalista kestävyttä, solidaarisuutta ja luottamusta (Raivio & Karjalainen 2013, 12). Siksi osallisuutta pidetään yhteiskunnallisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin kulmakivenä. Sekä Suomessa, että muissa EU-maissa osallisuus nousi keskeiseksi sosiaalipoliittiseksi tavoitteeksi 2000-luvun vaihteessa, ja viime vuosina sekä valtio- että kuntatasolla on kehitetty useita erilaisia hankkeita ja projekteja osallisuuden edistämiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriön mukaan yksi olennainen osa kansalaisten hyvinvoinnin edistämistä on juuri osallisuuden edistäminen. Sosiaali- ja terveysministeriö (STM 2009) määrittelee osallisuuden tarkoittavan mukanaoloa, vaikuttamista sekä huolenpitoa ja yhteisesti rakennetusta hyvinvoinnista osalliseksi pääsemistä.

Suomessa osallisuutta on lähdetty toteuttamaan hallinto- ja keskusjohtoisesti, jolloin yksilön asema ja toimenpiteiden vaikuttavuus erilaisissa osallisuutta ajavissa hallinnollisissa ohjeissa ja ohjelmissa on jäänyt monelta osin vielä varjoon (Kiilaskoski ym. 2012, 9; Rissanen 2015, 214). Niin osallisuudesta käydyissä yhteiskunnallisissa keskusteluissa kuin tutkimuksessa, tietoa toiminnan kohteiden omista kokemuksista ja

ajatuksista tarvitaan lisää (Rissanen 2015; Kivistö 2014). Omaa mielenterveyskuntoutustaan tutkineen Päivi Rissanen (2015) mukaan osallisuuden laajasta korostamisesta huolimatta tutkimustietoa sen vaikuttavuudesta ja merkityksestä sekä yksilöille, että laajemmin esimerkiksi sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille ei ole riittävästi. Mikäli osallisuutta haluaan lisätä uusien vertaistukeen ja kokemusasiantutijuuteen perustuvien toimintamallien avulla, tarvitaan tietoa niiden suhteesta ja roolista palvelujärjestelmässä (Rissanen 2015, 214).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) raportissa, jossa arvioidaan kansallisen päihde- ja mielenterveysohjelman ”Mieli 2009” kokemusasiantuntijatoiminnan toteutumista, todetaan että osallisuudella voidaan paitsi parantaa palveluiden laatua myös lisätä palveluiden käyttäjälähtöisyyttä ja vaikuttavuutta (STM 2009:3). Osallisuus nähdään ohjelmassa myös yhtenä mielenterveys- ja päihdetyön kehittämisen avaimena ja siksi merkittävänä osana palvelujärjestelmän parempaa toimivuutta. Osallisuuden kautta mahdollistuu etenkin mielenterveys- ja päihdetyössä olennaiseksi katsottu vuorovaikutus, arvostus, asiakkaiden ”äänen kuuluminen” sekä vaihtoehtoisten toiminta- ja ajattelutapojen huomioonottaminen.

Saamastaan kiinnostuksestaan huolimatta päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivien osallisuuden lisääminen on Suomessa monilta osin vielä lapsen kengissä, ja toimintaan kaivataan monipuolisuutta ja vakiintuneita käytäntöjä. (keskustelusta Virokannas 2015; Falk ym. 2013.) Mieli 2009- hankkeen loppuraportissa (2015) todetaan Suomen olevan edelleen muita pohjoismaita jäljessä varsinkin osallistavien toimintatapojen kehittämisessä ja vakiinnuttamisessa osaksi palvelujärjestelmää (Vuorenmaa & Hannu-Jama 2015, 50-51). Raportin mukaan hankkeen aikana on kuitenkin otettu askelia oikeaan suuntaan kun kokemusasiantutijuuden ja vertaistyyön integrointi osaksi kunnallista palvelujärjestelmää on saatu alkuun (Lund 2015, 237).

Oman opinnäytetyöni aihe liittyy tähän ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaiden osallisuudesta ja aiempaa aktiivisemmasta roolista palveluiden käyttäjinä (esim. Hyväri 2001, Virokannas 2014; Perälä 2012;

Leppo 2012). Tutkimuskohteenani ja esimerkkinä tällaisesta asiakasryhmästä ovat huumeiden ongelmakäyttäjät ja entiset ongelmakäyttäjät jotka ovat mukana jonkin kansalaisyhteiskuntaan paikantuvan yhteisön toiminnassa (vrt. Virokannas 2015). Opinnäytteen tarkoitus on tuoda lisävaloa ja ymmärrystä keskusteluun osallisuudesta tarkastelemalla kysymystä ”osallistettavien” itsensä näkökulmasta. Aineistonani on 11 teemahaastattelua, joissa entiset päihdeiden ongelmakäyttäjät ja heidän kanssaan työskentelevät ammattilaiset käsittelevät osallisuuden teemaa omien kokemustensa kautta. Tarkoitukseni on selvittää ensinnäkin, millaisena osallisuus ja sen erilaiset ilmentymät näyttäytyvät osallistettavien omasta näkökulmasta ja heidän edustamiensa yhteisöjen arjessa. Samalla haluan nostaa esille kyseisen asiakasryhmän omaa ääntä, ja osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun osallisuuden luonteesta, mahdollisuuksista ja ongelmakohtista.

Osallisuus linkittyy yhteiskuntatasolla myös kysymykseen vastuusta ja nimenomaan kansalaisten hyvinvoinnin turvaamisen vastuusta. Kuten Raija Julkunen (2007) kirjoittaa, niin sanottu jälkihyvinvointivaltioellinen, aktivoiva ja osallistava sosiaalipolitiikka sysää väistämättä aiempaa enemmän vastuuta kansalaisille itselleen. Osallisuuteen onkin liitetty myös kriittisiä huomioita esimerkiksi päihdeongelmista kärsivien liiallisesta vastuuttamisesta niin omasta kuin vertaistensa päihdeongelmien hoidosta (esim. Leppo 2012; Perälä 2012). Tarkastelenkin opinnäytteessäni tästä näkökulmasta myös osallisuuteen liittyviä vallan ja hallinnan kysymyksiä.

Tutkimustani taustoittava teoreettinen viitekehys muodostuu Michel Foucault'n ja hänen seuraajiensa yhteiskunnallista hallintaa ja sen uusia muotoja käsittelevästä tutkimuskeskustelusta (Foucault 1995, Clarke 2004, Helén 2010, Rose 1999, Cruikshank 1999), jonka avulla tarkastelen osallisuuden ympärille rakentuvia vallan ja vastuun kysymyksiä. Tutkimuskysymykseni voi tiivistää seuraavasti:

1. Mitä osallisuus tarkoittaa huumeidenkäyttäjien tai entisten huumeidenkäyttäjien ja heidän edustamiensa yhteisöjen näkökulmasta. Kokevatko he itse olevansa osallisia ja jos, niin suhteessa mihin?
2. Miten osallistettavat itse osallisuuden näkevät, kokevat ja määrittelevät?

3. Mitä osallisuus tarkoittaa näiden ihmisten elämässä ja yhteisöjen toiminnassa käytännössä, ja millaisissa toiminnoissa, ryhmäjäsenyyksissä ja toimijuuksissa osallisuus konkretisoituu?
4. Miltä aineistosta rakentuva kuva osallisuudesta näyttää yhteiskunnallisten valtasuhteiden näkökulmasta? Sysätäänkö vastuuta ongelmista yhä enemmän kansalaisille itselleen ja mitä seurauksia tällä mahdollisesti on?

Työni rakentuu siten, että aloitan määrittelemällä lyhyesti tutkimukseni keskeiset käsitteen. Luvussa kaksi jatkan osallisuuden teeman käsittelyä pohtimalla käsitteen käyttöön liittyviä haasteita ja mahdollisuuksia tutkimuskeskustelun valossa. Sen jälkeen käsittelen tutkimustani taustoittavaa yhteiskunnallista hyvinvointivaltio- ja jälkihyvinvointivaltiokeskustelua (ks. tarkemmin myöhemmin) ja sen tarjoamaa viitekehystä osallisuuden tarkasteluun, ja pohdin hyvinvointivaltion muutoksia ja niiden vaikutuksia yhteisöllisyyden ja osallisuuden uudelleen korostamiseen. Lisäksi luvussa kaksi pureudun vielä kansalaisyhteiskuntaa ja järjestötoimintaa koskevaan keskusteluun, joka on tutkimuskohteeni toimintakenttä ja merkittävä osa tutkittavaa ilmiötä. Kolmas luku käsittelee tutkimukseni teoreettista viitekehystä, joka muodostuu hallinnan analytiikan tutkimusperinteestä. Neljännessä kappaleessa esittelen tutkimuksen aineistoa, tutkimusmenetelmää ja aineistonkeruu prosessia. Aineiston analyysiosuus koostuu kappaleista 5, 6 ja 7, joissa käsittelen tutkimukseni keskeisiä tuloksia kolmen aineistosta nousevan teeman avulla. Viimeisessä luvussa vedän yhteen tutkimukseni keskeiset tulokset ja niistä tekemäni johtopäätökset ja pohdin, mitä työni perusteella voi sanoa sekä päihteidenkäyttäjien, että yleisemminkin osallisuudesta tällä hetkellä Suomessa.

1.1 Tutkimuksen keskeiset käsitteet

Tutkimukseni keskeisenä käsitteenä ja punaisena lankana on *osallisuuden* käsite. Osallisuudella voidaan painotuksesta riippuen tarkoittaa esimerkiksi mukanaoloa, osallistumista, yhteenkuuluvuuden kokemusta, vaikutusmahdollisuuksia tai ihmisoikeutta (esim. Mattila-Aalto 2009; Raivio & Karjalainen 2013; Kiilakoski ym. 2012). Vertaisuus, joka on keskeisessä asemassa tutkimieni yhteisöjen toiminnassa, on yksi osallisuuden ilmentymistä (esim. Hyväri 2001). *Osallistumisen* käsitteellä viitataan

osallisuuden kokemuksellista luonnetta konkreettisempaan toiminnan tasoon sekä oikeuksiin ja velvollisuuksiin kansalaisena (Bäcklund ym. 2002). *Osallistamisella* tarkoitetaan puolestaan yksilön ulkopuolelta tulevia kehotuksia tai vaatimuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja täyttää siten aktiivisen kansalaisuuden ihanne (keskustelusta esim. Laitinen & Nurmi 2003; Koskiahho 2002; Harju 2004). Osallisuuden käsitteellä onkin paljon yhtymäkohtia *kansalaisuuden* käsitteen kanssa, etenkin silloin, kun osallisuudella viitataan yhteisön tai yhteiskunnan poliittiseen jäsenyyteen (esim. Bäcklund ym. 2002; Kiilakoski ym. 2012, 18).

Kansalaisyhteiskunnalla, johon tutkimani järjestöt paikantuvat, viitataan julkisen sektorin ulkopuolelle jäävään kansalais-, järjestö- ja vapaaehtoistoimintaan (esim. Koskiahho ym.1999; Haatanen 2000). *Kolmas sektori* tarkoittaa puolestaan yhtä kolmesta institutionalisoidusta yhteiskunnan ryhmittymästä, joista kaksi muuta muodostavat valtio ja markkinat. Kolmas sektori on kansalaisyhteiskunnan toimintakenttä. (Koskiahho ym. 1999.) *Yhteisön* käsitteellä on merkittävä rooli osallisuuskeskustelussa, koska osallisuus toteutuu aina suhteessa yhteisöön (Raivio & Karjalainen 2013; Kiilakoski ym. 2012). Osallisuuden kokemukset liittyvät myös ihmisen henkilökohtaiseen elämämaailmaan sekä *identiteettiin*, joka rakentuu ja muokkautuu yksilön sosiaalisten suhteiden ja ryhmäjäsenyyksien kautta (esim. Jokinen ym. 2004). Osallisuuden vastakohtana voidaan pitää *osattomuutta*, jolla tarkoitetaan tilannetta, jossa yksilö on jonkin yhteisesti tärkeänä pidetyn asian kuten taloudellisen toimeentulon tai sosiaalisten suhteiden ulkopuolella (esim. Seppänen 2001; Mattila-Aalto 2009; Kiilakoski ym. 2012). Omassa tutkimuksessani osallisuudella tarkoitetaan ennen kaikkea yksilön subjektiivista kokemusta, ja olen kiinnostunut tutkittavien omista näkemyksistä ja merkityksenannoista sille, mistä he ajattelevat osallisuuden muodostuvan.

2. Osallisuus jälkihyvinvointivaltiossa

2.1 Osallisuus ilmiönä ja näkökulmana

Osallisuus ymmärretään syrjäytymiselle vastakkaiseksi käsitteeksi, ja osallisuus tutkimusaiheena on kasvattanut suosiotaan siinä määrin, että syrjäytymistutkimuksen voidaan katsoa muuttuneen osallisuustutkimukseksi (Raivio & Karjalainen 2013, 13; Mattila-Aalto 2009, 21, 24). Käsitteenä osallisuus on kuitenkin väljä ja kerää alleen monia erilaisia näkökulmia ja lähestymistapoja, jonka vuoksi sen käyttö ei ole ongelmatonta. (Raivio & Karjalainen 2013, 12; Kiilakoski ym. 2012, 15.) Vaikka osallisuuden käsitteen väljyys on mahdollistanut sen käytön monipuolisesti ja innovatiivisesti eri asioiden edistämiseksi, on se samalla aiheuttanut haasteita käsitteen empiirisille ja hallinnolliselle käytölle, koska käsite sellaisenaan jättää liikaa tulkinnanvaraa siihen, mitä sillä oikeastaan tarkoitetaan (vrt. Helne 2003, 77).

Osallisuus ja syrjäytyminen ovat kielellisiä konstruktioita, jotka voivat reaalityodellisuudessa tarkoittaa monia asioita. Raivio ja Karjalainen (2013) kyseenalaistavat tarkastelussaan osallisuuden rakentumisesta 2010-luvun hallinnollisissa tavoite- ja toimintaohjelmissa osallisuus termin käytön kokonaan ja esittävät sen korvaamista hyvinvoinnin käsitteellä, joka samalla mahdollistaisi hyvinvoinnin osatekijöistä puhumisen niiden oikeilla nimillä, olipa kyseessä sitten köyhyys, työttömyys tai yksinäisyys. Vaikka osallisuuskäsitteen väljyydellä on etunsa, on sen löysärajaisuus aiheuttanut myös sen, että hyvältä kuulostavatkin osallisuushankkeet ovat todellisuudessa saattaneet luoda vain ”näennäisosallisuutta” tai jopa osattomuutta. (Kiilakoski ym. 2012, 15.) Osallisuuspuheen tarkentumattomuudella on vaikutuksensa myös ratkaisuehdotuksiin, joita osallisuuden edistämiseksi luodaan (em.)

Osallisuuden käsite on ongelmallinen myös siksi, että se perustuu pitkälti yksilön omaan kokemukseen, jolloin yksilön osallisuutta on mahdotonta määrittää ulkopuolelta (Raivio & Karjalainen 2013, 14). Silti edelleen monet arviot osallisuuden toteutumisesta ja hyödyistä perustuvat olettamuksiin, jotka ovat lähtöisin muilta kuin toiminnan kohteilta itseltään (em). Vaikka osallisuus määrittyy kokemuksen lisäksi

toimintakykynä ja toimintamahdollisuuksina, joita on helpompi tarkastella ja mitata ulkopuolelta, on osallisuuden mittaaminen ja arviointi aina ongelmallista, koska osallisuuden kokemusta ei näe ulkopuolelta. Niinpä yksilön oma kokemus osallisuudestaan voi poiketa yhteisön, viranomaisten tai yhteiskunnan näkemyksestä. (em. 15) Osallisuuden lisäämisessä toimia ei useinkaan kohdisteta ”meihin” vaan joihinkin toisiin, jolloin osallisuutta vailla olevat syrjäytyneet määritellään ulkopuolelta niiden toimesta, jotka eivät itse kuulu kyseiseen joukkoon (Mattila-Aalto 2009, 21; Jokinen ym. 2004, 11). Niinpä syrjäytyneisyys tullaan määritelleeksi tietyin ehdoin toteutuvaksi, ja siihen niputetaan monia erilaisia ihmisryhmiä, ilman että tiedetään miten he itse asian kokevat. Osallisuus- ja syrjäytymispuheeseen liittyykin siten aina vallan aspekti, sekä abstraktilla, että käytännön tasolla. (Raivio & Karjalainen 2013, 15, 31; Helne 2003.)

Tällainen tilanne oli tuttu useille haastattelemilleni entisille päihteiden ongelmakäyttäjille, jotka paikannettiin ulkopuolelta edelleen marginaaliin kuuluviksi, vaikka heidän oma kokemuksensa ei tätä käsitystä tukenut. Esimerkiksi osa haastateltavistani koki päässeensä järjestötoiminnan kautta takaisin ”normaalielämään” vaikka muut saattoivat edelleen määritellä heidät yksiselitteisesti päihteidenkäyttäjien marginaaliryhmään kuuluviksi. Toisaalta, tilanne voi olla myös vastakkainen silloin kun yksilö ei koe itseään osalliseksi vaikka hän ulkopuolisten silmin näyttäytyisi ”osallistettuna” (vrt. esim. Leppo 2012). Osallisuuden kokemuksellisen luonteen takia, on tärkeää kysyä katseen kohteena olevilta ihmisiltä itseltään, millaiset tekijät mahdollistavat ja vahvistavat osallisuuden kokemusta ja mitkä estävät sitä. Osallisuus ja syrjäytyminen eivät todellisuudessa esiinny toisiaan poissulkevinä, eivätkä staattisina tiloina, vaan ihminen voi samaan aikaan olla osallinen jollakin elämänsäalueella ja kokea osattomuutta jollakin toisella. (Raivio & Karjalainen 2013.)

Osallisuus ja syrjäytyminen ovat myös prosesseja, jotka rakentuvat aina suhteessa muihin. (Raivio & Karjalainen 2013, 14-15.) Osallisuus realisoituu vain suhteessa yhteisöön, koska syrjäytyneitä ei ole ilman toista ei-syrjäytyneiden ryhmää. Niinpä osallisuuden ilmiön tarkasteluun liittyvät olennaisesti myös yhteisön ja siinä rakentuvan identiteetin kysymykset (Kiilakoski ym. 2012, 16). Yhteiskuntatieteellisessä

tutkimuksessa osallisuutta on lisäksi lähestytty muun muassa inklusion, voimaantumisen, syrjäytymisen ja valtaistamisen kysymysten kautta (Kivistö 2014, 42). Raivio ja Karjalainen (2013) näkevätkin osallisuuspuheen tapana puhua syrjäytymisestä kiertoilmaisulla. Pohjimmiltaan osallisuuspuheessa on kyse klassisesta ”me-muut” ajattelusta, jota yhteiskuntatieteissä on kautta historian käsitelty useista eri näkökulmista. (Raivio & Karjalainen 2013, 15.)

Sosiologian näkökulmasta osallisuuden rakennetta voidaan tarkastella Erik Allardtin tunnetun hyvinvointijäsennyksen suuntaviivoja seuraten (Allardt 1976). Allardt määritteli hyvinvoinnin rakentumista ihmisen perustarpeiden kautta, muodostaen niistä kolme hyvinvoinnin ulottuvuutta: having, loving, being. Having viittaa materiaaliin olosuhteisiin kuten työllisyyteen, koulutukseen, taloudellisiin asioihin ja terveyteen; loving tarpeeseen olla yhteydessä muihin ihmisiin, kuten perhe, ystävät ja suku; being tarpeeseen integroitua yhteiskuntaan esimerkiksi vaikuttamisen ja osallistumisen kautta. (Allardt 1976, 88-94.) Allardtin hyvinvoinnin elementit, joiden hän ajatteli tukevan ja vahvistavan yhteiskunnallista toimintakykyä, ovat pitkälti samoja, mitä sittemmin on sisällytetty osallisuuteen ja sen tuomiin yhteiskunnallisiin hyötyihin.

Raivion ja Karjalaisen (2013, 16) tarkastelussa osallisuuden katsotaan rakentuvan 1) riittävästä toimeentulosta, riittävien hyvinvointipalveluiden ja turvallisuuden takaamisesta, 2) Oikeudenmukaisesta resurssien ja toimintamahdollisuuksien jakautumisesta sekä yksilön mahdollisuuksista vaikuttaa elämäänsä, ja 3) osallisuudesta, yhteisöllisyydestä ja kiinnittymisestä yhteiskuntaan. Osallisuus on siis samaan aikaan toiminnan tavoite ja yksi sen saavuttamisen keinoista. Kaikille osallisuuden ulottuvuuksille on vastaava syrjäytymisen ulottuvuus, jolloin osallisuuden väheneminen jollakin ulottuvuudella tarkoittaa syrjäytymisriskin lisääntymistä ulottuvuuden ”toisessa päässä”. (em.) Osallisuuden toteutumisen lisäksi osallisuusulottuvuuksien tasapainoisuus vaikuttaa kokemukseemme osallisuudesta tai sen puutteesta. Tasapainoinen osallisuuden kokemus tarkoittaa yksilötason hyvinvointia, joka heijastuu yhteiskuntaan sosiaalisena kestävyytensä. (Raivio & Karjalainen 2013, 17.)

Koska osallisuus ilmiönä toteutuu yksilön suhteessa muihin, voi osallisuus toteutua (tai olla toteutumatta) monilla eri areenoilla, kuten suhteessa perheeseen, kaveriporukkaan, koululuokkaan, työyhteisöön, harrastusryhmään, kuntaan tai yhteiskuntaan (Kiilakoski ym. 2012, 16). Tärkeimpänä osallisuuden muotona erilaisissa valtiollisissa ohjelmissa nähdään kuitenkin työelämäosallisuus, joka katsotaan keskeisimmäksi keinoksi taisteltaessa köyhyyttä ja syrjäytymistä vastaan (Raivio & Karjalainen 2013, 12.) Raivion ja Karjalaisen (2013) tarkastelussa osallisuuspolitiikka näyttäytyy yksilön oikeuksia välttelevänä työorientoituneena puheena, jossa korostuu yksilön oma vastuu mahdollisuuksiin tarttumisessa ja osallisuuden saavuttamisessa. Työelämäosallisuus koskee kuitenkin väistämättä vain osaa kansalaisista, koska työmarkkinat eivät tarjoa töitä kaikille, eikä kaikilla kansalaisilla ole käytössään työelämän vaatimuksia vastaavia resursseja. Niinpä osallisuuden mahdollisuuksia tulisi luoda myös työelämän ulkopuolelle jääville. (Raivio & Karjala 2013, 28-31.)

Osallisuudesta käydyn vilkkaankin keskustelun on kritisoitu jääneen usein pelkäksi retoriikaksi, ilman, että sillä olisi ollut todellista vaikutusta tai muutosvoimaa (esim. Kiilakoski ym. 2012, 15; Kivistö 2014). Vaikka muutosten tarpeellisuudesta ja suunnastakin on oltu varsin yksimielisiä, yksimielisyys ei ole riittänyt esimerkiksi riittävään resurssointiin tai palveluiden juurruttamiseen. (Rissanen 2015, 21.) Osallisuuskeskustelu näyttääkin monilta osin olevan siinä tilanteessa, että kaikki puhuvat ja vannovat osallisuuden nimeen, mutta kukaan ei ole valmis ottamaan vastuuta sen toteuttamisesta, haasteista tai epätoivotuista seurauksista kuten kustannuksista. Seuraavaksi tarkastelen osallisuuden nousua keskeiseksi sosiaalipoliittiseksi temaksi varsinkin 2000-luvulla tapahtuneiden yhteiskunnallisten muutosten myötä, sekä siihen liittyviä jännitteitä ja kriittistä keskustelua.

2.2 Osallisuuden nousu keskeiseksi yhteiskunnalliseksi tavoitteeksi 1900-luvun loppupuolella

Suomalainen hyvinvointivaltio on läpikäynyt monenlaisia muutoksia viimeisten vuosikymmenien aikana ja yksi merkittävä osa hyvinvointivaltion murrokseen liittyvää sosiaalipoliittikkaa näyttää olleen osallisuus. Taustalla on monia yhteiskunnallisia kehityskulkuja länsimaisten yhteiskuntien oikeuttamisperusteiden muutoksista

kansalaisyhteiskunnan nousuun (keskustelusta esim. Luhtakallio 2013; Sulkunen 2009; Matthies 2008; Powell 2007). Sosiaalipolitiikassa osallisuuspuhen juuret juontavat etenkin 1990-luvun lamaan ja siitä alkunsa saaneisiin hyvinvointipolitiikan ja palvelujärjestelmän uudistuksiin sekä ehkäisevän sosiaalipolitiikan esille nousuun. (Kokkonen ym. 2013, 36.; Julkunen 2008). Pohjoismainen, universalismiin, tasa-arvoon ja vahvaan julkiseen vastuuseen nojaava hyvinvointivaltio ei ole enää itsestäänselvyys 2000-luvulla, vaan valtion rinnalle ja osin myös korvaamaan ennen sen hoitamia vastuualueita, on lähdetty etsimään uusia vastuunkantajia. Varsinkin kansalaisten hyvinvoinnista ja palveluista huolehtimisen on toivottu siirtyvän yhä enemmän kansalaisten itsensä ja kansalaisyhteiskunnan vastuulle, ja joissakin tapauksissa valtion ja kuntien voidaan katsoa oikeastaan jo siirtäneen osan sille kuuluneista tehtävistä järjestöjen hoidettavaksi, vaikka periaatteessa vastuu olisi edelleen niillä (Murto 2003; Perälä 2012, Leppo 2012;).

Sosiologisessa aikalaisanalyysissä modernin ajan jälkeistä aikakautta on kuvattu muun muassa myöhäismodernin tai postmodernin käsittein. Näitä kahta käsitettä erottaa niihin liittyvä tulkinta aikakautemme tilasta suhteessa moderniin aikaan, eli 1800-luvulta käynnistyneeseen teollistumisen, kaupungistumisen ja rationaalisen ohjauksen aikakauteen. Myöhäismodernin käsitettä käyttävät korostavat modernin ajan jatkuvuutta ja laadullista muutosta, kun taas postmodernin käsitteeseen liittyy ajatus modernin aikakauden lopusta ja uuden, modernin jälkeisen ajan alkamisesta. (esim. Saastamoinen 2012, 57.) Jälkimmäisestä näkökulmasta katsottuna liitokset, jotka tekivät hyvinvointivaltiosta aikoinaan kansallisen projektin, ovat alkaneet repeillä ja universalismin ajatus on vaihtunut kuria ja kontrollia korostavaan ajatteluun. Valtiot ovat myös suuntautuneet aiempaa enemmän talouselämän intresseihin ja samaan aikaan kansalaisten sosiaalisia oikeuksia on heikennetty. (Anttonen & Sipilä 2000, 271-272; Julkunen 2008, 185.)

Siirtymää hyvinvointivaltiosta sen jälkeiseen aikaan on kuvattu yhteiskunnallisessa tutkimuskirjallisuudessa myös siirtymisenä ”projektiyhteiskuntaan” (Rantala ja Sulkunen 2006), ”kilpailuvaltioon” (esim. Hänninen ym. 2010) ja ”jälkihyvinvointivaltiolliseen” (Clarke 2004) aikaan, joilla kaikilla viitataan perinteisten

hyvinvointivaltiomallien purkamiseen ja uudelleenmuotoiluun hieman eri painotuksin (em). Hyvinvointivaltion hajautuessa keskustelu etenkin kansalaisyhteiskunnasta ja yhteisöllisyydestä on vilkastunut, yhä useampien toimijoiden ja varsinkin julkisen vallan edustajien ollessa huolissaan hyvinvoinnista ja palveluiden turvaamisesta jatkossa. ”Jälkihyvinvoinnin” aikana kolmannen sektorin toimintamallit ovat nousseet yhdeksi keskeisimmistä syrjäytymisen ehkäisemisen ja osallisuuden toteuttamisen areenoista (esim. Barnes ym. 2007) kun yhdeksi mahdollisuudeksi turvata palvelut on nähty lisääntyvä vapaaehtois- ja kansalaistoiminta (Nylund & Yeung 2005, 13), sekä ”kansalaisyhteiskunnassa” tapahtuva aktivointityö (Rantala ja Sulkunen 2006).

Huolestunut diagnoosi yhteiskuntamme tilasta esittää että yksilöllistymiskehitys, markkinatalous ja yhteiskunnan nopeat muutokset ovat rapauttaneet ihmisten elämän yhteisöllistä perustaa, ja lääkkeeksi tähän nähdään yhteisöjen elvyttäminen kansalaisten aktivoinnin ja osallistamisen avulla (Saastamoinen 2012, 47, 52). Yhteisö ja yhteisöllisyys näyttävätkin olevan niitä käsitteitä, joihin suomalainen hyvinvointiyhteiskunnan uudistaminen 2010-luvulla nojaa. (Saastamoinen 2012, 51-52; Niemelä 2003). Yksilöiden sosiaalista verkostoitumista ja osallistumista kansalaistoimintaan on alettu tästä näkökulmasta katsottuna pitää yhtenä sosiaalisen kuntoisuuden mittarina. Kansalaistoiminnan kautta esimerkiksi työelämän ulkopuolelle jääneillä yksilöillä on mahdollisuus saavuttaa sosiaalista pääomaa ilman työelämän ehtoja. (Matthies 2003, 150.) Etenkin mielenterveys- ja päihdetyössä erilaiset vertaisuuteen perustuvat toimintamuodot ovat kasvattaneet suosiotaan yhtenä osallistamisen muotona.

Samaan aikaan kun kansalaisia on aktivoitu ja osallistettu erilaisiin hyvinvoinnin tuottamisen projekteihin, on syrjäytymisen ja epätasa-arvon sanottu paradoksaalisesti kuitenkin lisääntyneen. Hyvinvointivaltiota on tutkimuskirjallisuudessa kuvattu ”yhtenäisyyden ajaksi” kun taas jälkihyvinvointivaltiota on kritisoitu eriarvoistavaksi ja ”ulossulkevaksi” (Young 1999,1). Jock Young kirjoittaa hyvinvointivaltioprojektin liittyneen suurelta osin kansalaisuuden kysymykseen ja ”täyden kansalaisuuden” (*full citizenship*) saavuttamiseen. Youngin näkemyksen mukaan hyvinvointivaltion rooli kiteytyi kansalaisten liittämiseen yhteiskuntaan. Niinpä valtion tehtävänä oli saada

marginaaliryhmiin kuuluvat yhteiskunnan syrjäytyneet eli "poikkeavat toiset" (*deviant others*) liitettyä osaksi "normaalialia" väestöä. Jälkihyvinvoinnin aikaa on leimannut puolestaan yksilöllistymiskehitys, joka on Eräsaaren (1995) mukaan tarkoittanut, että yksilöiden on nykyään osattava enemmän, hallittava enemmän ja päätettävä enemmän asioistaan. Koska kansalaisuus määrittyy nykyään pitkälti kuluttamisen ja valituksi oletetun elämäntavan (*lifestyle*) kautta, voivat samat asiat avata toisille mahdollisuuksia ja rajata toisia pois mahdollisuuksien piiristä (Young 1999, 12).

Modernin ajan yhteiskuntatutkimus painottaa yhteisöjen perustuvan aiempaa selvemmin merkityksen ja identiteetin etsimiseen, eivätkä niinkään paikalliseen vuorovaikutukseen, ja jälkimodernit teoreetikot ovat usein katsoneet ihmisten liittymisen erilaisiin yhteisöihin olevan seurausta identiteetin etsimisestä, joka jälkimodernissa yhteiskunnassa perustuu yksilöllisiin valintoihin (esim. Maunu 2014, 39). Myöhäis- tai postmodernin maailman pirstaloituneisuus onkin synnyttänyt yksilöille uudenlaisia identiteetin muodostamiseen liittyviä haasteita ja kysymyksiä, ja erityisesti sosiaali- ja terveysjärjestöjen tehtäväksi on muodostunut työskennellä näiden identiteettihaasteiden kanssa. (Möttönen & Niemelä 2005, 69-70.) Niin sanotut *vastayhteisöt*, jollaisiksi marginaaliryhmän muodostamat yhteenliittymät voidaan määritellä, voivat tarjota areenan sosiaaliselle ja yhteisölliselle elämälle ilman vaatimuksia muuttua sellaisiksi kuin valtayhteisöön kuulumisen vaatisi (em. 72). Tällöin erilaiset hoitoyhteisötkään eivät olisi niinkään parantamista kuin uuden elämäntavan ja identiteetin etsintää varten. (Möttönen & Niemelä 2005, 72-73.) Vastayhteisöjen kautta voi kanavoitua myös sellaisten ryhmien ajatuksia ja vaatimuksia, jotka eivät yleisessä keskustelussa saa ääntään kuuluviin.

2.3 Kansalaisyhteiskunta osallisuuden areenana

Kiinnostus ja keskustelu kansalaisyhteiskunnasta on lisääntynyt samaa tahtia hyvinvointivaltion kehityksen ja ongelmien kanssa. 2000-luvun hyvinvointipoliittikka nojaa vahvasti kansalaisyhteiskuntaan ja järjestöihin, ja niistä on tullut ”lääke” moneen hyvinvointipoliittiseen ongelmaan (Pyykkönen 2010; Hautamäki 2005; Perälä 2010). Järjestöistä voi konkreettisen avun, tuen ja tiedon lisäksi saada ainesosia oman identiteetin uudelleen rakentamiseen, esimerkiksi oma-apuryhmissä ja vertaisryhmissä

(Nylund & Yeung, 2005, 72.). Yhteisöön kuulumisen ja osallisuuden kokemus niissä on katsottu luovat edellytyksiä minuuden rakentumiselle, hyvälle elämälle ja tulevaisuudenuskolle. Möttönen ja Niemelä (2005, 76) nostavatkin toivon tuottamisen ja ylläpidon yhdeksi järjestöjen keskeisimmistä tehtävistä.

Sosiaali- ja terveysministeriön kansalaisjärjestöstrategia vuodelta 2003 korostaa kansalaisaktiivisuuden synnyttämän sosiaalisen pääoman terveyttä, toimintakykyä ja sosiaalisuutta edistäviä vaikutuksia. (Möttönen & Niemelä 2005, 67-68.) Kansalaisyhteiskunta nähdään koko yhteiskuntaelämän perustana ja yhtenä hyvän elämän tärkeimmistä ainesosista (em). Kansalaisyhteiskunnassa ihminen voi kasvaa ihmiseksi jolla on persoona ja identiteetti, ja saada yhteisöllisen tunnustuksen ihmisyydelleen. Kansalaisyhteiskunta antaa myös mahdollisuuden yksilöllisiin aloitteisiin ja avauksiin jotka voivat murtaa vanhoja totuuksia ja luoda uutta. (Hautamäki 2005, 59.), ja siksi järjestöjen rooli esimerkiksi marginaaliryhmien elämässä ja yhteiskunnallisen aseman parantamisessa voi olla merkittävä (Jalava & Koiso-Kanttila 2013, 172-176.). Varsinkin 1990-luvun laman jälkeen kolmannelta sektorilta alettiin odottaa suurempaa roolia sosiaalipolitiikan kentällä mm. palveluiden tuottamisen, hyvinvointivastuun ja syrjäytyneiden osallistamisen osalta. Sittemmin järjestötoimintaa on painotettu yhä enemmän yhteenkuuluvuuden, osallisuuden ja sosiaalisen pääoman luojina. (Julkunen 2007, 119-120.)

Monet tuen ja hoidon tarpeessa olevat huono-osaiset tarvitsevat uudenlaisia, usein julkisen sektorin palveluita joustavampia ja ymmärtäväisempiä lähestymistapoja. Ihmisillä on usein myös sen laatuksia ongelmia, joihin juuri järjestöt voivat tuoda erityisosaamistaan esimerkiksi vertaistoiminnan muodossa. Erityisen tarpeellista järjestötoiminta on niin sanottujen ”ilkeiden ongelmien” kohdalla, joihin päihdeongelmat ja etenkin huumeongelmat lukeutuvat (esim. Murto 2007). Ilkeillä ongelmilla viitataan moniongelmaisuuksiin, joihin ei ole yhtä määritelmää tai diagnoosia vaan ongelmaa on lähestyttävä useista eri näkökulmista (em). Järjestötoiminnan avulla on mahdollista tavoittaa myös ne ihmiset jotka muuten jäävät palvelujärjestelmän ulkopuolelle ja joiden ääni muuten jää kuulumattomiin. Asiakkaiden osallistuminen on sisäänrakennettu järjestöjen toimintaan, ja

auttamistyössä korostuu asiakkaiden omien kokemusten merkityksellisyys. (Murto 2003, 70-71.)

Vertaistuki ja kokemustieto ovat viimeisten vuosikymmenien aikana saaneet paljon jalansijaa sosiaali- ja terveysalalla paitsi järjestötoiminnassa, yhä enemmän myös julkisella sektorilla. (Nylund & Yeung 2005, 25.) Vertaistuki vakiintui toimintamuotona sosiaali- ja terveysalan työssä Suomessa alun perin 1990-luvun puolivälissä (Hyväri 2005, 216-217). Vertaistuen vakiintuminen osana yhteiskunnallista toimintaa juonsi juurensa paitsi lamasta, myös ammatillisia ja pitkälle professionalisoituja hyvinvointipalveluita kohtaan osoitetusta kritiikistä. Vertaistoiminta haastoi tieteelliseen ja ammatilliseen rationaliteettiin perustuvat modernit auttamisjärjestelmät, ja tarjosi vastapainoksi henkilökohtaista ja kokemustodellisuuteen perustuvaa kohtaamista. Vertaistoiminta ei kuitenkaan ole koskaan toiminut irrallaan virallisista järjestelmistä, vaan on kietoutunut monin tavoin osaksi kunnallisia hyvinvointipalveluja ja järjestöjen toimintaa. (Hyväri 2005, 216-217.) Vertaisuus pitää sisällään monenlaisia asioita ja laajasti ymmärrettynä sen voidaan ajatella koskevan kaikkea inhimillistä vuorovaikutusta, jossa keskiössä on ihmisten yhteinen kokemus (Nylund 1996, 194). Tarkempi määritelmä kuvaa vertaisuutta organisoituna toimintana, jossa samankaltaisissa elämäntilanteissa olevat tai samojen ongelmien kanssa painivat ihmiset jakavat kokemuksiaan (esim. Nylund 1996, 194.)

Järjestöjen kasvavalla vastuulla on kuitenkin riskinsä. Vaikka järjestöt ovat tärkeä osa suomalaista sosiaali- ja terveysturvaa ja tarjoavat palveluita, joita kunnat ja valtio eivät pysty kansalaisille tarjoamaan, on järjestöille sysätyllä vastuulla myös rajansa. Koska järjestöt ovat syntyneet erilaisista lähtökohdista ja toimivat erilaisilla periaatteilla kuin julkinen sektori, ei niitä voi alistaa julkishallinnon jatkeeksi. Järjestöjen vapaaehtoisuuteen perustuvaa ja toimijoiden aktiivisuuteen ja osallisuuteen nojaavaa vapaaehtoista toimintaa ei voi luoda myöskään käskien. Järjestöjen yksi tämän hetkisistä keskeisistä kysymyksistä näyttääkin olevan Julkusen (2007) jo aiemmin ennustama jännite ja kysymys siitä, ovatko järjestöt palaamassa juurilleen sosiaalisen yhteisyyden ja tuen paikoiksi vai painottuvatko ne yhä ammatillisempaan

palvelutuotantoon ja sitä kautta rinnastettavaksi ja sulautettavaksi sekä yrityksiin että julkishallintoon? (Julkunen 2007, 127-129.)

Hautamäki (2005) korostaa että kansalaisyhteiskunnan toimintaa ei tulisi sekoittaa tai pelkistää palvelutuotantoon, mikä on yleistynyt voimakkaasti järjestöjen toiminnoissa viime vuosina. Niinpä palvelutuotannon tulisi olla ensisijaisesti julkisen hallinnon ja markkinoiden tehtävä ja kansalaisjärjestöjen taas kansalaisyhteiskunnan voimistaminen sekä kansalaisten osallistumis- ja yhteistyömahdollisuuksien lisääminen. Mikäli kolmannen sektorin toimijat halutaan mukaan sosiaali- ja terveystalouden tuottamiseen julkisen sektorin rinnalle, tarvitaan uudenlaisia yhteiskunnallisia työnjaon järjestelmiä, joissa kolmannen sektorin toimijat tunnustetaan yhdenvertaisiksi sosiaalipoliittisiksi toimijoiksi ja palvelujärjestelmän ylläpitäjiksi. (esim. Siisiäinen 1996, 38.) Möttösen ja Niemelän (2005) mukaan hyvinvointivaltio (ja oletettavasti myös aika sen jälkeen) tarvitsee kuitenkin kansalaisyhteiskuntaa joka konkretisoituu järjestöissä. Toimiva kansalaisyhteiskunta tuottaa sosiaalista pääomaa ja sen kautta säästöjä sosiaali- ja terveydenhuollon menoihin, puhumattakaan muun hyvinvoinnin tuottamisesta.

Yhteisöjen roolia ja ansioita korostavaa puhetta on kritisoitu muun muassa ilmauksina uudeltaisesta vallankäytön logiikasta. Kritiikin mukaan puhe yhteisöistä olisikin sisällöltään ideologinen pyrkimys uudistaa tulkintaa yhteiskunnasta ja kansalaisuudesta. Yhteisöpuhetta on kritisoitu myös sen ihannoivasta tavasta esittää yhteisöt, jotka voivat todellisuudessa olla myös tukahduttavia, moralisoivia ja syrjäyttäviä. Rose (2001) näkee ihannoivan yhteisöpuheen muutoksena yhteiskunnallisessa vallankäytössä. Matthies (2008) on tutkinut sosiaalista pääomaa erään paikallisen asukastoiminnan tapauksessa ja havainnut kansalaistoimintaa ja sosiaalista pääomaa korostavan puheen pitävän yhteisöllisyyttä kaiken parantavana voimana, ja samalla peittävän alleen siihen sisältyvän eriarvoisuuden. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan kysymystä tarkemmin sosiologisen, yhteiskunnallista hallintaa koskevan keskustelun näkökulmasta.

3. Osallisuus uutena hallintatapana: mahdollisuuksia ja jännitteitä

Uusliberalismin on hallinnan analytiikan tutkimuksessa nähty tuoneen mukanaan uusia yhteiskunnallisia hallinnan muotoja, jotka korostavat yksilöiden toimijuutta ja riskien hallintaa aikaisemman passivoivaksi katsotun hyvinvointikansalaisuuden sijaan. Uusliberalismilla tarkoitetaan talousteoriaa tai poliittista ideologiaa, jossa vapaasti toimivien markkinoiden ajatellaan kilpailun ja pääomien vapaan liikkuvuuden avulla synnyttävän hyvinvointia kaikille (Evans & Sewell 2013, 57; Harvey 2008, 95). Uusliberalismia on sen hyvistä aikeista huolimatta kuitenkin kritisoitu eriarvoisuutta lisäävänä järjestelmänä (em.)

Jälkihyvinvoinnin aika onkin synnyttänyt kansalaisille oikeuksien sijaan velvoitteita, vaikka sosiaalisten oikeuksien väheneminen on peittyneet yksilön oikeuksia korostavan eetoksen alle (Wilding 1995, 68). Uusliberalismille tyypillisen kustannus-tehokkuusajattelun lisäksi aktivoivaan hallintastrategiaan sisältyy ajatus ”kunnan kansalaisuudesta”, joka konkretisoituu yksilöiden vastuuna suojautua riskejä vastaan täyttääkseen tämän tehtävän. (Perälä 2012, 41-43.) Vaikka kansalaisten aktivoinnilla ja osallistamisella tuotettaisiin uusia toiminnan mahdollisuuksia, liittyy ”tee-se-itse” ajatteluun yhteiskunnallisena rakenteena kuitenkin paljon haasteita ja moraalisia kysymyksiä etenkin toimintarajoitteisten kansalaisten kohdalla. (esim. Fairbanks 2009, 19.) Uusliberalismia onkin kritisoitu eriarvoisuutta ja syrjäytymistä ruokkivana järjestelmänä.

Valtion tehtäviä hyvinvoinnin tuottajana eivät ole korvanneet pelkästään markkinat, vaikka niillä onkin ollut merkittävä rooli uusliberaalin talouspolitiikan käytännön sovelluksissa. Markkinoiden lisäksi uusliberalismin on katsottu synnyttäneen uudenlaisen tarpeen yhteisöjen ja kansalaisyhteiskunnan uudelleen tulemiselle. Käytännössä tämä on tarkoittanut erilaisten kansalaisjärjestöjen ja kolmannen sektorin toimijoiden aiempaa suurempaa roolia hyvinvointipalveluiden tuottajina (keskustelusta esim. Biehl 2005; Fairbanks 2009; Powell 2007). Fairbanksin (2009) mukaan luonteenomaista jälkihyvinvointivaltiolle ovat uudenlaiset luovat ja positiiviset hallinnan muodot, joiden toimintatapa on epäsuoraa ja ainakin näennäiseen vapaaehtoisuuteen perustuvaa. Fairbanks näkee vapaaehtoistyön, osallistamisen ja

erilaisten ”oma-apu ryhmien” toiminnan poliittisina tapoina järjestää valtion ja kansalaisten suhteita. Hän ei kiistä, etteikö erilaisilla kansalaistoiminnoilla voitaisi tuottaa hyvinvointia, mutta katsoo niiden olevan osa hallinnallista strategiaa jolla sosiaalisia ongelmia ratkotaan. Fairbanksin mukaan ruohonjuuritason toimintaa tarkastelemalla voidaanakin päästä käsiksi laajempiinkin sosiaalipoliittisesti kiinnostaviin kysymyksiin, ja tunnistaa mekanismeja joilla julkisen vallan ja kansalaisten suhteita rakennetaan. (Fairbanks 2009, 19-21.)

Uusi hallinta voidaan nähdä ilmauksena valtion vallan vähenemisestä tai valtion uudelleenorganisoinnista näkemyksen esittäjästä riippuen. Valtion uudelleenorganisointi tarkoittaa vallan siirtämistä tai luovuttamista ylös, alas ja ulos. Vaikka valtiolla on edelleen lakia säätävää ja toimeenpanevaa valtaa, on se samalla tullut entistä riippuvammaksi myös muista toimijoista. Valtion tehtävä ei olekaan enää huolehtia kaikista yhteiskunnan järjestystä, turvallisuutta, hyvinvointia ja taloutta koskevista tarpeista, vaan osan vastuusta kantavat yksilöt, yritykset, organisaatiot ja paikallisyhteisöt. Tästä näkökulmasta valtio on yksi kumppani moninaisessa toimijaverkostossa, jonka määräävänä periaatteena toimivat markkinat. (Julkunen 2007, 255-256; Evans & Sewell 2013; Powell 2007.)

Uusi hallintaretoriikka sisältää ihanteellista puhetta byrokratian vastustamisesta, vaikuttavuudesta, luovuudesta, kansalaisaktiivisuudesta ja responsiivisuudesta, ja hallinnan vaatimuksilla oikeutetaan julkisten menojen leikkaaminen (Julkunen 2007, 256). Uusi hallinta tunnistaa myös sellaisen aikaansaamisen mahdollisuuden joka ei ole peräisin valtion vallasta vaan verkostosta itsestään. Silti keskusteluissa korostuvat usein keskus- ja paikallishallinto vastuullisuuden ja legitimitetin turvaajina. Kansalaisten luottamus kuntiin ja valtioon palveluiden takaajina on silti edelleen suuri (em. 260)

Sosiologisen aikalaisdiagnoosin mukaan (mm. Beck, Giddens), olemme siirtyneet jälkitraditionaaliseen moderniin, jossa teollisen yhteiskunnan tarjoamat varmuudet ja traditiot eivät enää ohjaa ja turvaa elämää. Sen sijaan yksilöt joutuvat tekemään omat valintansa, rakentamaan oman elämänsä ja ottamaan itse niistä vastuun.

Aikalaisdiagnosi määrittää yksilöstä valinta- ja vastuutoimijan jolla on ”refleksiivistä kapasiteettiä” (Julkusen sanoin) ottaa vastuu omasta elämästään ja valinnoistaan. Hallinnan analytiikan näkökulmasta huomio keskittyy hallinnan, vallan, tiedon ja julkisuuksien prosesseihin joilla kansalaisuutta muovataan. (Julkunen 2007, 275.) Beck ja Giddens näkevät yksilöiden valinnanvapaudessa ja uusissa valinnanmahdollisuuksissa yhteiskunnan kehitystä ohjaavaa voimaa. Yksilöllistä vaikutusvaltaa korostava ”refleksiivisen modernin teoria” tarjoaa vaihtoehtoisen näkökulman foucaultilaiselle hallinnan analytiikalle, jossa yksilö nähdään ennen kaikkea vallan tuottamana. (Julkunen 2008, 191.) Niin Beckin kuin Giddensinkin näkemystä vaikutusvaltaisesta vastuusubjektista on kuitenkin kritisoitu epärealistiseksi tai ainakin vähemmistöä edustavaksi kuvaukseksi, koska kansalaisten kyvyt ja resurssit vaihtelevat, ja koska valtaosa kansalaisista luottaa edelleen valtioon. (em.192.)

Perinteisesti yhteiskuntatutkimuksessa valta on ymmärretty valtion yksinoikeudellisena vallankäyttönä, joka ilmenee hierarkkisine suhteina yhteiskunnan eri osa-alueilla. Näkemykseen sisältyy ajatus siitä, että joillakin yhteiskunnassa on valtaa jota se käyttää niihin, joilla sitä ei ole. Tällainen valtasuhde näyttäytyy negatiivisena niiden näkökulmasta, joilla valtaa ei ole. Hallinnan analytiikassa valtakäsitys poikkeaa perinteisestä valtanäkemystä olennaisesti, koska se ei näe valtaa minkään tietyn toimijan hallussa olevana. Hallinnan analytiikassa valta ymmärretään hajautuneena ja kaikkialla vaikuttavana. Niinpä kaikki toimijat ovat sekä vallan tuotteita, että sen tuottajia. Hallinnan analytiikka ei aseta toimijoita vallan suhteen hierarkiseen järjestykseen, vaan näkee valtaa kaikissa ihmisten välisissä suhteissa. Valta ei siis tapahdu ihmisten ulkopuolella, vaan rakentaa ja muokkaa myös ihmisten persoonallisuutta, identiteettiä ja subjektiutta. (Kaisto & Pyykkönen 2010, 10.)

Vallankäytön muodoista juuri hallinta on levittäytynyt yhteiskunnan kaikille osa-alueille. Hallinta ei foucaultilaisessa ajattelussa viittaa hallitukseen tai muuhun valtion ylintä valtaa käyttävään elimeen, vaan tarkoittaa tietynlaista hallinnan harjoittamisen tapaa, jossa johtaminen ja ohjaaminen kohdistuu yksilöiden ja yhteisöjen käyttäytymiseen ja toimintaan (Helén 2010, 28). Hallintaa harjoitetaan julkisen sektorin lisäksi myös taloudessa, mediassa, kulttuurin ja taiteiden alueella, perhe-elämässä sekä

uusilla kansalaisyhteiskunnan areenoilla. Hallinta tarkoittaa suunniteltua ja tavoitteellista toimintaa, jolla pyritään ohjaamaan yksilöitä ja yhteisöjä kohti tiettyjä kulloinkin tärkeänä pidettyjä päämääriä. (em. 10-11) Hallintavallassa yksilön ulkopuolinen valta yhdistyy yksilön itsehallintaan, jonka takia sen onkin katsottu olevan ihmisten hallintaa vapauden kautta (Rose 1999, 66). Nikolas Rose (1999) on pohtinut vapautta yhtenä vallankäytön aspektina ja todennut vapauden saavan merkityksensä ja ilmenemismuotonsa hallintakäytäntöjen kontekstissa. Näin vapaus ei ole mitä tahansa rajoittamatonta vapautta, vaan tietyin ehdoin täyttyvää. Rosen mukaan vapautta määritellään ja ohjailaan, jolloin se ilmenee yksilöille vapautena valita tietyistä vaihtoehdoista. (Rose 1999.) Vapauden kautta hallitsemisen lisäksi tietyissä instituutioissa sekä tiettyjä ihmisryhmiä kohtaan käytetään edelleen myös pakkokeinoja ja kurivallan muotoja (Kaisto & Pykkönen 2010, 12).

Hallinnan analytiikan keskeinen tehtävä ei ole määrittää kenellä tai missä valta on, vaan ennenkaikkea tuoda esille vallan ”näkymättömiä” muotoja ja paikkoja. Samalla hallinnan analytiikan keinoin on mahdollista purkaa vakiintuneita ja harhaanjohtavia valtakäsityksiä. Erilaisten valta-asetelmien esille tuominen hallinnan analytiikan keinoin voi luoda väyliä asioiden totutusta poikkeavaan näkemiseen, ja tuoda sitä kautta uusia näkökulmia yhteiskunnassa toimiviin valtarakenteisiin. (Kaisto & Pykkönen 2010, 14). Siksi hallinnan analytiikka toimii mielenkiintoisena teoreettisena työkaluna myös oman tutkimuskohteeni tarkastelussa. Hallinnan analytiikan kriittisen luonteen tarkoituksena on ennenkaikkea avata keskustelua vaihtoehtoisille tavoille ajatella ja toimia, sekä tuoda näkyväksi valtasuhteita myös odottamattomissa paikoissa. (em.)

Hallintaa voidaan analysoida tarkastelemalla erilaisia hallintatekniikoita ja yhteiskunnassa esiintyviä vakiintuneita diskursseja eli rationaalisuuksia. Esimerkiksi erilaiset hallinnan strategiat, poliittiset päätökset ja niiden sovellukset, suositukset, ohjeistukset ja projektit, joita kansalaisiin kohdistetaan, ovat kaikki tekniikoita joilla hallintaa sovelletaan muovaamaan ja ohjaamaan ihmisten toimintatapoja (Kaisto & Pykkönen 2010, 15-17). Rosen (1999) mukaan poliittisilla rationaalisuuksilla on aina moraalinen muoto, joka ohjaa hallitsemiskäytäntöjä ja perustelee niiden oikeutuksen esimerkiksi oikeudenmukaisuuteen, yhteiskunnan turvaamiseen tai tasa-arvoon vedoten.

Rationaalisuuksien sovellettavuus muihin yhteyksiin sekä niiden perustuminen tieteelliseen tietoon tekevät niistä uskottavia ja vaikeasti kyseenalaistettavia (Helén 2010, 30). Subjektin käsite vallan ilmentymänä on foucault'laisessa ajattelussa keskeisellä sijalla, koska Foucault'n mukaan valta on nimenomaan biovaltaa. Biovalta viittaa valtaan, joka kohdistuu ihmisiin ja ihmisryhmiin, ja jonka tehtävänä on muokata, hyödyntää, voimauttaa ja ohjata ihmisten kykyjä ja ominaisuuksia. (Helén 2010, 28.) Biovalta ulottuu myös sellaisille elämän osa-alueille, jotka aiemmin on ajateltu poliittisen vallan ulottumattomissa oleviksi.

3.1 Kansalaisuuden uudet vaatimukset

Kansalaisuuden käsite liittyy olennaisesti sekä hallintaan että osallisuuteen, koska sillä tarkoitetaan poliittisen yhteisön jäsenyyttä. Kansalaisuutta on hyvinvointivaltion rakentamisen aikana tulkittu kansalaisten oikeuksia painottaen. Vasta vuosituhannen lopussa voimistunut hyvinvointivaltion kriisipuhe toi mukanaan myös uudenlaiset kansalaisuuden tulkinnat. Aikalaistulkintoissa kansalaisuus ei näyttäydä enää oikeuksien ja velvollisuuksien staattisena suhteena, vaan yhteisöllisenä statuksena, jonka eteen yksilön on tehtävä työtä, ja johon liittyy mukana pysymisen ja poispuotoamisen kysymykset. (Saastamoinen 2010, 230.) Kansalaisuutta tarkastellaan aikalaiskeskustelussa oikeuksien sijaan velvollisuuksien ja vastikkeellisuuden kautta (em 232), jolloin yksilöt nähdään yhä vahvemmin valta- ja vastuusubjekteina (Julkunen 2008, 192).

Raija Julkunen (2007) kirjoittaa John Clarkea mukaillen, että suomalainen hyvinvointi- ja sosiaalipolitiikka on ymmärrettävissä kansalaisten puhutteluna ja kansalaisuuden (uudelleen)muovaamisena. Kansalaisten aktivoiminen, osallistaminen ja valtaistaminen ovat esimerkkejä käytetyistä tekniikoista, joilla kansalaisten oikeuksia ja velvollisuuksia yhteiskunnallisina toimijoina lisätään. (Julkunen 2007, 187; Julkunen 2008.) Clarcken mukaan aktivointi- ja vastuullistamissuunnitelmiin sisältyy kuitenkin myös hylätyn kansalaisen aspekti, jolla hän viittaa kansalaisten sosiaalisen suojelun heikentymiseen esimerkiksi työmarkkinariskejä vastaan. (em. 217). Hylkäämisellä Clarke viittaa niihin käytäntöihin, joilla valtio toimii talouselämän ehdoin kansalaisten intressien kustannuksella (Julkunen 2007, 275). Clarke ei kuitenkaan monien kriitikoiden mukaan

ajattele valtaistamista ”piilohallintana”, vaan pitää prosesseja aidosti ristiriitaisina. Keskenään ristiriitaistenkin prosessien taustalla on kuitenkin sama pyrkimys tuottaa ja integroida yhtä yhtenäistä kansakuntaa, ”meitä”, jolloin myös eronteko muihin tulee välttämättömäksi. Samalla väestön eri ryhmiin on suunnattava kohdentavia toimia niiden liittämiseksi tai pitämiseksi osana ”meitä”. Vaikka Suomen väestö on heterogeenisempää kuin monien muiden maiden, on myös Suomessa hallittava eroa, etenkin syrjäytymisuhan alla olevien ryhmien osalta. (Julkunen 2007, 276.)

Julkinen keskustelu vastuudiskurssista ei juurikaan pohdi vastuun määrittelijää tai vastuun määrittelyyn sisältyviä eettisiä kysymyksiä, vaan yhteiset vastuullisuuden normit ja etiikka oletetaan valmiiksi. Ideaalinen vastuusubjekti toimii niin, ettei hän lisää sosiaalipoliittista kuormaa. (Julkunen 2007, 276.) Vaikka kansalaisille on tarjolla mitä moninaisimpia palveluita, oikeuksia ja informaatiota, vaaditaan niiden hyödyntämiseen taitoja, tietoa ja aktiivisuutta, joihin kaikilla ei ole taitoja tai resursseja. Jo pelkkä sukkulointi monimutkaisessa palvelujärjestelmässä voi asettaa avuttomalle tai syrjäytyneelle kansalaiselle ylivoimaisia vaatimuksia (em. 277). Hylkääminen, vastuuvaatimus ja epävarmuus koskettavat epätasaisesti eri väestönosia ja heikossa asemassa olevien väestöryhmien kohdalla uudenlainen vastuullisuusajattelu on joissakin tapauksissa tarkoittanut ihmisten auttamista auttaamaan itseään. Vaikka erilaisten väestönosien aktivointi ja osallistaminen voidaan nähdä tasa-arvoistavana siinä mielessä, että vaatimukset ovat samat kaikille, sisältää ajatus samalla joillekin yksilöille mahdottomia vaatimuksia ja ”yritteliään yksilön” ihanteen, joka jää osalle kansalaisista pelkäksi utopiaksi. (Julkunen 2007, 278.)

Kolmannen tien politiikan yksilöivä ja itsehallintaa korostava luonne tarkoittaa myös ongelmien määrittelyn yksilöllistymistä. Aiemmin yhteiskunnallisina ongelmina ja yhteiskunnallista hallintaa vaativina ongelmina nähdyt ilmiöt paikannetaan nyt yksilöistä tai ryhmistä itsestään johtuviksi. Näin katsottuna ongelmat näyttävät moraalisisina ja eettisinä, ja ongelman ratkaisuna nähdään kyseisten ihmisten ja ryhmien toiminnan muokkaaminen ”sopivaksi”. Tällöin yhteisöjen rooliksi tulee sitouttaa ”moraalittomat” yksilöt oikeanlaiseen tapaan ajatella ja toimia. Hallinnan tutkimuksen kritiikin mukaan kyseiset yhteisöpuheen aiheuttamat toimenpiteet kohdistuvat erityisesti

yhteiskunnan heikompiosaisiin, eli riskiryhmään jota on ohjattava oikeaan suuntaan. (Saastamoinen 2012, 54-55.)

3.2 Osallisuus kansalaisuuden tuottamisen tapana

Barbara Cruikshank on yksi Foucault'laista hallinnan analyysiä hyödyntänyt kansalaisyhteiskunnan teoreetikko, jonka kansalaisuuden tuottamisen mekanismeja käsittelevä teoria tarjoaa kiinnostavan näkökulman marginaaliryhmän toiminnan tarkasteluun osana yhteiskuntaa ja valtajärjestelmää. Cruikshankin analyysi painottuu kansalaisuuden tutkimiseen, ja yksi hänen käyttämistään keskeisistä käsitteistä kansalaisuuden tuottamisen analyysissä on voimaantuminen ja erilaiset voimaantumishjelmat, joilla on paljon yhtymäkohtia osallisuuden ajatuksen ja sen edistämiseksi luotujen ohjelmien kanssa. (Cruikshank 1999.)

Cruikshankin (1999) mukaan kansalaisiksi ei synnytä vaan kansalaiseksi tullaan erilaisten vallan strategioiden ja teknologioiden seurauksena. Siksi Cruikshank suhtautuu kriittisesti käsitykseen aktiivisesta kansalaisuudesta ratkaisuna yhteiskunnallisiin ongelmiin kuten syrjäytymiseen ja köyhyyteen. Vaikka kansalaisuuden tuottamisen teknologiat voivat olla hyvää tarkoittavia, näkee Cruikshank ne silti kansalaisten hallintana, etenkin heikossa asemassa olevien kansalaisten kohdalla. Demokratia on Cruikshankille yksi hallinnan muoto muiden joukossa, ja sitä on mahdollista soveltaa hyvin tai huonosti. Cruikshank ei kuitenkaan vastusta osallistuvaa demokratiaa, vaan haluaa nostaa esiin tietoisuuden sen näennäisen vapaaehtoisuuden taustalla toimivista hallinnan mekanismeista. (Cruikshank 1999, 1-4.)

Cruikshankin (1999) analyysissä hallinta koostuu Foucault'a mukaillen kaikista niistä ohjelmista, diskursseista ja strategioista joilla omaa tai muiden käytöstä pyritään muokkaamaan. Niinpä hallinta ei rajoitu ainoastaan valtiollisiin ohjelmiin, vaan niiden lisäksi on pitkä liuta erilaisia kansalaisuuden teknologioita jotka Cruikshank näkee liberaalina hallintana. Lähemmin tarkasteltuna niiden taustalta paljastuu ihmisten autonomiaan, kyvykkyyteen ja poliittiseen aktiivisuuteen tähtäävä hallinnan järki, joka perustuu samanaikaisesti sekä pakkoon että vapaaehtoisuuteen. Liberaalin hallinnan

logiikassa yksilön vapaa tahto on muokattu hallinnan päämääriin sopivaksi. Esimerkiksi vapaus edellyttää aktiivisuutta, jonka Cruikshank rinnastaa ”kunnan kansalaisuuteen”. (Cruikshank 1999.) Cruikshankin teoriaa mukaillen päihteidenkäyttäjien olisi ensin todistettava ”kunnan kansalaisuutensa” ennekuin heille annetaan mahdollisuus toimia ”vapaana kansalaisena”, ilman rajoitus- tai valvontatoimenpiteitä.

Cruikshankin (1999) näkemys kansalaisuuden tuottamisesta liittyy samaan todellisuuteen kuin Foucaultin liberaalin hallinnan seurauksena syntynyt kansalaisyhteiskunta. Koska tämän ajattelun mukaan kansalaisyhteiskunta määrittyy autonomiseksi alueeksi ja ihmisten toiminnassa luonnostaan syntyväksi, on liberaalin hallinnan rajoitettava vain sen luonnollisen toiminnan turvaamiseen. Cruikshankin mukaan tämä tarkoittaa epäsuoraa hallintaa joka tapahtuu sosiaalisten ongelmien kautta. Jos yksilö ajaa omia intressejään oikealla tavalla, hän samalla ajaa myös koko yhteiskunnan etua, jolloin valtion ei tarvitse pakottaa häntä mihinkään. Jos yksilö kuitenkin toimii vastoin tätä periaatetta, esimerkiksi käyttäen aktiivisesti päihteitä, voidaan häntä rajoittaa vedoten sen olevan hänen omaksi parhaakseen. Cruikshankin mukaan tämä vapauten perustuva kuuliaisuus syntyy yhteiskunnassa yhteisen hyvän nimissä, ei valtion pakottamana. (Cruikshank 1999, 45-47.)

Jotta yksilö ymmärtäisi toimia omien etujensa mukaisesti, on hänen Cruikshankin (1999, 48) mukaan koettava kuuluvansa yhteiskuntaan. Keinoista, joilla kuulumattomuuden tunnetta kokevia yksilöitä voidaan saada liittymään osaksi yhteiskuntaa Cruikshank nimittää oma-apuohjelmiksi, jollaisia ovat myös useat päihteidenkäyttäjien muodostamat tai heille rakennetut yhteisöt. Oma-apu perustuu samanaikaisesti sekä pakkoon että vapaaehtoisuuteen sillä sen keinot saattavat olla pakkokeinoja, mutta ne on otettu käyttöön autettavien omien intressien nimissä. Oma-apu on myös esimerkki siitä, kuinka sosiaalinen voidaan erottaa poliittisesta.

Yksilönvapauden ja yhteiskunnan hyvän nimissä voidaan esimerkiksi tehdä sosiaalisia toimenpiteitä joita ei katsota poliittisiksi, koska ne kohdistuvat yksilön yksityiseen elämään. Cruikshankin (1999) mukaan ”sosiaalisen” käsite mahdollisti tietyn

väestöosan ongelmien tarkastelun koko yhteiskunnan ongelmana. Sosiaalisen alueella valta artikuloituu yksilöiden vapauden ja sen sääntelyn kautta esimerkiksi päihteenkäytön rajoittamisena tai köyhien oma-apuohjelmina. Cruikshank pitää sosiaalisen erottamista politiikasta ongelmallisena koska silloin yksityisen ja sosiaalisen alueelle rajoittuvat valtasuhteet ja vastarinta voi jäädä huomiotta. Cruikshankin mukaan on virheellistä ajatella että politiikkaa voidaan rajata vain tiettyjä elämän osa-alueita koskevaksi, sillä kaikkeen toimintaan liittyy politiikkaa. Kansalaiset itsessään ovat politiikan väline, seuraus ja osanottajat. (em.)

Cruikshankin (1999) mukaan demokratiateoriat ovat ongelmallisia juuri siksi, että niiden valtakäsitykset ovat usein rajoittuneita ja ne pyrkivät kertomaan kuinka demokratian tulisi toimia. Demokratiateoriat eivät kuitenkaan ota huomioon arjen yhteisöllisiä, kurinpidollisia ja ohjelmallisia käytäntöjä, joissa kansalaisuus muodostuu. Ne eivät myöskään tunnista sitä, että valta voisi samanaikaisesti olla sekä pakottavaa että vapaaehtoista, vaan pakottaminen nähdään aina alistamisena ja vapaaehtoisuus vapautena vallasta. Sekä Foucaultin että Cruikshankin näkökulmasta valta ei ole paikallistettavissa mihinkään tiettyyn tahoon, eikä ”syyllistä” ole siksi tarpeellista edes etsiä. Cruikshankin mukaan olennaisempaa on huomata vallankäytön monenlaiset muodot ja käyttötavat, joilla sekä alistetaan ja pakotetaan että houkutellaan ja suostutellaan. (Cruikshank 1999, 28, 40.)

Esimerkiksi Yhdysvalloissa pyrittiin aktivoimaan köyhät auttamaan itse itseään. jotta heille ei syntyisi riippuvuussuhdetta auttajaansa. Tämän aikaansaamiseksi tuli luoda köyhien yhteisö joka edellytti yhteisöön kuuluvien kansalaisten määrittelyn. Niinpä köyhyyden määritelmäksi ja kyseiseen ryhmään määriteltyjen kansalaisten yhteisiksi piirteiksi nimettiin avuttomuus, intressittömyys, poliittinen osallistumattomuus ja haluttomuus selvittää omia ongelmia. Samalla tultiin niputtaneeksi suuri joukko erilaisia ihmisiä samaan ryhmään, vain siksi, että heihin voitiin kohdistaa poliittisia ja hallinnollisia päätöksiä ja suosituksia. Tavoite toimivasta köyhien yhteisöstä ei toteutunut, vaan sen sijaan luotiin uusi hallinnan muoto ja uusi hallinnan kohde. Köyhien aktivoiminen ja voimauttaminen palvelevat tarkemmin tarkasteltuna vallan

tarkoituspäätä, vaikka hallinta oikeutetaan hajauttamalla se yhteisön näennäisesti omaksi sisäiseksi prosessiksi. (Cruikshank 1999, 74-82.)

Koska liberaali hallinta on riippuvainen osallistumisesta, on osallistumattomuuden ongelmaan tarttuneet myös sosiaalitieteilijät jotka tarjoavat voimauttamisohjelmia ratkaisuksi ongelmaisten ihmisten aktivoimiseen ja toimimiseen yhteiskuntaa hyödyttävällä tavalla. Koska osallistumattomien halutaan sisäistävän toimintaohjelmien tavoitteet ja toimivan niiden mukaisesti vieläpä oma-aloitteisesti, on hallinnon tehtävät siirretty asiantuntijoille, joiden tehtäväksi on tullut tutkia ja kokeilla keinoja, joilla passiiviset saataisiin osallistumaan. Valtasuhde kuitenkin helposti kätkeytyy toimijoiden vapaaehtoisuuteen kun voimauttamisohjelmat on näennäisesti siirretty politiikan ulkopuolelle sosiaalisen alueelle asiantuntijoiden, säätiöiden ja järjestöjen harteille. (Cruikshank 1999, 83-86.) Saastamoinen tiivistää Cruikshankin tarkoittaman idean yhteisöjen valtaistamisesta ilmentävän vallankäytön kaksoislogiikaksi, jossa yhteisöjen tietoisuus alistaisuudestaan tuottaa vastarintaa, mutta kytkee itseorganisoituvat yksilöt silti osaksi nyky-yhteiskuntien tapaa vastuuttaa yhteisöjä itseään omasta hyvinvoinnista ja toiminnasta. (Saastamoinen 2012, 39).

Seuraavaksi siirryn tutkimusasetelmani lähempään tarkasteluun aineiston valossa. Aloitan esittelemällä tutkimusaineistoni ja sen keräämisessä käytetyn tutkimusmenetelmän, sekä kerron tutkimuksen tekemisen prosessista. Luvussa 5 siirryn varsinaiseen aineiston analyysiosioon, joka jatkuu luvuissa 6 ja 7. Niissä esittelen tutkimukseni keskeisiä tuloksia, ja peilaan niitä tutkimuskysymyksiin sekä jo käsittelemääni teoreettiseen viitekehykseen.

4. Tutkimusaineisto ja menetelmä

Pääasiallinen aineistoni koostuu puolistrukturoiduista teemahaastatteluista (ks. Tuomi & Sarajärvi 2009), joita keräsin yhteensä 11 kappaletta. Haastateltavani ovat erilaisissa vertaistehtävissä ja vertaisryhmissä toimivia entisiä huumeiden ongelmakäyttäjiä tai heidän kanssaan työskenteleviä ammattilaisia. Haastattelujen lisäksi hyödynnän aineistonani joitakin dokumentteja ja havainnointimateriaalia, joita olen kerännyt erilaisista huumeiden käyttäjien ja korvaushoitolaisten järjestämistä kokouksista ja keskustelutilaisuuksista. Työtäni voikin luonnehtia tutkimusotteeltaan tai – metodologialtaan etnografiseksi, vaikka se ei olekaan pitänyt sisällään etnografialle tyypillistä pitkäkestoista osallistuvaa havainnointia.

Etnografinen lähestymistapa on tarkoittanut työssäni ensinnäkin sitä, että halusin haastattelujen lisäksi havainnoida ja tutustua haastattelemieni ihmisten toimintaan ja heidän toimintaympäristöönsä myös käytännössä (kts. Hirsjärvi & Hurme 2000, 160). Vaikka en pystynytäkään tekemään työni puitteissa pitkäkestoista osallistuvaa havainnointia vaan hankin pääasiallisen aineistoni haastattelemalla, olen hyödyntänyt keräämäni pienimuotoista havaintomateriaalia työssäni taustamateriaalina luomaan esiymmärrystä tutkimastani osallisuuden ilmiöstä. Lisäksi olen halunnut antaa tutkimuksessani äänen ja määrittelyvallan (osallisuuden ilmiöstä) etnografisen tutkimusotteen tapaan tutkittaville itselleen ja James Spradleyn sanoin (1979, 3) ”ymmärtää toisenlaista elämäntapaa, sitä elävien omasta näkökulmasta”. Kenttätöön ja havainnoinnin avulla olen lisäksi tutustunut tutkittavien toimintaympäristöihin ja yhteisöjen toimintatapoihin ja saanut paljon sellaista tietoa, mitä ei pelkin haastatteluin olisi ollut mahdollista kerätä. Nämä havainnot ovat olleet myös lisäämässä ymmärrystäni osallisuuden ilmiöstä auttamalla hahmottelemaan ja täsmentämään haastattelukysymyksiä, tulkitsemaan haastatteluaineistoa ja selvittämään, mistä osallisuudessa on oikeastaan kysymys ihmisten arjen kontekstissa (vrt. Perälä 2012).

Tutkimukseni seuraa etenkin ”monipaikkaisen etnografian” (*multi-sited ethnography*) periaatteita (esim. Marcus 1995; Leppo 2012, 29). Metodologian synty liittyy George Marcuksen (1995) mukaan jälkimoderniin aikaan ja globalisoituvaan maailmaan, jonka synnyttämiin haasteisiin vastaamiseksi tarvittiin uusia tutkimuksen teon muotoja.

Tutkimustapana monipaikkainen etnografia mahdollistaa kulttuuristen ja valtiollisten rajojen ylittämisen paremman kokonaiskuvan saamiseksi tutkittavasta ilmiöstä liikkumalla perinteisen yhden paikan ja paikallisen tilan tutkimuksesta tarkastelemaan kulttuurisia merkityksiä ja niiden välisiä suhteita useissa paikoissa, pyrkien tavoittamaan laajemmin jaettuja kulttuurisia merkitysrakenteita. (Marcus 1995, 96.) Valitsin monipaikkaisen etnografian aineistonkeruun tavakseni, koska halusin selvittää kuinka osallisuuden ilmiötä määritellään ja tulkitaan eri paikoissa ja yhteyksissä ja eri ihmisten toimesta. Monipaikkaista etnografiaa hyödyntäen toivoin saavani selville, mitkä asiat voivat vaikuttaa osallisuuden toteutumiseen ja siitä saatuihin kokemuksiin, ja millaiseksi osallisuus määrittyy erilaisissa toimintaympäristöissä. Lisäksi kiinnostukseni kohdistui puhetapoihin ja merkityksiin, joita haastateltavat osallisuuteen liittyvälle toiminnalle antoivat; erityisesti siitä, millaisena osallisuus näyttäytyy marginaaliryhmän silmin ja kuinka haastateltavat määrittelevät itseään sen kautta.

Haastattelin useita eri yhteyksissä ja erilaisissa ryhmissä mukana olevia henkilöitä, jotta osallisuudesta rakentuva kuva olisi mahdollisimman monitahoinen. Aineistossa on edustusta päihteidenkäyttäjille suunnatuista pienistä ja suuremmista järjestöistä, käyttäjäyhdistyksistä, erilaisista vertaisprojekteista ja -ryhmistä sekä kokemusasiantuntijatoiminnasta. Oletin, että eri paikoissa ja erilaisissa yhteisöissä toimivilla henkilöillä voisi olla erilaisia kokemuksia osallisuudesta ja toimintamahdollisuuksista, ja halusin kartoittaa niitä yhtä paikkaa laajemmalla. Lisäksi ratkaisuuni vaikutti aiheesta tehty vähäinen aiempi tutkimus, ja avaininformanttihaastattelusta saatu tieto siitä, kuinka monenlaisia toimijoita päihdekentällä osallisuuden parissa näytti olevan.

4.1 Aineiston keruu prosessina

Koska tutkimuskenttäni ei ollut minulle ennalta tuttu, aloitin opinnäytetyöni tekemisen etsimällä tietoa huumeidenkäyttäjien yhteenliittymistä Suomessa. Taustatietojen kerääminen Internetistä osoittautui alkuun melko haastavaksi, koska vain osalla toimijatahoista näytti olevan kotisivut ja nekin olivat useimmissa tapauksissa päivitetty viimeksi useita vuosia aikaisemmin. Vaikka suurimmilta Suomessa toimivilta päihdejärjestöiltä (kuten Stop Huumeille ry.) löytyy toimivat ja ajankohtaiset

Internetsivut, toivoin tutkimuksellani tavoittavani myös pienempiä ja tuntemattomampia, pääasiassa vapaaehtoisvoimin toimivia vertais- ja muita ryhmiä. Tutkimuksen edetessä huomasin useaan otteeseen olevani tekemisissä melko hajanaisen ja monitahoisen toimijakentän kanssa, jossa erilaiset hankkeet, ryhmät ja projektit lomittuvat ja limittyvät toistensa kanssa.

Koska tavoitteenani oli ymmärtää niitä kulttuurisia merkityksiä, joiden kautta päihteidenkäyttäjät tai entiset käyttäjät ja heidän kanssaan työskentelevät ammatillaiset toimintaansa tulkitsevat, katsoin tarpeelliseksi tutustua tutkittavaan ilmiöön ennen haastattelujen tekemistä paitsi tutkimuskirjallisuuden avulla, myös konkreettisemmin. Niinpä ennen varsinaisten haastattelujen tekemistä tapasin ensin korvaushoidon ja vertaistyön kehittämisen parissa työskentelevän virkamiehen, ja kävin tutustumassa myös muutama vuosi aiemmin perustetun huumeidenkäyttäjien yhdistystoimintaan osallistumalla heidän järjestämäänsä kokoukseen. Osallistuin myöhemmin, varsinaisen aineiston keruun jo aluttua, myös muihin tilaisuuksiin, joita tutustumissani yhteisöissä järjestettiin, ja käytin myös näissä tilaisuuksissa saamaani tietoa apuna luomaan kokonaiskuvaa tutkimastani osallisuuden ilmiötöä. Aloitettuani haastattelut huomasin pian että kokouksista ja muista tilaisuuksista saatu aineisto oli monilta osin haastatteluaineistoa täydentävää ja halusin siksi säilyttää sen osana aineistokokonaisuuttani.

Pääasiallinen tutkimusaineisto, puolistruktoidut teemahaastattelut on kerätty kevään ja syksyn 2014 aikana. Haastateltavistani seitsemän oli naisia ja neljä miehiä. Iältään haastateltavat olivat haastatteluhetkellä 36 - 65 vuotiaita. Seitsemän haastateltavistani kutrui itseään vertaistoimijoiksi, vaikka heistä useilla oli myös muunlaisia rooleja ja nimikkeitä. Näistä seitsemästä vertaistoimijasta kuudella oli päihdetausta ja heistä neljä oli haastattelujen aikana korvaushoidossa. Yhdellä haastattelemistani vertaistoimijoista ei ollut itsellään päihdetaustaa. Kaksi muuta haastattelemaani entistä kovien huumeiden käyttäjää ja korvaushoidossa olevaa, eivät toimineet vertaisina minkään järjestön piirissä eivätkä olleet kiinnittyneet yhteen järjestöön, mutta kertoivat olevansa muuten "aktiiveja" huumeasioiden kentällä. Loput kaksi haastateltavaa olivat vertaistoiminnan parissa ja tiiviisti vertaistoimijoiden kanssa työskenteleviä ammatillaisia.

Tavoitin haastateltavani aluksi työni ohjaajani avustuksella, joka tunsi ennestään erilaisissa käyttäjäryhmissä ja korvaushoidon parissa toimivia henkilöitä. Ennen varsinaisten haastattelujen aloittamista, harjoittelin haastattelujen tekemistä ja testasin haastattelurunkoa tuttujen kanssa. Ensimmäinen haastatteluni liittyi taustatiedon keräämiseen haastatellessani tutkimustehtävissä toimivaa asiantuntijaa tutkimukseni ”avaininformanttina”. Haastattelun avulla sain paljon tärkeää tietoa, jonka avulla pystyin hahmottamaan tutkimuskenttääni ja suunnittelemaan tutkimukseni etenemistä muun muassa sen suhteen, mistä voisin aineistoani kerätä (kts. Hirsjärvi & Hurme 2000, 59). Kyseinen haastattelu ei kuulu lopulliseen analysoituun aineistoon.

Päästyäni hieman sisään tutkimusaiheeseen ja selvitettyäni minkä asian kanssa olin oikeastaan tekemisissä, aloitin pian haastattelujen tekemisen. Vaikka olin harjoitellut haastattelujen tekemistä ja tehnyt joitakin haastatteluja myös aiempien opintojen ja töiden yhteydessä, huomasin heti ensimmäisessä haastattelussa monia haasteita, joihin en ollut osannut varautua. Aloittaessani haastattelut, tutkimusotteeni avoimuus ja haastattelurunkoni ”väljyys” osoittautuivat ongelmallisiksi, koska en osannut kysyä kaikkia niitä asioita, jotka tutkimuksen edetessä huomasin oleellisiksi. Toisaalta en myöskään osannut rajata aihettani ensimmäisissä haastattelutilanteissa, jolloin haastatteluissa puhuttiin paljon myös tutkimukseni kannalta epärelevanteista asioista.

Kokemuksen ja tiedon lisääntyessä haastattelut alkoivat kuitenkin sujua paremmin ja keskustelun aiheet pysyivät paremmin tutkimustarkoitustani vastaavina. Sain haastatteluista kuitenkin paljon sellaista tietoa mitä en osannut tutkimuksen alussa odottaa, ja siksi koen, että etnografinen otteeni ja kentälle meno lähtöajatuksella ottaa selvää siitä ”mitä täällä oikein tapahtuu”, olivat myös onnistunut valinta tutkimustarkoitustani ajatellen. Tällainen tutkimuksen muotoutumisen ”suppilorakenne” (*funnel*) on tyypillinen etnografiselle tutkimukselle, jossa tutkimustehtävä tarkentuu vasta tutkimuksen edetessä ja tutkimusongelmat voivat muuttua (Hammersley & Atkinson 1995, 205).

Käytin samaa haastattelurunkoa kaikissa haastatteluissa muokaten kysymyksiä kunkin haastateltavan rooliin sopivaksi. Haastatteluissa lähdin liikkeelle käytännön tasosta, koska halusin saada selville konkreettisia asioita kuten mitä täällä (tietyissä paikassa tai ryhmässä) tehdään, ketkä tekevät ja miksi. Käytännön toimintaan liittyvillä kysymyksillä halusin selvittää tiettyyn ryhmään ja sen toimintaan liittyviä asioita, jolloin informantit toimivat haastatteluissa itsensä lisäksi (tai sijaan) myös ryhmän edustajana ja äänenä. Haastatteluissa olin kiinnostunut ensinnäkin yksilöiden omista osallisuuden kokemuksista, ja heidän toiminnalle antamistaan merkityksistä. Kysyin esimerkiksi, miten henkilö oli päätenyt mukaan vertaistoimintaan ja mitä se oli tuonut hänen elämäänsä. Lisäksi kysyin haasteista ja ongelmista, joita henkilöt kokivat toimintaan liittyvän. Haastattelurunkoa suunnitellessani jouduin pohtimaan paljon sitä, millaisilla ilmauksilla asioita kysyisin ja millä sanoilla ylipäätään tutkimusaiheeni esittelen, koska en halunnut luoda tiettyä asetelmaa tai vaikuttaa haastateltavien vastauksiin omilla ilmaisuillani. Pyrkimykseni oli, etten oleta ja sanoita osallisuutta haastatteluissa valmiiksi vaan annan informanttien itse kertoa missä, miksi ja miten he ovat mukana tutkimusaiheeseen liittyvässä toiminnassa ja millaisena he itse sen kokevat. Siksi pyrin välttämään haastatteluissa ”osallisuus” termin käyttöä, vaikka se olikin koko taustalla haastattelujani ohjaavana kattoteemana.

Haastatteluista tehdessäni törmäsin muutamiin käytännön haasteisiin. Yhden haastattelun kohdalla nauhurini ei teknisen ongelman takia tallentanut haastattelua. Yhden kahvilassa pitämäni haastattelun litterointi osoittautui haastavaksi, koska kahvilassa oleva taustamelu vaikeutti haastateltavan puheen kuulemistani. Tämän jälkeen pyrin valitsemaan haastattelupaikoiksi riittävän hiljaisia ja yksityisiä tiloja. Useimmat haastateltavistani ehdottivat itse haastattelupaikkaa esimerkiksi kuulumaansa ryhmän toimitiloissa. Useat kohtaamiset haastateltavieni kanssa sisälsivätkin samalla fyysiseen tilaan ja ryhmän toimintatapoihin tutustumista. Vierailin haastattelujen yhteydessä viiden eri järjestön tai ryhmän toimitiloissa ja kolme haastatteluista pidin kahvilassa. Järjestöjen tiloissa tehtyjen haastattelujen yhteydessä minulle esiteltiin samalla ryhmän tiloja ja toimintaa ja tarjottiin usein kahvia tai jopa ruokaa. Haastattelujen yhteydessä tapasin usein myös muita järjestöön tai ryhmään kuuluvia ihmisiä, sekä ammattihenkilöstöä, että päihteidenkäyttäjiä ja entisiä käyttäjiä. Koin että minut otettiin

ystävällisesti ja ennakkoluulottomasti vastaan kaikissa niissä paikoissa, joissa aineistoa kerätessäni vierailin.

Kaikki haastattelemani henkilöt oli helppo tavoittaa sähköpostin tai puhelimen välityksellä, ja olin yllätynyt siitä, kuinka halukkaita ihmiset olivat osallistumaan haastatteluun ja kuinka avoimesti he kertoivat elämästään. Monet haastattelemani ihmiset kertoivatkin haastattelun aikana olevansa tyytyväisiä siitä, että joku on kiinnostunut heidän asioistaan. Lisäksi informantit kokivat että osallistumalla tutkimukseen, he voivat omalta osaltaan vaikuttaa epäkohtiin joihin huumeidenkäyttäjinä tai entisinä käyttäjinä ovat yhteiskunnassamme törmänneet. Aineiston keruu eteni alusta alkaen lumipallomenetelmällä, eli suurin osa haastateltavista kertoi ja ehdotti minulle seuraavaa haastateltavaa. Haastateltavaksi haluavia olisi ollut enemmänkin kuin lopulliseen aineistooni valikoituneet 11 henkilöä. Kyseiset haastateltavat valikoituivat osittain ennalta suunnittelemattomasti jonkun ehdottaessa kyseisiä henkilöitä haastateltaviksi tai heidän itsensä tuotua esiin halukkuutensa osallistua haastatteluun. Olin kuitenkin jo aineiston keruuta aloittaessani päättänyt, että pyrin löytämään haastateltavia mahdollisimman monesta eri toimintaympäristöstä. Niinpä en ottanut yhteyttä kaikkiin minulle ehdotettuihin henkilöihin, vaan valikoin haastateltavia tilanteen ja tarpeen mukaan aineistonkeruun edetessä. Lopullisessa aineistossani on edustusta ainakin viidestä eri toimijaryhmästä tai järjestöstä, ja osa haastateltavista oli mukana useissa hankkeissa, ryhmissä ja toiminnoissa. Haastateltavilla oli erilaisia rooleja ja tehtävänimikkeitä toimintaympäristöstä riippuen, mutta kaikki he olivat jollain tavalla aktiivisia toimijoita omissa yhteisöissään.

Tutkimusta aloittaessani, en ollut päättänyt tarkkaa määrää haastatteluille, vaan ajattelin tarpeen määrittyvät tutkimuksen edetessä. Lopullisen aineiston arvioin riittäväksi katsoessani sen vastaavan tutkimukselle asetettua tavoitetta ja vastaavan tutkimuskysymyksiini. Haastatteluaineistoni koostuu yhteensä yhdestätoista haastattelusta, joista kymmenen on nauhoitettu ja litteroitu, ja yksi kirjattu ylös pelkin muistiinpanoin. Yksi ja lyhin haastatteluista on kestoltaan vain viidentoista minuutin mittainen ja pisin puolitoista tuntia. Suurin osa haastatteluista on vajaan tai reilun tunnin

mittaisia. Kokonaisuudessaan haastatteluaineistoa kertyi yhdeksän ja puoli tuntia ja litteroitua tekstiä fontin koolla 12 ja rivinvälillä 1,15, 164 sivua.

4.2 Tutkimusetiikka ja oma tutkijan rooli

Koska päihteiden, etenkin huumeiden käyttö on yhteiskunnallisesti monilta osin vaikea ja tuomittu aihe, on tutkimuseettiset kysymykset otettava huomioon erityisen tarkasti. Koska Suomi on väestöltään pieni maa ja tutkimusaineisto on kerätty pääkaupunkiseudulta, jossa päihteidenkäyttäjien määrä on suhteellisen pieni ja piirit pienet, on haastateltavien anonymiteetin säilyttäminen ja tunnistetietojen häivyttäminen vielä erityisen tärkeää. Arkaluontoisia asioita tutkittaessa tutkijan on sitouduttava yksiselitteisesti vaitiolovelvollisuuteen ja huolehdittava siitä, ettei tutkittavia pysty tunnistamaan tekstistä (Kuula 2006, 96, 111). Haastateltavien anonymiteetin säilyttämiseksi olen esitellyt haastateltavat vain niiltä osin, kuin se tutkimukseni kannalta on tarpeen. Olen anonymisoinut kaikki haastattelut ja käytän aineistolainauksissa nimien sijaan koodeja *il-iii* (informantti 1, informantti 2 jne). Niissä aineistolainauksissa, joissa informantti on viitannut johonkin henkilöön nimellä, olen muuttanut nimen, jotta asiayhteys ei paljasta puhujaa. Muutoin aineistolainaukset ovat sanantarkasti informanttien omaa puhetta.

Etnografisessa tutkimusotteessa tutkijan rooli on erityisen merkityksellinen, koska tutkimusta tehdään tutkittavan ilmiön ja tutkimuskohteen ”sisällä” (esim. Hammersley & Atkinson 1995). Koska en tehnyt intensiivistä kenttätutkimusta tai viettänyt pitkää aikaa tutkittavien seurassa, ei oma tutkijan positioni muodostunut etnografeille tyypilliseksi, eikä läheisiä suhteita tutkittaviin ehtinyt syntyä koska kasvokkaiset kohtaamiset olivat pääasiassa vain kertaluonteisia. Silti, tutkijan on aina huomioitava oma positionsa aineiston keruussa ja tulkitsemisessa, sekä tiedostettava omat ennakkokäsityksensä tutkittavasta aiheesta (em.). Itse pyrin haastattelutilanteissa tai jo aiemmin ottaessani yhteyttä haastateltaviin, kertomaan heille mahdollisimman selkeästi mitä olin tekemässä ja miksi. Lisäksi kysyin kaikilta haastateltavilta luvan haastattelun nauhoittamiseen ja kerroin kuinka käytän kerättyä aineistoa ja miten varmistan tutkittavien anonymiteetin säilymisen. Omia ennako-oletuksia pyrin häivyttämään

tutustumalla tutkittavaan ilmiöön mahdollisimman monipuolisesti sekä vertaamalla aineistosta nousseita teemoja muihin samaa aihetta käsitteleviin tutkimuksiin.

Mietin omaa tutkijan rooliani haastatteluiden aikana etenkin niissä kohdin, kun haastateltavien puheissa tuli ilmi heidän toiveensa siitä, että tutkimukseni edistäisi heidän asiaansa. Näissä kohdissa heräsin pohtimaan annoinko tutkimuksestani oikeanlaisen kuvan pyytäessäni heitä haastateltavikseni ja kerroinko riittävästi tutkimuksestani ja sen tarkoituksesta. Lisäksi mietin moraalisia kysymyksiä esimerkiksi sen suhteen, oliko väärin antaa haastateltavien uskoa, että osallistumalla tutkimukseen he ehkä edistäisivät omia intressejään, kuten jotkut puheessaan toivat esille. Vaikka yhteiskuntakriittinen ote ja epäkohtien esille tuominen ovat osa opinnäytetyöni tarkoitusta, pohdin useiden haastattelujen kohdalla myös sitä, antaako työni informanteistani ja heidän ajatuksistaan sellaisen kuvan kuin he itse toivovat sen antavan (vrt. Perälä 2012, 58). Aineiston käsittelyssä ja siitä tehdyissä tulkinnoissa olen seurannut mahdollisimman pitkälle aineiston viitoittamaa tietä ja käyttänyt analyysiosiossa paljon suoria lainauksia tutkittavien äänen esille nostamiseksi.

4.3 Aineiston analyysi

Vaikka halusin tutkimukseni olevan aineistolähtöinen, pohjustin tulevan aineistoni analyysia jo haastattelurunkoa suunnitellessani sekä haastatteluja tehdessäni. Teemahaastattelurunkoni koostui taustatietojen lisäksi kolmesta pääteemasta, joista kysyttäviä kysymyksiä olen muokannut tilanteen mukaan haastateltavasta ja tämän positiosta riippuen. Haastattelurungon teemat olivat: yhteisön arkiset ja sosiaaliset toiminnot, yhteisössä toimimisen kokemukset ja vaikutus haastateltavan omaan elämään sekä yleisemmin käyttäjien yhteiskunnalliseen asemaan liittyvät kysymykset. Haastatteluissa kysyin esimerkiksi millaisessa toiminnassa haastateltava oli mukana tai jos ei ole niin miksi, mitä positiivisia ja negatiivisia asioita toimintaan liittyi, mitä hyötyä toiminnasta oli ollut ja kokivatko haastateltavat toiminnan avulla olevan mahdollista vaikuttaa päihteidenkäyttäjiä koskeviin asioihin laajemmin. Aineistoa kerätessäni pyrin haastattelurungosta huolimatta säilyttämään etnografiselle tutkimusotteelle tyypillisen ihmettelyn ja avoimien kysymysten periaatteen (Wolcott 1994, Agar 2008). Haastattelurunko toimikin tutkimuksessani lopulta enemmän tutkijan

omana tukena ja "muistilappuna", kuin tiukkana haastatteluja ohjaavana struktuurina. Haastattelurungosta huolimatta, haastatteluihin sisältyi myös paljon ”vapaata puhetta” ja odottamattomien teemojen esille nousemista.

Alun tietämättömyyteni tutkittavasta ilmiöstä ja toisaalta tiedon karttuminen tutkimusprosessin edetessä näkyy myös haastatteluissa. Aineistoa myöhemmin läpikäydessäni oman tietämykseni lisääntyminen ja tutkimuskentän hahmottuminen näkyvät esimerkiksi haastattelukysymyksissä, joita osasin kohdentaa ja tarkentaa paremmin haastattelujen edetessä. Myöhemmin tehdyt haastattelut olivat myös ensimmäisiä syvällisempiä, koska arkisen tason toiminta oli tullut jo tutuksi ja siitä puhumiseen käytetty aika oli lyhyempi.

Litteroin haastattelut kolmessa osassa aina ennen seuraavien haastattelujen tekemistä. Pyrin tällä suuntaamaan tulevia haastatteluja entistä paremmin tutkimuksen kannalta merkittäviin asioihin. Kerättyäni haastattelut ja litteroituani aineiston sanantarkasti, aloitin varsinaisen analyysivaiheen. Etnografisessa aineiston analyysissä on tärkeää, että luokitteluja ja jäsennyksiä tehdään aineistosta käsin, eikä tutkittavan yhteisön ulkopuolelta (esim. Spradley 1979, 93). Pyrin analysoimaan aineistoani hyvin aineistolähtöisesti, jonka vuoksi osa tutkimuskysymyksistäni täsmentyi vasta analyysin myötä.

Aluksi luin litteroidun aineiston läpi useaan kertaan yksi haastattelu kerrallaan kokonaiskuvan hahmottamiseksi. Lukiessani aineistoa, kiinnitin huomiota haastateltavien puheissa toistuviin teemoihin. Seuraavaksi poimia tekstistä näitä toistuvia teemoja, muodostaen niistä asiasisältönsä mukaisia ryhmiä. Tekemäni aineiston luokittelu luo pohjaa haastatteluaineiston varsinaiselle analyysille ja mahdollistaa aineiston eri osien vertailun, yksinkertaistamisen ja tulkinnan (Hirsjärvi & Hurme 2000, 145-150). Poimiessani aineiston teemoja ja luokitellessani niitä, kiinnitin huomiota kaikkeen sellaiseen sisältöön, minkä lukemani tutkimuskirjallisuuden perusteella saatoin ajatella kuuluvan mielenkiinnon kohteenani olevaan osallisuuden ilmiöön. Poimiessani aineiston keskeiset teemat, karsin samalla aineistosta oman

tutkimukseni kannalta tarpeetonta materiaalia, päätyen lopulta muodostamaan aineistosta kolme pääteemaa, joita käsittelen seuraavissa luvuissa.

Sen lisäksi, että etnografisen haastatteluaineiston analyysissä etsitään kulttuurin osia ja niiden suhteita, siten kun tutkittavat itse niitä käsitteellistävät (Spradley 1979, 93), tulisi tutkijan löytää näkyvän tiedon lisäksi myös tutkittavien tietoisuuden ulkopuolelle jäävää piilotietoa (Hirsjärvi & Hurme 2000, 160; Spradley 1979, 93). Analyysini aineistovetoisuudesta huolimatta olen pyrkinyt tekemään myös tulkintoja siitä, mitä haastateltavien puheissa esiintyvät toistuvat asiat tarkoittavat osallisuudesta käydyn tutkimuskeskustelun ja yhteiskunnallisen hallintaretorikan valossa. Seuraavaksi, aineiston analyysiluvuissa käsittelen osallisuuden ilmentymiä kolmen aineistosta nousseen keskeisen teeman kautta, jotka esittelen omina lukuinaan (5, 6 ja 7). Niistä ensimmäinen liittyy yhteisöjen arkisiin toimintoihin ja osallisuuden mukanaan tuomiin sosiaalisiin suhteisiin. Toinen keskeinen tema liittyy haastateltavien rooleihin yhteisöissään, sekä uusiin identiteetin muodostumisen mahdollisuuksiin, ja kolmas uusien osallistumismahdollisuuksien merkityksiin yhteiskuntaan kuulumisen kokemuksissa.

5. Käytännöissä ja sosiaalisissa suhteissa toteutuva osallisuus

5.1 Sisältöä, suhteita ja paikka mihin mennä

Oman aineistoni informanteista lähes kaikilla oli takanaan pitkä vuosia kestänyt huumeidenkäyttö historia, jonka seurauksena suurin osa heidän ihmissuhteistaan ja arkisista toiminnoistaan liittyivät huumemaailmaan. Lopettaessaan huumeidenkäytön ja halutessaan irtautua huumemaailmasta, joutuvat käyttäjät ”aloittamaan alusta” ja luomaan uuden perustan elämälleen niin käytännön arjen tasolla kuin sosiaalisten suhteidenkin osalta. Tärkeimmäksi syyksi päihteidenkäyttäjille suunnattujen tukijärjestöihin hakeutumiseen informantit nimesivät tarpeen saada täytettä ja tekemistä päiviin, joihin huumeidenkäytön lopettaminen oli jättänyt ison aukon. Järjestöihin mukaantulon kerrottiin tulevan ajankohtaiseksi yleensä siinä vaiheessa kun päihteidenkäyttäjä haluaa lopettaa käytön tai aloittaa korvaushoidon.

”Kyllähän se aika tylsäks kävi ku vaan kävi hakeen lääkkeensä eikä ollu mitään ja et yritti keksii sit jotain.. yleensä se onki niinku alkanu et tarvii jotain muuta sisältöä elämänsä ku niinku sen kama maailman, niin se että ku siihen oikeesi tarvii ku siihen jää sellanen tosi tyhjä, iso tyhjä aukko siin vaihees ku lopettaa, niin ei ole niinku mitään.” (i1)

”..se on kuitenkin tosi tärkeitä se, et sä saat sitä täytettä siihen isoon koloon mikä jää ku päihteet otetaan pois.. sit niinku alussa se kamahimot ja ajatukset siitä niin siinä mennään viis minuuttia kerrallaan tai ehkä viis sekuntia kerrallaan niinku et, siinä on huono jäädä yksin..” (i9)

”..tää on täyte mulle elämään, niinku jokapäiväinen. Aattele sulla on kuitenkin melkonen suo siinä ja pari tuntii on ihan hyvä..”(i8)

Toinen haastatteluissa esille noussut asia, jonka vuoksi järjestötoiminta koettiin merkittävänä, olivat sen tarjoamat mahdollisuudet sosiaalisten suhteiden luomiseen. Useimpien informanttien perhesuhteet olivat katkenneet huumeidenkäytön takia, ja käytön lopettamisen myötä suhteet muihin käyttäjiin oli pantava poikki. Informantit kertoivat kuinka suuri merkitys seuralla ja tuttavapiirillä oli omiin valintoihin myös päihteiden suhteen. Useimmat heistä kokivat, että ihmissuhteiden luominen muihin kuin päihteidenkäyttäjiin oli ennen järjestötoimintaan osallistumista ollut mahdotonta. Päihteitä käyttäessään, informanttien elämänpiiri rajoittui vain tiettyihin paikkoihin ja ihmisiin. Järjestötoiminnan kautta informantit olivat luoneet uusia ystävyysuhteita sekä toisten vertaisten että työntekijöiden kanssa.

”..siinä saa tavata koko litanian porukat, mä oon sosiaalinen sillä tavalla..” (i8)

”Ku ei oo sitä läheisverkostoa, tai ne on jääny tos.. et ottanu niinku perheen tästä, sit se perhe mikä siinä käyttäessä synty niin oli joutunu niinku luopuun siitä..” (i9)

”..näistä on tullu jo ystäviä tästä henkilökunnasta että näin niinku et mä tunnen ja mä tuun vähänniinku kotiin tänne..” (i10)

Vaikka valtaosalla haastateltavistani oli samansuuntainen kokemus järjestötoiminnan tarjoamista mahdollisuuksista sosiaalisten suhteiden luomiseen ja arkielämän uudelleenmuotoiluun, eivät kaikki päihteidenkäyttäjät ja päihdekuntoutujat hakeudu kyseisiin yhteisöihin. Informanttien mukaan kaikki päihdekuntoutuja eivät koe tarvitsevansa yhteisöjä, esimerkiksi siksi, että ovat kiinnittyneet ”tavalliseen elämään” palkkatyön tai muun toiminnan kautta, tai mikäli heillä on sosiaalisia suhteita muualla.

”..opiaattikorvaushoitopotilaat jotka on hyvin aktiivisesti kiinnittyny tohon valtayhteiskuntaan niin eivät niinkun haluukkaan eikä heillä oo tarvetta niinku muille tämmösille korvaushoidon toiminnoille, tukitoimille..” (i7)

”..ihminen on vähän sillä tavalla sosiaalinen eläin että jotain kontaktia tarvii, vaikka sitte huonoja, et tota mullahan on tietysti niinsanottuja kunnon ihmisiä koska mä oon tietysti ihan erilaisessa elämäntilanteessa, et mä en käy siellä..” (i3)

Kyseiset kokemukset osoittavat, etteivät järjestöt ole kaikille päihdekuntoutujille välttämättömiä tai luontevia toimintaympäristöjä, etenään jos ihmisellä on muuta verkostoa ja elämänsisältöä. Nekin informantit, jotka eivät kuuluneet mihinkään päihteidenkäyttäjille suunnattuun yhteisöön kertoivat kuitenkin kaipaavansa yhteisöä ja järjestötoimintaa asioiden jakamiseen, päihteidenkäyttäjien asioiden ajamiseen ja vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseen.

.. ”kaipaisin tota että asioita vois oikeesti jakaa.. (i3)

”..mullon yksinään tälleen yksittäisenä ihmisenä niinku vaikee.. yhdityksen voimin ois sit siinku päässy ja voinu..” (i5)

Arkisen elämänsisällön ja sosiaalisten suhteiden lisäksi informantit nostivat esille yhteisöt fyysisinä paikkoina ja ympäristöinä. Paikkana yhteisöt ja niiden fyysiset tilat näyttävät aineistossani merkittävänä, koska ne koettiin lähes ainoina paikkoina joihin informanttien oli helppo mennä ja joihin he kokivat olevansa tervetulleita. Informantit

kuvailivat toiminnan paikkoja ja niihin liittyviä ihmisiä tunnepitoisin sanoin kuten perhe ja koti.

”..mut et tarvin näitä paikkoja, tää on vähän niinku mun henkireikä, mun henkivakuutus..”(i10)

”..se oli niinku kotiin ois tullu..”(i1)

Ympäristöllä on todettu muissakin tutkimuksissa olevan merkittävä rooli osallisuuden kokemuksen osatekijänä. Etnografista tutkimusta terveysneuvontapisteessä tehnyt Riikka Perälä (2012, 63) havaitsi terveysneuvontapisteiden tarjoavan asiakkaille ”kodin”, käsitteen konkreettisesti ja metaforisessa mielessä. Myös lasten ja nuorten osallisuuden lisäämisessä hyvinvoinnin kokemuksen on todettu muodostuvan vuorovaikutuksessa erilaisten ympäristöjen kanssa. Ympäristöllä voidaan tarkoittaa yhteiskunnallis-kulttuurista, sosiaalista tai fyysistä ympäristöä, joilla kaikilla on merkitystä osallisuuden kokemusten muotoutumisessa. (Eskelinen ym. 2012, 234.)

5.2 Osallisuuden kokemuksia korvaushoidossa

Tutkimani yhteisöt eivät ole hoitoyhteisöjä, eikä asiakkaiden päihteidenkäyttö tai päihdehoito ole niiden toiminnan keskiössä. Toiminnan tavoitteena ei ole raitistaa jäseniä, vaan tarjota toimintaympäristö ja yhteisö myös päihteitä edelleen aktiivisesti käyttäville ihmisille. Tutkimusta aloittaessani en ymmärtänyt, että korvaushoidon rooli tutkimuskohteeni kannalta olisi merkittävä, mutta pian aineistonkeruun aloitettua huomasin sen olevan tärkeä osa tutkimuskohdettani määrittävää kehystä. Korvaushoidon kautta käyttäjät olivat tavanneet muita samassa tilanteessa olevia ihmisiä, ja pystyneet paitsi saamaan ja tarjoamaan vertaistukea myös muodostamaan ryhmiä yhteisten intressien ajamiseksi. Monet vertaisryhmät toimivatkin terveysneuvontapisteiden tiloissa ja suuri osa tutkimieni yhteisöjen jäsenistä oli korvaushoidossa. Myös osallisuuden kysymyksissä korvaushoidolla oli erityinen rooli toisaalta ihmisten yhteen liittäjänä ja siten osallisuuden mahdollisuuksia luovana järjestelmänä, mutta samalla käytännön kokemuksissa myös osattomuuden kokemuksia aiheuttavana.

Vaikka mielenkiintoni ei kohdistunut suoraan korvaushoitoon, tuli hoidon merkitys esille monissa haastatteluissa esimerkiksi käyttäjien toimintakyvyn mahdollistajana ja uusien elämänsisältöjen etsintään pakottavana. Toisilla haastateltavilla kokemukset ja asenteet korvaushoidosta olivat negatiivisia ja hoitoa pidettiin tapana kontrolloida ja hallita heikossa asemassa olevia päihteidenkäyttäjiä.

"..mä käytin kaksi milligrammaa nuuskaamalla ja pilveä poltin päivittäin niinku ihan liikaaki niin tota mul oli hirvee huumeongelma, sit mä niinku pääsin tohon hoitoon niin annos kaheksankertaistettiin kuuteentoista milliini niin tota ongelmat hävin, mä en ollu enää niinku hirvee narkomaani.." (i5)

Korvaushoidon nousemisella osaksi suomalaista huumehoitoa on ollut merkittävä rooli niin sosiaalipoliittisesti kuin käyttäjien kannalta (esim. Perälä 2012, Tammi 2007). Korvaushoito rantautui Suomeen osana ”haittojen vähentämisen politiikkaa” tartuntatautien leviämisen hillitsemiseksi 1990-luvun loppupuolella, jolloin Suomeen avattiin ensimmäinen suonensisäisiä huumeita käyttäville suunnattu terveysneuvontapiste. (Perälä 2012, 15.) Haittojen vähentämisen politiikalla ja sen mahdollistamilla uusilla hoito- ja tukimuodoilla pyrittiin tarjoamaan päihteidenkäyttäjille monipuolisia terveys- ja sosiaalipalveluita matalan kynnyksen periaatteella päihteidenkäytöstä syntyvien haittojen vähentämiseksi ja niiden hallitsemiseksi. (em.) Haittojen vähentäminen huumausainepoliittisena strategiana on herättänyt alusta asti keskustelua, kritiikkiä ja puolustuksia sekä tieteellisissä että poliittisissa keskusteluissa. Haittojen vähentämistä on kritisoitu luovuttamiseksi taistelussa huumausaineongelmia vastaan tai sen on ajateltu vain pahentavan huumeongelmaisten ihmisten tilannetta. Puolustavat näkökannat puolestaan esittävät haittojen vähentämisen onnistuneen ainakin tartuntatautien ehkäisemisessä sekä uusien toimintamahdollisuuksien luomisessa päihdeongelmallisille. (Perälä 2012, 17.)

Korvaushoito herätti ja jakoi mielipiteitä informanttien kesken. Joidenkin haastateltavien puheissa korvaushoito oli keskeisessä roolissa ja keskustelu ajautui ohjailustani huolimatta aina takaisin informanttien pohdintoihin omasta korvaushoidostaan sekä korvaushoidon epäkohdista yleisemminkin. Toiset haastateltavat, joista osa oli itsekin korvaushoidossa, mainitsivat hoidosta vain sivulauseessa, eikä heillä edes kysyessäni ollut tarvetta tai halua puhua hoidostaan

enempää. Informanttien erilaiset kokemukset korvaushoidosta, voivat johtua siitä, että hoitopaikoissa on eroja niin työkäytäntöjen kuin henkilökunnankin suhteen, ja hoidon toteuttamisessa on yksilöllisiä eroja. Lisäksi informanttien omat elämäntilanteet ja muu elämänsisältö sekä kiinnittyminen joko tavalliseen elämään tai päihdemaailmaan näyttää osaltaan vaikuttavan ajatuksiin ja asenteisiin korvaushoidosta.

"..mullon vaikee suhtautua objektiivisesti tähän, se on tietenki vaan yks paikka ja voihan niissä olla eroja, mut mä oon kuullu niin paljon huonoo sieltä, et ei se kyl oo mitään hoitoo ei se oo.." (i3)

Informanttien ajatukset erosivat toisistaan sen perusteella olivatko he itse korvaushoidossa vai täysraittiita, ja ajattelivatko he korvaushoidon olevan jotain mistä on tarkoitus päästä eroon vai onko kyseessä loppuelämän mittainen hoito. Informanteillani oli monia eriäviä näkemyksiä korvaushoidosta ja sen merkityksestä omaan elämäänsä tai päihteidenkäyttäjien elämään yleensä. Kaikki haastateltavani ottivat jollain tavalla kantaa korvaushoitoon ja kertoivat korvaushoidon herättävän laajemminkin paljon tunteita ja mielipiteitä päihteidenkäyttäjien keskuudessa. Vaikka korvaushoidossa itse olevat tekevät suuren eron käyttämisen ja hoidossa olemisen välille, kokivat he ulkopuolelta tulevien asenteiden ja ennakkoluulojen koskevat useimmiten myös korvaushoidossa olevia päihdekuntoutujia. Informantit kokivat leimaantuvansa käyttäjiksi myös korvaushoidon takia, ja asian kertomista pyrittiin usein välttämään.

" Mä en haluais olla mikään korvaushoidon posterilapsi.. se on oikeestaan viimeinen asia minkä mä kerron.." (i7)

"Mullon kavereita jotka tietää että mä oon korvaushoidossa ja jotka on niin sanottuja tavallisia ihmisiä ja kaikki joille mä oon siitä kertonu lopulta, niin on tullu yllätyksenä. Että ne on sanonu että ei ois tota niin tienny. Niin se on todiste siitä, että sä et nää päälle päin. Vaik ihmiset kuvittelee et se on jotain mitä näkee." (i3)

Vaikka kokemukset ja mielipiteet korvaushoitoa kohtaan vaihtelivat, koettiin sillä olevan suuri merkitys informanttien nykyisenlaisen toimintakyvyn mahdollistamisessa. Myös korvaushoitoa kritisoivat informantit myönsivät hoidon voivan joidenkin kohdalla olla toimiva vaihtoehto.

”no mun elämässä se on ainaki pelastanu mut, et korvaushoito on kyl pelastanu mun elämän et emmä usko et mä oisin hengissä jos mä en ois.. (i1)

”Siis mun mielestä korvaushoito on tota noin niin.. mullon kaks mielipidettä siihen, elikkä jos sitä käyttää oikeen elikkä siihen heroinin vieroitusoireisiin ja opiaattivieroitusoireisiin niihin pahimpiin ja on valmis sitä sitte laskeen ja mennä pois, et sitä kautta helpottaa niitä vieroitusoireita, ne on oikeesti vaarallisia, niin siinä vaiheessa se on ihan oikeen. Mut moni käyttää sitä silleen et ne korvaa sillä jonku heroinin ja käyttää sitä vuosi kausia, saa siit niinku ilmasen tavallaan, fiiliksen niin siinä vaiheessa se niinku on väärinkäyttöä” (i9)

Ne informantit, jotka olivat raitistuneet muutoin kuin korvaushoidon avulla kyseenalaistivat korvaushoidon hyötyjä ja kokivat muut tukimuodot kuten vertaisryhmät parempana vaihtoehtona päihteistä eroon pääsemisessä. Korvaushoidossa olevat ja täysraittit näyttävät oman aineistoni perusteella olevan omina ryhminään ja edustavan erilaista lähestymistapaa päihdekuntoutumiseen. Useat informanteistani olivat tutustuneet monien eri ryhmien toimintaan, ja todenneet, etteivät jaa kaikkien ryhmien toimintakulttuuria ja ideologiaa. Esimerkiksi osa korvaushoidossa olevista informanteista koki, että yhteisöissä jotka perustuivat NA:n ideologiaan, ei hyväksyty korvaushoidossa olevia. Kyseinen asetelma on yksi osoitus siitä, kuinka erilaisia ihmisiä, erilaisia elämäntilanteita ja ryhmiä päihdekuntoutujien joukosta löytyy.

”Niin no, riippuu mitä haluaa ja hakee, et toisaalta noi NA ryhmät ja noi kaikki tollaset niin mä en oikeen pidä niistä et ne on niin tota omaa jengii ja sit kuitenkin niinku..” (i5)

”Tää on mulle, mut kyl niinku sanottu niin yks paikka sopii toiselle ja toinen toiselle, et tää on ollu se mun juttu et..” (i10)

Korvaushoidossa olevien kohdalla kokemukset ja tulevaisuuden ajatukset korvaushoidosta erosivat informanttien välillä. Suurin osa haastateltavista toivoivat jossain vaiheessa pääsevänsä eroon myös korvaushoitolääkkeestä, osa ei osannut sanoa ja yksi informanteista ilmaisi aikovansa jatkaa hoitoa loppuelämänsä. Perustelut lääkkeestä irtipääsemiseksi liittyivät sen leimaavuuteen, vaivannäköön lääkkeen hakemisessa ja kritiikkiin hoitojärjestelmää kohtaan. Korvaushoitoa kritisoivat informantit olivat kriittisimpiä ja pessimistisimpiä myös näkemyksissään päihteenkäyttäjien yhteiskunnallisesta asemasta, osallisuudesta ja toimintamahdollisuuksista. He kokivat korvaushoidon ihmisten hallintana ilman yksilön

omia vaikutusmahdollisuuksia ja näkivät, että korvaushoito aiheuttaa enemmän haittaa kuin hyötyä päihteidenkäyttäjän elämään.

”Mun mielestä tässä käytetään hyödyks sitä, tietysti sitä varattomuutta ja sitä et ihmiset on valtaosa kuitenkin, en oo varma mutta luulisin, et peruskoulu pohjasia eli vähänniinku sitä tietämättömyyttä ja sit myös sitä että luotetaan siihen, et ei ne kuitenkaan jaksa mitään, et kuhan ne nyt saa lääkkeensä..” (i3)

”Se on paljon helpompi saada jossain julkisuudessa myönteistä kuvaa haet jollekki tota niin vanhuksille joita kaltoinkohdellaan kuin jollekin tota huumepotilaalle. Huumepotilaasta ajatellaan et sehän on ihan sama ku tota et alkoholisti sais alkoholia, mutta se ei kyllä ole” (i5)

”Jos se hoito nyt mun osalta päättyis niin mä nyt ehkä pystyisin jotain tota niinkun järjestään itselleni muuta kautta. Se on vaan musta niinku ihan järkyttävää että virallinen hoito on huonompi vaihtoehto kuin se et sä hankit kadulta..” (i3)

Korvaushoitoa kohtaan esitetty kritiikki on tuttu ilmiö myös muissa korvaushoitoa lähemmin koskevissa tutkimuksissa (esim. Perälä 2012). Osallisuuden näkökulmasta korvaushoito näyttää oman aineistoni perusteella olevan se osa päihdekuntoutujien elämää, jossa osallisuuden mahdollisuuksia koetaan olevan kaikista vähiten. Haastateltavat toivoivat, että he pääsisivät mukaan omaa hoitoa koskevaan päätöksentekoon ja suunniteluun.

”..et tota päästäis ees mukaan siihen jengiin, niin sanotusti tiedätsä että.. kokoukset mis on sitte henkilökunta he käsittelevät siel kaikki loma-anomukset ja niinku ihmisten kohtaloista päättävät niinkun, niin tota ois se mun mielestä ihan kiva et siel ois tota meidänkin näkökulmaa niinku esillä..” (i5)

5.3 Vertaistoiminta osallisuuden ilmentymänä

Vertaisuus on yksi aineistoni kantavista teemoista, eikä ihme, sillä monet päihdeongelmien hoito- ja tukimuodot perustuvat vertaistukeen. Päihdeongelmaisten vertaistoiminnassa huono-osaisuus ja omat kokemukset eivät ole toiminnan este vaan jopa sen edellytys, koska vertaistuki perustuu samankaltaisiin kokemuksiin ja jaettuun ymmärrykseen (Nylund 1999, 116). Vertaistoimijoiden kanssa työskentelevä ammattilainen totesikin vertaistyöntekijöiden kontaktien palveluiden ulkopuolelle jääviin päihteidenkäyttäjiin olevan avainasemassa näiden ihmisten tavoittamisessa ja auttamisessa. Suurin osa haastateltavistani toimi vertaistyöntekijöinä ja muutenkin vertaisuus ja vertaistuki näyttelivät merkittävää roolia yhteisöjen toiminnassa ja

kokemuksissa osallisuudesta. Aineistoni informantit kokivat vertaiselta saadun avun ”luotettavampana” ja siten hyödyllisempänä kuin jonkun jolla ei itsellä ole kokemusta samanlaisesta tilanteesta.

”No sanotaan et 80 jos ei 90 prosenttia itse käyttäjistä niin mieluiten toimis vertaisten kans.. et se on niin paljon helpompi puhuu vertaiselle ku sitte kirjaoppineelle jos tietää et se toinen varmasti ymmärtää.” (i9)

”Se on ihan uskomaton voima se vertaiset.. et tota voi puhuu samaa kieltä” (i10)

Vertaisyhteisöissä, joissa informanttini toimivat on monenlaista toimintaa. Niissä järjestetään erilaista ryhmätoimintaa ja koulutuksia, jaetaan tietoa sekä oman ryhmän sisällä, että muissa foorumeissa oman yhteisön ulkopuolella. Useissa yhteisöissä järjestetään myös monenlaista vapaa-ajan ohjelmaa kuten juhlia ja tapahtumia. Arkiset toiminnot ja vuorovaikutus muiden kanssa koettiin tärkeäksi osaksi vertaisuutta. Informantit toivat puheissaan esille, että kaikki yhteisön jäsenet pyritään ottamaan mukaan toimintaan työntekijöiden jakaessa ihmisille tehtäviä kunkin omien toimintaresurssien mukaan. Toiminnan sisältöä tärkeämpi tekijä näyttääkin olevan kokemus mukaan ottamisesta. Yhteisöjen arkisissa toiminnoissa osallisuus konkretisoituu mukaanottamisena ja yhteisenä tekemisenä, jossa jokaisella on jokin tehtävä.

”et niinku päivätehtävii joka päivä niinku jaetaan, asiakkaiden viihtyvyys on yks työ..” (i10)

”..mut jokainen pystyy siihen omalla tavallaan.. elikkä jos et sä pysty mitään muuta ku käydä keittää, lähet johonki mukaan ja oot pirun hyvö keittää kahvii niin se saattaa riittää sun osalta että sä teet sen. Se on sun vapaaehtoistyötä.” (i9)

Vertaistoimintaa kuvailtiin usein ihan tavalliseksi kanssakäymiseksi ja toisen ihmisen kohtaamiseksi. Koska yhteisöt perustuvat suurelta osin vertaistukeen, näyttää vertaisuus sisältyvät kaikkeen yhteisön toimintaan. Vertaistyö on kuitenkin erotettavissa muusta vertaistoiminnasta jäsenyntyneempänä, tarkemmin määriteltynä ja nimensä mukaisesti työn elementtejä sisältävänä. Vertaistyöntekijät toimivat omissa yhteisöissään muiden asiakkaiden tukihenkilöinä, auttavat käytännön asioissa kuten papereiden täyttämässä tai lähtevät asiakkaiden mukaan virastoihin hoitamaan heidän asioitaan.

”..se nyt on aika kattava et tos on niinku yks tai asiakkaita jotka tulee, autan niitä, mahdollisesti lähen jalkaudun niitten kans vaikka moikkaan lääkärii tai käymään tota noin niin a-klinikalla tai voi olla ihan pienikin juttu..” (i9)

Usein vertaistoiminta muotoutui tilanteisesti esimerkiksi toisen ihmisen kuuntelemiseksi tai konkreettiseksi avuksi asioiden hoitamisessa. Vertaistoiminnan kulmakiviksi informantit nimesivät toisen ihmisen kuuntelemisen, jutteleminen ja tukemisen.

”Täällä mä oon viihtyny joo, et tota tää on vaan jotenki sellanen paikka missä.. ja tääl on kuitenkin joka päivälle jotain, on ihmisiä jotka tarvii apua.. jollaki on aina jotain asiaa tai sanomista tai kysymistä niin sit pystyy jeesiin ihmisiä.” (i10)

”..siiis suurinta osaahan auttaa se ku sä kuuntelet koska aika monet niinku sanotaan narkkarit niin nehän on semmosia, että niillähän ei välttämättä oo perheisiinsä enää yhteyksiä eikä mitään, ne on aika yksinäisiä ihmisiä.. se kaipaa sit semmosta juttuseuraa semmosta niinku ihan vaan kuuntelijaa..” (i6)

Vertaistoiminnan kautta informanteille määrittyi uusia auttajan ja tukijan rooleja aiemman asiakasroolin tilalle tai rinnalle. Vertaistyön suurimmaksi anniksi nimettiin onnistumisen kokemukset ihmisten auttamisessa sekä kiitos asiakkailta. Vertaistoiminta koettiin vahvasti kaksisuuntaiseksi, ja toiminta näyttäytyi poikkeuksetta myös informanteille itselleen positiivisia kokemuksia antavana. Lisäksi informantit kertoivat vertaistyön kautta oppineensa paljon myös itse.

”Tää on tuonu ihan älyttömästi sisältöä, tosi paljon uusia ystäviä ja sit tosi paljon vertaistukea. Täältä mä saan niinku, mä saan itelle, ja noista duuneista kuitenkin niinku, niistä saa niin paljon, kun huomaa et ihmiset on kiitollisia niin pienistä jutuista mitä ite ei oikeestaan pidä minään. Ja kuitenkin ne on aivan otettuja sillai et miten sä jaksat, voi ku sä oot ihana ihminen. Et se on niinku se isoin juttu mitä saa, on se niinku se kiitos niiltä asiakkailta.” (i1)

”..varsinki sillon jos sä saat jotain autettua niin sillonhan se on niinku tulee se onnistumisen tunne ja se hyvä fiilis.. se on aina kiva ku sä huomaat että onnistut.” (i6)

Toiminta johon informanttini järjestöjen kautta osallistuivat, sai monenlaisia määritelmiä haastatteluissa. Vaikka vertaistyö ja muu järjestötoiminta määriteltiin työksi, toiminnan ympäristöä ei määritelty työpaikaksi, vaan ”kodiksi” tai ”turvasatamaksi” ja yhteisön ihmisiä kuvailtiin useissa haastatteluissa ”perheeksi”. Järjestöjen toiminta näyttäytyikin haastatteluissa tavallista työelämää ja organisaatioita

”pehmeämmiksi” yhteisöiksi. Silti myös työn aspekti tuli esille haastatteluissa vertaistoiminnasta puhuttaessa. Vertaistoimintaan liittyi esimerkiksi joitakin palkkatyöstä tuttuja järjestelmiä kuten koulutukset, tiimikokoukset ja työnohjaus. Useimmat informanteista myös kokivat toiminnan työksi, jota he tekevät tietyn ajan päivästä. Osa informanteista, riippuen asemasta ja roolista yhteisössään, tekivät töitä yhteisön hyväksi laajemmin yhteiskunnallisista tavoitteista, kun taas toiset kokivat työnsä vertaisena vain yhtenä osana elämäänsä rajaten työaikojaan.

”..et mä oon aatellu että ei mun tarvi noita asiakkaitakaan tai noita mun kontaktejakaan niin päivystää 24 tuntia, mä isken kyllä puhelimen illalla kiinni..” (i6)

Kysymykset siitä kuka saa palkkaa ja mistä työstä palkkaa maksetaan, tulivat esille haastateltavien puheissa eri toimijoiden rooleista. Osassa järjestöistä vertaistoimijoille maksetaan ”ahkerusrahaa” (3e/pv), ja yhteisöissä on erikseen (useimmiten projektiluontoisesti) palkatut työntekijät. Monet informantit kokivat toimintansa työksi, vaikka siitä ei maksetakaan palkkaa. Raha ei kuitenkaan noussut merkittäväksi temaksi haastatteluissa vaan esiintyi lähinnä työn aspektista ja työmäärästä puhuttaessa.

”Ja on se oikeesti sillai niinku työ.. sillai alkaa niinku työllistään.. ja kyl mä tiedän et tää johtaa johonki, mullon ainaki silleen että tietää et silleen että nyt ei välttämättä saakaan, ei saa palkkaa, mut mä tiedän et kyl tää jonain päivänä niinku oikeesti toimii ihan sillai, että täst vois jopa saada jotain palkkaa joskus..” (i1)

Vaikka yhdistystoiminta koettiin positiivisena ja monia hyviä asioita elämään tuoneena, liittyy siihen myös monia ongelmia ja haasteita. Haasteita toiminnalle syntyy niin ihmisten henkilökohtaisista elämäntilanteista kuin yhteiskunnallisista odotuksista. Henkilökohtaisina koetut vertaistoiminnan haasteet liittyivät työmäärään ja työn rajaamiseen. Lisäksi ryhmien toimintaan aiheuttaa haasteita kävijöiden vaihteleva kunto ja vähäinen määrä aktiivisia ja pystyviä toimijoita.

”..ja sit et mä haluan tehdä kaikkee ja olla kaikessa mukana.. ja siihen ei kukaan pysty” (i1)

”..ja kaikki on niinku lupautunut auttaan ja ollu messissä ja noin mut sit ku jotain pitäis alkaa oikeesti tekeen jotain niin.. ei näy missään enää ketään et ne vaan hävi, et tota ei oo riittävästi aktiiveja..” (i5)

Useat informantit nostivat esille työmäärän negatiivisista asioista kysyessäni, ja osalla heistä oli omakohtaista kokemusta uupumuksesta.

”..mä teen täl hetkellä vielä ku mä oon sillai vähän niinku vielä kuntoutuja täl hetkellä ku mä poltin itteni tos loppuun, niin mä tota en tee ihan täyspäiväsiä... taino nyt mä kyl valehtelen kyl mä teen ihan joka päivä, kyl mä istun koneella kotona.. oon mä aikalailla joka päivä töissä..” (i1)

”..näätällaset asiat et mitkä niinku työelämässä muutenki on että miten niinkun pystyy rajaamaan sitä omaa työtään ja miten niinku.. miten pitää huolta itsestään ettei pala loppuun koska se alkuinnostus monilla ihmisillä on niinku tosi valtavaa kun he huomaa et itse tästä saa paljon kaikkee ja.. tämmönen niinku altruismin mukanaan tuoma innostus saattaa joskus johtaa siihen et huomaa et on luvannu tehdä ihan miljoona juttua ja sitte ei enää jaksakaan.” (i4)

Ihmisten moniongelmaisuus ja epävakaa elämäntilanteet ovat yksi suuri haaste yhteisöjen toiminnalle. Syitä, siihen miksi käyttäjä- ja asiakasyhdistyksiin on vaikeaa saada jäseniä, etsitään esimerkiksi pelosta ja päihteidenkäyttäjien vaikeasta elämäntilanteesta.

”mä oikeesti uskon et ihmiset pelkää et se niinku vaikeuttais hoitoa. Sen mää oon huomannu heti alusta lähtien. Sitte tota.. yks asiahan on se että niinku puhutaan ihmisistä jotka on tota niin valtaosa työttömiä ja tulot varmaan menee just kädestä suuhun, ja vaikka niinku kuvittelis et 15 euroa et se ei oo iso summa, et seki voi olla liikaa.” (i3)

Oman aineistoni perusteella näyttää siltä, että vertaistyötä tehdään monin eri tavoin, eikä vertaisten työnkuvaa, työaikoja tai muita tavalliseen työelämään kuuluvia asioita ole kaikissa yhteisöissä määritelty tai rajattu kovinkaan tarkasti.

”..nojoo, joo sitähan se on (yrittäjyyttä) siis koska mä joudun tekeen palkkiolaskut ja muut lähettämään ja huolehtimaan tämmösistä, että tottakai se vähän niinkun sitä onkin. Ja toki niinku se että mun työnkuvaan on kuulunu hyvin paljon matkustelua.. niin liikkumista paikasta toiseen, saatan yhden työpäivän aikana niin olla kolmessakin eri pisteessä niin toki, toki mun tavoite ja haave on se, että jossain kohtaa niin mullon niinkun ammattitutkinto niin että mä voin toimia ammattilaisena, että mulla voi olla vakituinen työpaikka..” (i7)

Vertaistoiminta voi aineistoni perusteella tarkoittaa monenlaista toimintaa, jolla harvoin on tarkkoja rajoja. Vaikka kaikissa yhdistyksissä informantit saivat tukea ja apua

palkatuilta ammattilaisilta ja kokivat toiminnan antavan enemmän kuin ottavan, herättivät puheet työmääristä ja työn rajaamisen haasteissa itselleni monia kysymyksiä yhdistystoimintaan ja toimijoihin kohdistuvista odotuksista ja vaatimuksista. Mikäli osallisuutta ja aktiivisuutta halutaan lisätä ja toiminnan kohteina olevien kansalaisten ajatellaan täyttävän oma osuutensa aktivointipolitiikkaa, on siihen oltava valmis myös investoimaan.

”..must tuntuu, et Suomessaki tällä hetkellä et kauheesti siitä niinku puhutaan ja kirjoitetaan kaikkiin dokumentteihin ja sit se käytännössä se resurssointi esimerkiksi on vähäistä” (i4)

6. Osallisuus identiteetin muokkaajana

6.1 Erontekoja ja määrittelyjä

”Vertaistoiminnassahan on myöskin se elementti, että tutkitaan sitä niinkun sitä omaa identiteettiä myöskin että mikä se vertaistoimijan identiteetti on, kun sä oot niinku aikasemmin ollu siinä niinku pitkälti siinä asiakkaan identiteetissä ja mitä muutoksia siinä on et.. että paljon tämmöseen omaan kasvuun liittyvää pohdiskelua myöskin ” (i4)

Haastateltaville avautuvilla uusilla osallistumisen mahdollisuuksilla ja kokemuksella osallisuudesta, näyttää olevan tärkeä rooli myös oman identiteetin kannalta. Toimiessaan osana yhteisöä, informanteille tarjoutuu mahdollisuuksia oman identiteetin uudelleenmäärittelyyn, kun entisen "huumeidenkäyttäjä" tai "päihdeongelmainen" identiteetin rinnalle syntyy uusia toimijuuksia. Nikolas Rose (1999, 172) onkin esittänyt uusien järjestöjen olevan emotionaalisten suhteiden tiloja, joissa identiteetit rakentuvat mikrokulttuuristen arvo- ja merkityssuhteiden kautta.

Haastattelemani vertaistyyön parissa työskentelevä asiantuntija toi esille voimaantumisen mahdollisuuden identiteetin uudelleenrakentumisen kautta. Voimaantumisella (*empowerment*) viitataan ihmisten itsemääräämisoikeuden, vaikutus- ja valinnanmahdollisuuksien sekä hallinnan kokemusten vahvistumiseen (Järvikoski ym. 2009, 21), jotka voivat olla seurausta osallisuuden toteutumisesta ja sen avaamista uusista toiminnan ja vaikuttamisen mahdollisuuksista.

”..voimaantuminen on niinku yks iso juttu siinä kun ihmiset saa niinku jonkinäköstä tuntumaa siihen, että heidän roolinsa voi ollakin joku muu kuin se perinteinen niinku, mä kärjistän vähän tämmönen huumehörhö, vaan he osaa jotakin ja pystyy tekemään ihan itse niinku.. olla hyödyks. Niin siinä käynnistyy semmonen oma sisäinen prosessi niinku myöskin et huomaa et mustahan löytyy paljon muutakin.. ..ja sit ihmiset niinku aktivoituu ajatteleen sitä omaa elämänsä ja myöskin sitä vaikuttamista yhdessä niinku et meillähän on ihan hyviä ideoita ja meillon ääni ja meitä pitäs kuulla ” (i4)

Identiteetin muokkautumisen mahdollisuuksia avautui informanteille monissa yhteyksissä, esimerkiksi onnistumisen ja mukaankuulumisen kokemuksissa sekä arkisissa toiminnoissa, joita olen käsitellyt jo aiemmissa luvuissa. Identiteetin uudelleenmuotoiluun liittyi myös kysymyksiä siitä, minkä kautta informantit itseään

määrittivät ja minkä kautta muut heitä määrittivät. Kaikki aineistoni informantit määrittivät haastatteluissa rooliaan ja asemaansa suhteessa muihin käyttäjiin, korvaushoitolaisiin ja ”tavallisiin ihmisiin”. Haastateltavat puhuivat ”meistä” tarkoittaen käyttäjiä tai entisiä käyttäjiä, mutta samaan aikaan tekivät myös eroa itsensä ja muiden käyttäjien välille. Informanttien puheissa tuli usein esille se, kuinka monenlaisia ihmisiä ja monenlaista päihteidenkäyttöä heidän joukostaan löytyy.

”..mutku ne pilaa tätä korvaushoitoa sillä et ne käyttää muuta kamaa ja sit ne joutuu semmisiin paikkoihin missä on sitä rupusakkia, anteeks tää kielenkäyttö toisista kaltaisista meikäläisistä, mutta koska kyl mun mielestä narkata voi rauhallisesti ja asiallisesti, ei sen tarvi olla semmosta sikamaista..” (i8)

Se missä vaiheessa toipumisprosessia haastateltavani haastatteluhetkellä olivat, näytti vaikuttavan olennaisesti siihen, mihin he itsensä asemoivat käyttäjämaailman, toipuvien yhteisöjen ja ”tavallisen elämän” jatkumolla. Omalla elämäntilanteella perusteltiin myös sitä keiden kanssa informantit olivat ja toisaalta eivät olleet tai halunneet olla tekemisissä.

”..niinku mejän aktiivijäsenet niin eihän me käytetä mitään, mehän ollaan hoidos kaikki ja suurin osa niinku korvaushoitolaisia ja jotenki muuten niinku, et me ollaan ihan jo niinku..” (i1)

”..jos mä lopetan tän (korvaushoidon) niin emmä sit oo enää missään tekemisissä aiheen kans.. mielummin ois sit ehkä semmosten ihmisten kans joka ei oo käyttäny..” (i5)

”..niitten elämä pyörii yhen aineen ympärillä ja mun elämässä on tällä hetkellä niin paljon muita asioita.. me ollaan niinku kahdella eri planeetalla” (i7)

Useat informantit näyttivätkin elävän jonkinlaista ”välivaihetta”, jossa he kokivat olevansa käyttäjämaailman ja tavallisen elämän välissä. Informantit saattoivat itse kokea olevansa lähempänä ”normaali elämää” verratessaan nykyistä tilannetta menneisyyden aktiiviseen päihteidenkäyttöön, mutta ulkopuolelta he kokivat edelleen tulevansa määritellyiksi päihteidenkäyttäjiksi. Oman identiteetin uudelleenmäärittelyyn liittyikin ulkopuolelta tulevat ennakkoluulot, asenteet ja oletukset, joihin he käytön lopettamisen jälkeenkin yhä törmäävät.

”Leimaa aika paljon, että mä mielummin niin että mielummin ihmiset eka tutustuu muhun ja sitte vasta tietää mun korvaushoidosta. Et mä voin olla hyvinvki avoin

esimerkiksi mun huumehistoriasta mutta korvaushoito on liian iso pala, se leimaa valtaosalle niin että mä oon edelleenkin aktiivinen huumeidenkäyttäjä..” (i7)

Kirsi Juhila (2004) on esittänyt "leimatun identiteetin" käsitteen kategoriana, johon marginaaliryhmän edustajat usein paikannetaan. Leimattuun identiteettiin liitetään vahvoja negatiivisia luonnehdintoja, jotka ovat usein kulttuurisesti niin vahvasti jaettuina, että pelkkä kategorian mainitseminen riittää synnyttämään tietynlaisia mielikuvia (Juhila 2004, 20-22). Siksi leimatun identiteetin murtaminen on vaikeaa vaikka yksilön oma sisäinen tarina olisi ristiriidassa sen kanssa (em. 28). Identiteeteistä ja kategorioista käydään kuitenkin jatkuvasti neuvotteluja esimerkiksi "vastapuheena", jolla itseen kohdistuvia kategorisointeja kyseenalaistetaan (Juhila 2004, 29). Kategorisointi ja stereotyyppit joita erilaisiin ryhmiin liitetään, eivät ole yhdentekeviä, vaan ilmenevät kohteidensa elämässä arkisissa kohtaamisissa sekä asenteissa ja teoissa joita heihin kohdistuu (em. 27).

6.2 Päihdekuntoutujat toimijoina ja osallisina

Koska kaikki haastateltavani ovat tavalla tai toisella aktiivisia toimijoita omissa toimijaverkostoissaan, olen voinut jo ennakkoon olettaa että heillä on jonkinlaista tietoa ja kokemusta käyttäjä- tai asiakasryhmien toiminnasta. Tutkimukseni informantit edustavat siis vain tiettyä osaa ryhmästä, ja kuten he ovat itsekin haastatteluissa tuoneet esille, on aktiivitoiminta mahdollista vain niille käyttäjille, jotka ovat tarpeeksi hyvässä kunnossa pystyäkseen yhteisölliseen toimintaan ja ollakseen aiheuttamatta häiriötä tai ongelmia ryhmän toiminnalle tai maineelle.

”Silloin kun on työssä.. on oltava uskottava, ja uskottava on vain selvin päin”(i2)

”..jos ihminen on siinä kunnossa että pystyy ottaan koppia elämästään ja kiinnostuu asioista niin kyllä se (yhdistys)toiminta löydetään..” (i4)

Se, että yhdistystoimintaan mukaan tulevien on oltava tarpeeksi hyväkuntoisia ja heidän päihteidenkäyttönsä, (mikäli sitä vielä on), on oltava sillä tasolla että töissä ollaan ”selvin päin”, johtuu siitä, että päihteidenkäyttäjien toiminta on jatkuvasti yhteiskunnan muun väestön ja esimerkiksi virkavallan erityisen tarkkailun alla. Päihteidenkäyttäjien

muodostamalle toiminnalle on paitsi haastavaa saada tunnustusta ja jalansijaa yhteiskunnallisen toiminnan kentällä, myös säilyttää saavutettu luottamus. Haastatteluista nouseekin esille useissa yhteyksissä toiminnan hyödyn todistelu ja olemassaolon legitimointi.

”..me joudutaan niinku omalla käytöksellämme ja omalla toiminnallamme näyttämään se, et meistä on sillai mihkä vaan kun meille vaan annetaan mahdollisuus.” (i1)

”..pitää olla niinku näyttöä et me tehdään jotain, et me ollaan niinku yleishyödyllinen, voittoa tavoittelematon yhdistys. Että me tehdäänki jotain semmosta mikä oikeesti vaikuttaa yhteiskuntaan.. ja mehän tehdään”(i1)

Koska kyse on yhdestä yhteiskuntamme syrjäytyneimmistä ja huono-osaisimmista ryhmistä, on moniongelmaisuus ja vaikeat elämäntilanteet näiden ihmisten arkipäivää. Paitsi että jäsenten epävakainen kunto aiheuttaa ongelmia käytännön toimiin, on se uhka myös yhdistysten maineelle. Kyseinen asetelma aiheuttaa ristiriitaisen tilanteen järjestöjen matalan kynnyksen periaatteelle. Vaikka päihteidenkäyttäjille tai entisille käyttäjille tarkoitettut paikat ja ryhmät ovat niin sanottuja matalan kynnyksen paikkoja joihin kaikki ovat tervetulleita, liittyy niihin kuitenkin tiettyjä vaatimuksia ja ehtoja. Useiden järjestöjen tiloihin ei esimerkiksi saa tulla päihtyneenä.

”..päihtymisiä tai päihteistä johtuvia töppäilyjä ei saada anteeksi, ikinä. Siis tiedämme mitä ei saa tapahtua missään nimessä”. (i2)

”..on vähän pakko miettiä tarkkaanki et kuka siihen aktiivisesti tulee mukaan siihen toimintaan koska kyllähän niinku ihmiset saattaa olla et niitten käyttö on vielä niinku niin aktiivista ja tuntuu et joskus aika sekavaa ettei halua myöskään sitte niinku omalle organisaatiolleen ja yhdistykselleen huonoa mainetta” (i4)

”..et kyllähän täytyy niinku olla semmoset omat ehkä vähänniinku kirjottamattomat säännöt siitä kuka nyt on siinä kunnossa et voi tulla mukaan, ilman että aiheuttaa kauheena mitään niinku sekaannuksia..” (i4)

Vielä enemmän vaatimuksia ja ehtoja liittyy tiettyihin toimintoihin, kuten vertaistyöntekijänä toimimiseen. Koska vertaistoiminta on erilaisten kurssien ja koulutusten myötä saanut monilta osin ”työn” statuksen, sisältyy siihen myös uudenlaisia vaatimuksia. Vertaistyöntekijältä vaaditaan esimerkiksi tietyn vaiheen saavuttamista omassa kuntoutumisessaan, jotta on kykenevä auttamaan muita ja

sitoutumaan työhön. Useat haastateltavat määrittivät lisäksi tiettyjä ominaisuuksia ja luonteenpiirteitä, joita vertaistyöntekijältä vaaditaan tai toivotaan.

"..meillähän on niin, että tota aina ku meillä esimerkiksi tiimi kokoontuu niin sinnehän ei saa tulla kamapäisään, että vertaistenhan täytyy olla siis ihan niinku täysin työvoimissaan.." (i6)

"..on se aika haastavaa et siinä niinku kuitenkin pitää olla omanlainen luonne sitte niinku et siin on tavallaan hyvä.." (i9)

Hyväkuntoisten vertaisten lisäksi yhteisöissä oli paljon myös niitä jäseniä, jotka edelleen käyttivät aktiivisesti päihteitä. Aineiston perusteella toiminta näyttäytyykin monilta osin päihdekuntoutujan auttamisena toisen (ehkä pidemmälle) kuntoutuneen päihdeongelmaisen toimesta. Kyseinen asetelma on kyseenalaistettu uusliberalisen hallinnan kritiikissä kansalaisten hylkäämisenä ja auttamisvastuun sysäämisenä heille itselleen (keskustelusta esim. Perälä 2012, Leppo 2012). Vaikka vertaisuuteen perustuvalla auttamisella on etunsa, sisältyy asetelmaan oman aineistoni perusteella myös riskejä. Kun toiminta on väljästi organisoitua eikä kukaan ole asettamassa tekemiselle rajoja, vaarana on ihmisten kuormittuminen, itsensä väsyttäminen ja oman kuntoutumisprosessin riskeeraaminen. Lisäksi monet yhteisöt ja toiminnot ovat riippuvaisia hankerahoituksesta, jolloin toiminnan jatkosta ei ole takeita. Vertaisyhteisöissä ei ole riittävästi resursseja tai mahdollisuuksia suojata ja tukea niissä mukana olevia ihmisiä ammattilaisten tai vahvan organisaation toimesta vaan vastuu on monilta osin ihmisillä itsellään. Siihen kun lisätään useiden päihdekuntoutujien heikko tietotaito ja kokemuksen puute monilta muille itsestäänselviltä tuntuvista asioista, näyttää näiden ihmisten hartioille kasattu vastuu, odotukset ja toiveet kohtuuttomilta.

"No emmä tiiä se termi hyväksikäyttö on ehkä liian raju mutta se että niinku kyllähän se monta kertaa on tullu esille et et, odotukset on suuret, mutta resurssit pienet" (i4)

"Mut sit taas ei voi kuvitella et niinkun tullaan pääsemään Suomessa muuten kovinkaan nopeesti tämmöseen aktiiviseen kansalaisyhteiskuntatoimintaan, jollei ammattilaiset, joilla on tietoa ja taitoa ja resursseja, tue omia asiakaskuntiaan siihen toimijuuteen" (i7)

6.3 Toimijoiden monet roolit ja rooliristiriidat

Koska tutkimuskenttäni oli minulle ennestään melko vierasta aluetta, kesti aikansa hahmottaa toimijoiden roolit ja suhteet toisiinsa. Ensimmäisiä havaintoja yhteisöissä vieraillessani olikin se, etten osannut erottaa paikallaolijoiden rooleja. En esimerkiksi tiennyt ketkä paikalla olijoista olivat työntekijöitä, ketkä yhdistystoiminnan aktiiveja tai ketkä vain satunnaisia kävijöitä. Tutkimukseni informantit ovatkin usein monessa mukana ja heillä on useita eri rooleja joissa he toimivat.

”Joo se onki aika soppa, se riippuu siitä missä toimenkuvassa mä oon minäkin hetkenä.. Se vaihtelee mun kohalla tosi paljon, et jossain kohtaa mä oon vertaisryhmäohjaaja, jossain kohtaa mä oon työntekijä, jossain kohtaa mä oon asiakas..” (i7)

”..sit aina kun tulee jonkin näkösiä rooliin liittyviä hämmennyksiä niin se aiheuttaa niinku monennäköistä niinku tunnereaktioita..” (i4)

Työntekijöiden rooli yhteisöissä koettiin merkittävä ja heidät nostettiin esille paitsi toiminnan mahdollistajina ja tukijoina myös vahvoina vaikuttajina informanttien omaan nykyiseen elämäntilanteeseen. Oman aineistoni perusteella työntekijöillä ja heidän kanssaan luoduilla henkilökohtaisilla suhteilla näyttää olevan vaikutusta myös siihen kuinka kiinteästi informantit kiinnittyvät järjestön toimintaan ja kuinka aktiivisia heistä yhteisössään tulee. Useat informantit kertoivat työntekijöiden pyytäneen heitä esimerkiksi vertaistoimijoiksi koska katsoivat juuri heidän sopivan luonteensa tai ominaisuuksiensa puolesta tiettyyn toimintaan tai rooliin. Näin työntekijät tulivat samalla vahvistaneeksi informanttien omanarvontunnetta ja itsevarmuutta tuomalla esille heidän vahvuuksiaan ja pätevyyttään johonkin toimintaan. Työntekijöiden osoittama luottamus motivoi ja aktivoi informantteja osallistumaan järjestön tai ryhmän toimintaan, ja vahvisti informanttien uskoa tarpeellisuudestaan myös muilla foorumeilla.

”..niin sillon ne pyysi, että haluaisitsä.. ku kundit kunnioittaa sillä tavalla et ne on, ja mä tunnen ihmisii ja rauhallinen persoona ja sillä tavalla niin monet puhuu mun kans.. ja et ne on kuulemma pulassa..(i8)

”..miten mä esimerkiksi tulin siihen koulutukseen ylipäätään hakeneeksi niin se johtu työntekijästä joka oli mun omahoitajan sijaisena ja he olivat niinku toisen työntekijän kans työryhmässä niinku puhunu et mä sopisin tämmöseen ja hän sit soitti. Emmä olis koskaan kuullukkaan tämmösestä muuten..” (i7)

”..Sirpa (nimi muutettu) sanoi hyvin tää erään päihdehoitolaitoksen johtaja et ku susta ois niin monessa asiassa sosiaalipuolella apua..” (i7)

Myös käyttäjien tai korvaushoidossa olevien henkilöiden itsensä muodostamisessa ja ylläpitämisessä ryhmissä ammattilaisilla oli merkittävä rooli, vaikka esimerkiksi käytännön toimituksissa työntekijät jäivät taka-alalle. Haastateltavien puheissa välittyi ammattihenkilökunnan tärkeys erityisesti toiminnan ja ryhmän jäsenten tukena.

”..heillä ei kertakaikkiaan oo tämmöstä tietoa tai taitoa toimia.. vaikka halua oiski.. ja siinä kohtaa niinku niitä ammattilaisia just tarvitaan, ja jotenki just semmosena henkisenä tukena ja tietoturvana..” (i7)

Oman aineistoni valossa vertaistoiminnan ei tulisi ajatella korvaavan ammattilaisten roolia ja asiantuntijuutta, vaan toimia niiden rinnalla. Sekä asiantuntijatieto että kokemustieto saavat aineistossa merkityksellisen roolin ja yhteisesti jaetun käsityksen siitä, että molempia tarvitaan. Vertaistoimijat tunnustivat ammattilaisten roolin, tiedot ja taidot tärkeiksi osaksi yhteisön toimintaa, ja samalla kokivat ammattilaisten pitävän arvossa myös heidän kokemustietoa. Asiantuntijatiedon ja kokemustiedon suhteesta käydyssä keskustelussa tulisikin vastakkainasettelun sijaan kiinnittää huomiota roolijakoihin, dialogisuuteen ja yhteistoimintaan, joiden avulla palveluiden kehittämiseen ja osallisuuteen tähtäävät toimet saataisiin paremmin palvelemaan kohteitaan. (keskustelusta mm. Rissanen 2015, 195-196; Hyväri 2001.)

Ammattilaisten rooli on huomattu merkitykselliseksi osallisuuden toteutumisessa myös muissa tutkimuksissa. Asiakasosallisuutta mielenterveys- ja päihdetyössä tutkineen Minna Laitila (2010) mukaan ammattilaiset luovat mahdollisuuksia asiakasosallisuuden syntymiseen ja sen saamiin muotoihin, ja siksi heidän asemansa osallisuuden lisäämisessä on keskeisessä roolissa. Myös omaa mielenterveyskuntoutumistaan tutkinut Päivi Rissanen (2015) toteaa työntekijöiden ja asiakkaiden välisillä suhteilla ja kohtaamisilla olevan merkitystä siihen, millaiseksi asiakas itsensä, tilanteensa ja mahdollisuutensa kokee.

Työntekijöiden rooli tuli esille ”henkisen tuen” lisäksi myös haastateltavien kertomuksissa yhteisön päivittäisistä toimista, etenkin niissä ryhmissä, joissa roolijako henkilökuntaan ja asiakkaisiin oli selkeämpi. Osassa yhteisöistä työntekijät organisoivat toimintaa jakamalla tehtäviä ja huolehtimalla siitä, että asiat sujuivat ja tarvittaessa ratkoivat ongelmia. Joissakin ryhmissä työntekijöiden ja muiden ryhmän jäsenten roolit erottuivat selkeästi toisistaan, kun taas toisissa roolijaot olivat väljempitä tai epäselviä. Koska työntekijöihin luodut suhteet näyttäytyivät informanteille merkityksellisinä, on ammattilaisilla tärkeä rooli kokemuksissa osallisuudesta.

”..aika paljon tähän liittyy ne niinku ammatti työntekijöitten asenteet, et hirvittävästi riippuu siitä et millä asenteella sä ite työntekijänä teet sitä työtä ja miten sä niinku.. minkälaisen position sä otat niinku siinä työnteossa, et miten sä niinku miten se oikeen se asiakkaan ääni ja osallistaminen sitte niinku onnistuu.” (i4)

Aineistoni informantit kokivat yhteisöt mielekkäinä paikkoina, koska he saivat itse vaikuttaa yhteisönsä toiminnan sisältöön ja muotoon. Yhteisöiden hierarkia ja rakenteet näyttävätkin aineistoni perusteella olevan varsin joustavia ja vertaistoimijoilla on yhteisöissään aktiivinen rooli.

”..sit tää on siit ihana tääl on tota tääl aina juhlistellaan tääl on bileitä paljon ja tänne tulee tosiaan.. ja sitte mikä on kiva niin tääl voi ehdottaa kaikkii mahdollisii mitä ja sit niit kokeillaan jos ne on semmosia et ihmiset kannattaa.. et tääl saa ite vähän muokata tätäki paikkaa silleen että mitä haluaa..” (i10)

Haastattelemini vertaistoimijoiden asema toimintaympäristöissään oli mielenkiintoinen siinä mielessä, että heidän roolinsa yhteisössä asettui työntekijöiden ja asiakkaiden väliin. Työntekijät näyttivät kohtelevan vertaisia enemmän työntekijöinä kuin asiakkaina ja myös vertaiset itse kertoivat toiminnasta ”työntekijänäkökulmasta”. Tämä ilmeni sekä järjestöjen arkisissa käytännöissä että informanttien omista määrittelyissä ja puhutavoissa esimerkiksi työntekijöiden puolustamisena.

”..kylhän mä tiedän mitä se on, mikä tää on ja mikä mielipide on.. hoitajia haukutaan ja me ollaan niinku jonossa kiirehditään ja tota niin, ei ne ymmärrä minkä duunin nää tekee ja miten niinku raskasta se on ja ku siihen on paljon ihmisiä ja on pari valittajaa vähän semmosta jatkuvasti koko ajan.. kun niinku samaa asiaa sulle tiiätkö viidettä kertaa samalla viikolla vaikka suomeks on sanottu että kun se ei voi.. herranjumala eikö se mee perille” (i8)

Olisi ollut kiinnostavaa saada tutkimukseen myös asiakasnäkökulmaa vertaistoimintaan ja sen hyötyihin. Haastattemieni vertaisten kokemus vertaisuudesta perustui heidän omaan näkökulmaansa ja kiteytyi heidän omiin kokemuksiinsa vertaisena toimimisesta. Vaikka haastattemieni vertaisten kokemukset olivat suurimmaksi osaksi positiivisia, ei heidän kokemuksistaan voi suoraan päätellä että vertaistyöstä olisi hyötyä myös pelkästään asiakkaan roolissa oleville käyttäjille tai entisille käyttäjille. Olisikin kiinnostavaa selvittää millaisena vertaistoiminta ja vertaistoimijat näyttäytyvät asiakkaiden näkökulmasta.

7.Osallisuus väylänä yhteiskuntaan

7.1 Osallisuus yhteiskunnan jäsenyytenä

Huumeidenkäyttäjät paikannetaan yhteiskuntamme marginaaliin, eikä heidän oleteta tai edes hyväksytä tuovan esille asioita tai ottavan aktiivista roolia yhteiskunnallisilla areenoilla. Opinnäytetyössään huono-osaisuutta ja osallisuutta tarkastelleen Mona Särkelän (2009, 50) mukaan päihteidenkäyttäjien osallisuudesta tehty vähäinen tutkimus kertoo siitä, ettei päihteidenkäyttäjiltä oleteta aktiivisuutta ja osallistumista niin kauan kuin heidän päihteidenkäyttönsä jatkuu. Vaikka osallisuuden teeman esille nousu myös marginaaliryhmien kohdalla, ja esimerkiksi käyttäjäyhdistystoiminta ovat tuoneet vaihtoehtoisen näkökulman kyseiseen asetelmaan, nousi haastatteluissa esille aktiivisen toimijuuden haasteet jotka liitettiin puheissa muun muassa yleiseen potilaskulttuuriin.

„..ja se on muutenki et korvaushoitopotilaat niinku ryhmänä on muutenki vähän semmonen, mä luulen tietysti et se varmaan on tai liittyy siihen potilaskulttuuriin ylipäättään Suomessa et niinku potilas on tämmönen pääasiallinen objekti, niin ei oo totuttu siihen et potilas on aktiivinen toimija ja osa sitä niinku hoitokulttuuria..” (i7)

Vaikka Suomessa huumeidenkäyttäjien muodostama ”käyttäjäyhdistystoiminta” on vähäistä muihin maihin verrattuna, voidaan ilmiö silti nähdä osana marginaaliryhmän aiempaa aktiivisempaa roolia. Käyttäjäyhdistystoiminnan taustalla on ajatus huumeidenkäyttäjistä voimavaroja omaavana ja muiden kanssa yhtäläiset oikeudet ansaitsevana kansalaisena (Anker 2007, 80). Käyttäjäyhdistykset eroavat muista päihteidenkäyttäjille suunnatuista yhteisöistä ja järjestöistä siinä, että ne eivät ota kantaa jäseniensä päihteidenkäyttöön, eikä toiminnan vaatimuksena ole jäsenten päihteettömyys. Käyttäjäyhdistykset muodostuvatkin suurelta osin edelleen aktiivisesti päihkeitä käyttävistä ihmisistä. Käyttäjäyhdistykset ovat mielenkiintoinen esimerkki päihteidenkäyttäjien organisoitumisesta ja aktiivisuuden mahdollisuudesta.

„..pystytään osoittamaan se, että ei päihteidenkäyttö niinku ole mikään este sille, etteikö vois toimia yhteiskunnallisesti oikein ja hyväksytysti ja niin pois päin..” (i2)

Vaikka osallisuuteen liittyvä keskustelu on nostanut päihteidenkäyttäjien yhteiskunnallista asemaa, oikeuksia ja aktiivisuutta esille uudella tavalla, on yleisten asenteiden ja mielipiteiden muuttuminen hidas ja työläs prosessi. Oman aineistoni

informantit pohtivat omaa yhteiskunnallista asemaansa monissa kohdissa ja kritisoivat heihin stereotyyppisesti liitettyjä käsityksiä.

”..mut kyllähän se yleinen kyl vieläki on et huumeidenkäyttäjät on niinku kaikki sitä samaa paskaa..” (i1)

”Asenteet on muuttunu aika hyvin, et tota ei mun mielestä tota ei oo niin paha se luokittelu, mut sit tietenki on niitä ääripäitä ääritapauksia sitte niinku aina et tota..” (i5)

Haastatteluissa tuli esille informanttien törmäävän jatkuvasti oletuksiin ja ennakkoluuloihin siitä, mitä heidän oletetaan olevan ja mihin pystyvän. Vaikka informantit itse kertoivat kokevansa itsensä ihan tavallisiksi, kokivat he tulevansa ulkouolelta leimatuiksi.

..tavallinen kansalainen niin pitäs päässä tänne kattomaan että miten toimitaan.. et nehän on perhana vieköön nekin kirjottaa ja koneella on yks, et niinkun se herranjumala. Et se on ihan ku sun arki et tätä niitten on vaikeeta monien ymmärtää..” (i8)

Huumeidenkäyttäjien muodostamille ryhmille yhteiskunnallisen hyväksynnän saavuttaminen ei ole itsestäänselvyys, vaan riippuu paljolti yhteiskunnallisesta ilmapiiristä sekä poliittisista päätöksistä, joilla heidän mahdollisuuksiaan säädellään. (Anker ym. 2006, 7-8.) Keskeisin toimeenpaneva voima päihteidenkäyttäjien organisoitumiselle (kuten minkä tahansa sosiaalisen liikkeen) on kuitenkin pyrkimys vaikuttaa asioihin sekä muuttaa asenteita ja heitä syrjivää yhteiskunnallista järjestystä. Myös useimpien omien haastattelujeni kohdalla esille nousivat yhteiskunnalliset teemat kuten päihteidenkäyttäjiin kohdistuvat asenteet ja poliittiset päätökset sekä vaikuttamismahdollisuudet päihteidenkäyttäjiä koskeviin asioihin. Kaikki ne informantit, joilla oli itsellään päihdetaustaa, kokivat järjestöjen tärkeimmäksi tavoitteeksi päihteidenkäyttäjien yhteiskunnalliseen asemaan vaikuttamisen.

”..että asenteet on tärkein asia mitä me koitetaan muuttaa ja toinen on sitte päihteidenkäyttäjien mahdollisuudet vaikuttaa omaan toimipumisprojektiin” (i2)

”..kuitenki ajetaan niinku huumeidenkäyttäjien oikeuksia ja sillai ihmisarvoja, samoja ihmisoikeuksia ku kaikille vaikka sitte tekee elämässä mitä haluaa..” (i1)

Vaikutusmahdollisuuksista puhuttaessa, ratkaisevaksi asiaksi nostettiin asioiden ajaminen ”omalla nimellä tai kasvoillaan”. Informantit kokivat, että ihmisten huomion ja kiinnostuksen herääminen edellytti ”itsensä uhraamista” asialle julkisesti. Omilla kasvoillaan tai nimellään esiintymiseen liittyy kuitenkin julkisen leimaantumisen ja tuomitsemisen riskit, sekä siitä aiheutuvat ongelmat paitsi itselle myös läheisille ihmisille. Haastateltavat pohtivat tämän olevan yksi syy siihen, miksi päihteidenkäyttäjät eivät toimi aktiivisesti omien asioidensa esille nostamiseksi.

”must nimettömät kirjeet.. ei niillä oo mitään painoarvoa. Jos sä oot jotain mieltä niin pitää sun pystyy se mielipide allekirjottaan ja olla sen takana” (i3)

”..kuinka pitkälle uskaltaa antaa niinku itsestään julkisuuteen.. koska mun täytyy kuitenkin suojella mun lasta.. mä pelaan niin kovilla korteilla tätä hommaa.. ku nää päihdeasiat kumminki niin ne kyllä muistetaan ja ne kyllä kalvaa sitte ihan loppuun asti.” (i2)

Toiseksi ratkaisevaksi tekijäksi yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa katsottiin tiettyjen arvovaltaisten henkilöiden rooli asioiden esilletuomisessa. Informanttien kokemus oli, ettei heidän esille tuomia asioita noteerata ennen kuin niistä puhuu joku vaikutusvaltainen henkilö. Lisäksi informantit nimesivät vähäisen vaikuttamistyön syyksi sen, etteivät päihteidenkäyttäjät usko omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa. Osa haastateltavista koki turhauttavaksi sen, että monille (päihteidenkäyttäjille) yhteisiä asioita yrittää ajaa vain pieni joukko ihmisiä.

”(et tarvitaan) joku ulkopuolinen joku ylempi taho, tai tietyllä tavalla joku jolla on vaikutusvaltaa”(i3)

”Musta ois tärkeätä että ihmiset tajuais sen että niillä ois mahdollisuuksia, oikeestaan jos ne tajuais sen että niillä on mahdollisuus tai että se että ne osallistuu tollaseen niin sillä vois olla vaikutusta niin sillä vois oikeesti olla vaikutusta.. koska silleen että mä luulen että moni miettii että ei sillä kuitenkaan oo mitään vaikutusta”(i3)

”..mun mielest noi niinku tapaamiset siellä niinku, niin tota ei ne johda yhtään mihinkään noi tommoset.. et tota siinä pitäis olla niinku vielä enemmän yritystä ja niinku jotain lehdistöö tai jotenki se pitää ihmisten keskuuteen saattaa.. siin 5, 6 ihmistä ku istuu niin ei se niinku.. (i5)

Erot eri informanttien kokemuksissa vaikuttamisen mahdollisuuksista voivat selittyä heidän erilaisilla asemillaan suhteessa muihin käyttäjiin ja yhdistystoimintaan, sekä eroilla rooleissa joita heillä yhteistoiminnan piirissä on. Jørgen Anker (2006, 49), joka

on tutkinut Tanskan käyttäjäyhdistystoimintaa, on havainnut että yhteisön aktiivijäsenille mahdollistuu ryhmän kautta osallisuuden kokemuksen lisäksi uudenlainen status sekä valtaa päättää asioista. Useat käyttäjien muodostamat ryhmät, ovat kuitenkin muutamien tai muutamien kymmenien ihmisten aktiivisen toiminnan varassa, jolloin voi olettaa, ettei osallisuuden ja vaikuttamisen kokemukset näyttäyty muille samanlaisina kuin yhdistystoiminnan aktiiveille.

Vaikka päihteidenkäyttäjille suunnatut yhteisöt ovat matalan kynnyksen periaatteella toimivia kaikille avoimia yhteisöjä, eivät kaikki päihdeongelmaiset löydä tai halua mukaan toimintaan. Jo pelkästään uuteen ja vieraaseen paikkaan ja yhteisöön hakeutuminen vaatii rohkeutta ja toimintakykyä. Myös yhteisöjen arjessa aktiivisessa roolissa toimivat lopulta vain muutamia ryhmän jäsenet. Aineistoa kerätessäni heräsinkin usein pohtimaan sitä, mitä muille, ei aktiivisille ja edelleen vahvasti päihdeongelmaisille ihmisille tapahtuu, koska he jäävät myös päihteidenkäyttäjille suunnattujen yhteisöjen ulkopuolelle.

”Kyl siel saa keskustella ja niinku ihan niinku pääsee helposti mukaan joo, mut siinäki pitää olla ite tosi aktiivinen” (i5)

7.2 "Kyllä meitä pidetään jo kunnan ihmisinä"

Vaikka kaikki informanttini jakoivat yleisen käsityksen päihteidenkäyttäjien heikosta yhteiskunnallisesta asemasta ja vähäisistä vaikutusmahdollisuuksista yhteiskunnallisilla kentillä, oli osalla heistä myös positiivisia kokemuksia vaikuttamismahdollisuuksien lisääntymisestä yhdistystoiminnan kautta. Osa informanteista oli yhdistystoiminnan kautta osallistunut moniin tapahtumiin ja yhteistyötilaisuuksiin, joissa he pääsivät kertomaan päihteidenkäyttäjien omista kokemuksista ja kehitysehdotuksista esimerkiksi hoitoon liittyvissä asioissa. Vastaavat yhteistyökäytännöt ja asiantuntijoiden kiinnostus päihteidenkäyttäjien kokemustietoon vahvisti informanttien omaa käsitystä siitä, että heidän tietonsa ja kokemuksensa on arvokasta ja siitä voi olla hyötyä esimerkiksi hoitokäytäntöjä kehitettäessä.

”meitä aletaan oikeesti niinku kuuntelemaan ja meät noteerataan.. ne oikeesti haluaa kuulla meitä silleen et ku ne tietää et meillon oikeesti kuitenkin semmosta tietoo mitä niiltä puuttuu” (i1)

”..se on erittäin hyvä ja mielenkiitosta.. siinä huomaa vaikuttavansa asioiden kulkuun.” (i2)

”..kyllä meitä ihan sillai pidetään jo kunnan ihmisinä ..ite ollaan se tiedetty et me ollaan kunnan ihmisiä, mutta on se kiva että joku muuki on huomannu sen.” (i1)

”Kunnan ihmisiksi” noteeraaminen tarkoittaa käyttäjille jonkinlaista yhteiskunnallista hyväksyntää, jossa heidät nähdään arvokasta tietoa omaavina yhteistyötoimijoina. Informantit kokivat järjestötoiminnan sekä erilaiset hankkeet ja projektit huumeidenkäyttäjien yhteiskunnallista asemaa ja heihin suhtautumista edistävänä asiana.

”et nyt kuitenkin näyttää siltä että näitten projektien kautta niin meihin luotetaan.. meille annetaan mahdollisuus että se on musta hyvä että annetaan mahdollisuus ettei kuiteskaan kerran paska oo aina paska” (i10)

”..nääh paikat tekee helpommaksi mejän elämää täällä yhteiskunnassa..” (i9)

Näkemyksiin omista vaikutusmahdollisuuksista näyttää omassa aineistossani vaikuttavan se, minkä järjestön toiminnassa informantti on mukana, millainen rooli hänellä yhteisössä on ja millaisessa vaiheessa hänen oma päihteidenkäyttönsä tai kuntoutumisprosessinsa oli. Tiettyyn järjestöön, on usein hakeuduttu tai jääty ainakin osittain juuri sen toimintaideologian takia. Useimmat informanteistani olivat hyvin perillä siitä, mitä muita yhteisöjä, järjestöjä ja palveluita on tarjolla. Esimerkiksi korvaushoitoon liittyvien tukijärjestöjen ja päihteidenkäyttäjien asioita ajavien käyttäjäyhdistysten pääasiallinen tarkoitus on vaikuttaa yhteiskunnallisiin ja poliittisiin epäkohtiin ja parantaa päihteidenkäyttäjien asemaa yhteiskunnassa. Toisten päihteidenkäyttäjille suunnattujen yhdistysten pääasiallinen tarkoitus on puolestaan tarjota vertaistukea ja auttaa asiakkaitaan päihteettömään elämään. Myös informantin asema järjestössä näyttää omassa aineistossani vaikuttavan siihen puhuuko hän vaikuttamisesta omasta puolestaan vai yhdistyksen ”äänenä”. Vaikka vaikuttamisaspekti tuli esille useimpien informanttien haastatteluissa, oli se kuitenkin harvoin toiminnan pääasiallinen motivaattori. Toisin kuin tutkimukseni alussa oletin, ei vaikuttaminen lopulta näytellytkään niin suurta roolia, vaan jäi arkisten toimintojen ja yksilökohtaisten merkitysten varjoon. Yhteiskunnallinen vaikuttaminen on kuitenkin järjestötoiminnan taustalla vaikuttava voima ja toiminnan tavoite.

Yhdistystoiminnan merkitys niissä tiiviisti mukana oleville informanteille on ilmeinen. Paitsi että yhteisöt tarjoavat käyttäjille mahdollisuuden irtaantua huumemaailmasta, toimivat ne samalla väylänä ”tavalliseen” elämään ja valtayhteiskuntaan. Yhteisöt ja niiden toiminta koettiin hyvänä harjoitteluna tavallista elämää varten monellakin elämän osa-alueella. Niissä oli mahdollista harjoitella esimerkiksi sosiaalisia taitoja, tunteiden käsittelyä, erilaisia työtehtäviä, arkisten asioiden hoitamista ja päivärytmiä. Kaikkien haastateltavieni tulevaisuuden haaveissa oli opiskelu- tai työpaikka, useimmilla sosiaalialalla. Vaikka järjestötoiminta koettiin merkittävänä osana haastateltavien sen hetkistä elämää, sen ajateltiin kuitenkin olevan vaihe josta siirrytään eteenpäin. Järjestötoiminta ja vertaistoiminta näyttäytyikin informanttien elämässä välietappina matkalla kohta tavallista elämää ja valtayhteiskuntaa.

”..yks vaihe mun elämää.. mä olen vaan yhden ihmisen kokemukset, yhden ihmisen elämä ja muille pitää antaa tilaa..” (i7)

”On satunnaisia kävijöitä ja sit on aina semmoset vakkarikaudet, elikkä nyt on, puhutaan tavallaan semmosest mäki oon tavallaan sitä uutta sukupolvee niin, et tääl on aina sit tietty porukka, ottaa sen jalansijan ja menee eteenpäin, et harva tänne jää silleen pidemmäks ajoiksi.. haarukka menee silleen et kukaan ei jää polkeen paikoilleen, et jotkut menee eteenpäin, jotkut taaksepäin ja sit ne tulee uudestaan..” (i9)

Vertaisyhteisöt eivät kuitenkaan toimi ilman aktiivisia ja omassa kuntoutumisessaan jo pidemmällä olevia toimijoita, joten pitkälle kuntoutuneiden toimijoiden siirtyminen elämässä eteenpäin voi olla yksi suuri haaste vertaisyhteisöjen toiminnalle ja säilymiselle. Suurin haaste tutkimilleni yhteisöille ja niiden säilymiselle on kuitenkin taloudellinen epävarmuus. Eri tahoilta saatava rahoitus on elinehto yhdistysten toiminnalle ja siksi tärkeässä roolissa sekä käytännön toimissa että osana ”yhteiskunnallisen hyväksynnän prosessia”. Lähes kaikki haastateltavat toivat esille epävarmuuden toiminnan jatkosta, joka on täysin riippuvainen ulkopuolisista rahoittajista. Suuremmilla ja vakiintuneimmilla järjestöillä tilanne näytti varmemmalta jatkorahoituksen suhteen, mutta etenkin käyttäjähdistysten kohdalla rahoituksen edellytyksenä on yhdistyksen hyödyllisyyden todistaminen ja näyttö toiminnan yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta. Toiminnan jatkon epävarmuus ja riippuvuus resursseista, nousi esille useissa haastatteluissa. Vaikka tutkimani yhteisöt perustuvat

pitkälti vapaaehtois- ja vertaistoimintaan, ei niidenkään toiminta jatku, laajene tai kehity ilman resursseja.

"..no ku siinä on se ikävä puoli et hankkeet on aina jonkun mittasia.." (i5)

"Kaikki on pelkästään, vain ja ainoastaan vapaaehtoisvoimin.. niin se on ollu haaste.. ennenku on sit joku toimija, joku hanke tai tällöinen joka ottaa kopin ja alkaa vastaamaan siitä järjestää tilat ja muuta.." (i7)

"Nythän on se tilanne et se toiminta on ollu tosi hyödyllistä asiakkaita on tullu paljon, vertaiset on ollu erittäin oleellisessa osassa sitä hankkeen onnistumista, ja nyt on sitte se vaihe menossa, että rahoitus on päättymässä. Nyt alkaa niinku palkkatyöntekijät miettiin sitä että nyt ei voida enää ottaa uusia asiakkaita ja niin että toimintaa saa niinku pikkuhiljaa pakettiin, ja mihinkä ne vertaiset sitte jää? Mikäs rooli heille siinä jää? He on haalinu niinku ison kasan ihmisiä, kontakteja ja näillä ihmisillä on erilaisia odotuksia vertaisia kohtaan. Työntekijät voi sanoa et meän duunit loppuu tähän, sori hanke loppuu, niin mitä tapahtuu näille vertaisille?(i4)

Vaikka toiminnan jatkoon epävarmuus tuli esille haastateltavien puheissa, oli suurin osa haastattelemistani ihmisistä optimistisia tulevaisuuden suhteen. He näkivät yhteisöjen toiminnan tärkeänä ja kehittyvänä toimintamuotona ja uskoivat sille olevan yhteiskunnallista tilausta tulevaisuudessa. Kaikki informantit, jotka kokivat yhteisön ja sen muut jäsenet merkittäväksi osaksi omaa muuttunutta elämää ja identiteettiä, halusivat omalla toiminnalla antaa hyvän kiertäjä ja antaa takaisin osan siitä mitä kokivat itse saaneensa.

"..mä koen olevani..tiedän et tääki on ihan naurettavasti sanottu mut mä koen olevani mielettömässä.. kiitollisuudenvelka on väärä sana, mutta mullon niin paljon asioita, syitä olla kiitollinen, et jos mä en toimis oikein tai pyrkis toimimaan oikein niin mulle ois oikeestaan mitään syytä elää. Mä oon kohdannu niin hyviä ihmisiä, niin hyviä asioita ja maailma on kohdellu mua kaiken sen rajuuden keskellä kuitenkin tosi hyvin niin nyt mä voin ees jotain ihmistä kohdella hetken aikaa hyvin niin se on.. et mullon aikamoinen velkataakka sillä puolella olemassa." (i7)

"No sen takia ku mä oon itte saanu kaiken niin silleen kivasti et mua on tuettu ihan älyttömästi että mistä mä oon vaan sit kehdannu tai jotenki aukassu suuni niin mä oon saanu apua, niin mulle on tosi tärkeä se et mä annan hyvän kiertäjä, et mä en halua olla itsekeskeinen ja aatella et mä oon nyt saanu ja impannu tästä kaikki hyvät.." (i10)

Tulevaisuudesta informanteilla oli pääasiassa positiivisia ajatuksia, sekä henkilökohtaisen elämän, että yhteiskunnallisen asemansa suhteen.

”Sanotaan näin et ollaan otettu ainakin askelia eteenpäin ja hyvää yhteistyötä tehdään ja mun mielestä se on kaiken alku. Et kyllä mä näkisin asian niin mainiosti edenneen, että tuota kaikki mitä tästä eteenpäin tehdään niin on pelkkää voittoa.” (i2)

”No tänä päivänä menee niin hyvin et mulla alkaa ens maanantaina työt Helsingin Kaupungilla, et mä työllistyin oikeestaan tätä kautta..” (i9)

Haastattelujen perusteella yhdistystoiminta on sen aktiivijäsenten elämässä varsin merkittävässä osassa, ja haastateltavien puheissa yhdistystoiminnasta rakentui varsin positiivinen ja innostava kuva. Silti yhdistystoiminta ja siinä mukana olevat ihmiset ovat monilta osin muiden armoilla ja riippuvaisia esimerkiksi rahoituksesta, ammattitoimijoista, riittävästä määrästä aktiiveja, yhteiskunnallisesta ilmapiiristä ja poliittisista päätöksistä. Muissakin tutkimuksissa (esim. Laitila 2010; Rissanen 2015) on havaittu osallisuuden toteutuvan parhaiten asiakkaiden ja henkilökunnan välisissä kohtaamisissa, kun taas osallisuuden puutteet näkyvät selvimmin rakenteellisilla ja institutionaalisilla tasoilla.

Vaikka haastateltavat pohtivat puheessan asioita myös yhteisön ja yleisesti huumeidenkäyttäjien kannalta, oli pääpaino heidän omassa henkilökohtaisessa elämässä ja sen suunnassa. Useat haastateltavat kokivat päihteidenkäyttäjien liittyvien asioiden olevan nykyään enemmän esillä ja ajattelivat tutkimukseni olevan osa tätä ilmiötä. Haastateltavat katsoivat asenteiden muuttuvan hitaasti mutta erilaisten hankkeiden ja projektien edesauttavan muutosta. Useimmat haastateltavat kokivat järjestötoiminnan (ainoana) väylänä pois huumemaailmasta ja porttina ”tavalliseen” elämään. Kaikki huumeita käyttäneet informantit olivat yrittäneet lopettaa huumeidenkäyttöään aiemmin, siinä kuitenkin onnistumatta. Vasta järjestö- ja vertaistoiminta oli antanut heille siinä määrin sisältöä ja merkitystä elämälle että lopettamiseen ja päihteittä pysymisen koettiin käytännössä mahdollistuneen. Informantit kertoivat kuitenkin myös niistä vertaisista, jotka olivat vielä vahvasti kiinni käyttömaailmassa ja saattoivat käyttää myös itse vaikka toimivatkin vertaisina. Vaikka tutkimieni yhteisöjen osallisuutta lisäävien toimintamallien ensisijaisena tavoitteena ei olekaan toimijoiden raitistaminen, totesi vertaistyön parissa toimiva ammattilainen päihteidenkäyttäjien toipumisen olevan yllättävä, mutta mieluisa sivutuote.

8. Johtopäätökset

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on ollut selvittää millaisena osallisuus näyttäytyy päihteidenkäyttäjien kokemana ja millaisia osallisuuden muotoja, mahdollisuuksia ja rajoituksia päihteidenkäyttäjille suunnatuissa yhteisöissä toimimiseen liittyy. Lisäksi tarkoituksena on ollut hahmotella osallisuudesta rakentuvaa kuvaa yhteiskunnallisen hallinnan näkökulmasta tarkastellen osallisuuden ilmiöön liittyviä vallan ja vastuun kysymyksiä. Tutkimuksen keskiössä on huumeidenkäyttäjien omat kokemukset ja merkityksenannot osallisuuden ilmiöstä, ja niitä on selvitetty teemahaastatteluilla monipaikkaisen etnografian periaatteita aineiston keruussa hyödyntäen. Aineiston analyysissä ääni on annettu tutkittaville itselleen ja käsiteltävät teemat ovat valikoituneet aineiston sanelemana. Tutkimuksen tuloksina on esitetty osallisuuden kokemuksia kolmen pääteeman avulla, jotka muodostuivat yhteisöjen arkisista toiminnoista ja yhteisöissä solmituista sosiaalisista suhteista; identiteetin uudelleenmuotoilun mahdollisuuksista sekä yhteiskuntaan kuulumisen kysymyksistä.

Tutkimuksen perusteella osallisuuden kokemuksista voidaan hahmottaa kolme osallisuuden rakentumisen tasoa tai porrasta. Alin, yksilöä lähimpänä oleva taso liittyy yksilön identiteetin uudelleen muotoutumisen mahdollisuuteen osallisuuden kokemusten kautta. Yhteisöissä mahdollistuvat toiminnan muodot tarjoavat rakennusaineita uusille voimaannuttaville käsityksille itsestä pystyvänä, hyödyllisenä ja osaavana yksilönä. Kokemusten kautta syntyvät uudet käsitykset itsestä mahdollistavat päihteidenkäyttäjä identiteetin kyseenalaistamisen ja uudelleenmuotoilun. Toinen osallisuuden taso rakentuu yksilön kokemuksista osana yhteisöä. Yhteisöllinen taso viittaa yksilön lähiyhteisöön, tässä tapauksessa päihteidenkäyttäjille suunnattuun kolmannen sektorin järjestöön tai yhdistykseen. Yhteisön jäsenenä yksilölle mahdollistuu kuulumisen tunteiden, mukaanpääsemisen ja vaikuttamisen kokemukset, jotka konkretisoituvat yhteisöjen arkisissa toiminnoissa ja sosiaalisissa suhteissa. Kolmas osallisuuden taso viittaa yhteiskuntaan kuulumisen kokemuksiin. Yhteisöjen kautta päihteidenkäyttäjille voi syntyä tunne yhteiskunnallisesta hyväksynnästä esimerkiksi ulkopuolisen tunnustuksen tai yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa syntyvän vuoropuhelun kautta. Yhteisöjen kautta päihteidenkäyttäjille voi avautua reittejä "tavalliseen elämään" osaksi valtayhteiskunnan koettua jäsenyyttä.

Koska kiinnostukseni kohdistui koettuun osallisuuteen, perustuvat osallisuuden tasot tutkittavien merkityksellisiksi määrittelemiini tekijöihin osallisuuden kokemuksen rakenteina. Tämän tutkimuksen perusteella osallisuus kansalaisten aktivointina ja vastuuttamisena, näyttäytyy voimaannuttavana prosessina niiden henkilöiden kohdalla, jotka kokivat osallisuuden toteutuvan kaikilla kolmella tasolla. Näiden ihmisten kohdalla osallistaminen ja "yhteiskuntaan liittämisen" tavoitteet näyttävät toteutuvan sekä yksilöiden oman kokemuksen että hallinnollisen katsantokannan näkökulmasta. Tämän perusteella yksilöiden oma kokemus osallisuudestaan ja sen hyödyistä ei näyttäyty ristiriitaisena hallinnallisten tavoitteiden kanssa, mikäli ne liittyvät osallisuuden ja aktiivisuuden vaatimuksiin. Silti, on huomioitava, että osallisuutta tuottavaa toimintaa ei tapahdu itsestään eikä pelkin vapaaehtoisvoimin, vaan toiminnan jatkuminen vaatii riittävää taloudellista, ammatillista ja poliittista resurssointia.

Oman aineistoni kohdalla osallistaminen uutena hallintatapana näyttää saavan pääosin positiivisia merkityksiä, koska tutkittavien kokemukset liittyvät paljolti henkilökohtaisiin voimaantumisen ja identiteetin uudelleen muotoutumisen prosesseihin, sekä sosiaalisiin suhteisiin ja sidoksiin, jotka koetaan merkityksellisinä ja omaa elämän laatua parantavina. Tutkimuksen perusteella osallisuus toteutuu parhaiten vertais- ja vapaaehtoistoimintaan liittyvien yhteisöjen toiminnassa. Hallinnan kysymykset puolestaan tulevat selvimmin esille korvaushoitoa kohtaan osoitettuna kritiikkinä. Muutoin hallinta ilmenee pääasiassa toiminnan rakenteina, resursseina ja reunaehtoina, eli niinä mahdollisuuksina joita yhteisöillä ja niiden jäsenillä on käytettävissään. Reunaehdot tulevat esille pääasiassa puheina taloudellisista resursseista toiminnan jatkamisen edellytyksenä, sekä henkilökohtaisesti koettuina haasteina kuten uupumisena liialliseen työmäärään. Arjen toiminnoissa tai työntekijöiden ja asiakkaiden välisissä suhteissa hallinta ei tule näkyville, vaan toiminta näyttäytyy enemmän molemminpuolisena kumppanuussuhteena. On kuitenkin syytä pitää mielessä, että tämän tutkimuksen aineistona on vain pieni osa päihteidenkäyttäjien ryhmästä, eikä aineistoon kuulu kaikista syrjäytyneimpiä ja huonokuntoisimpia päihteidenkäyttäjiä. Vaikka osallistaminen näyttää toteutuvan ja luovan haluttuja kansalaisuuden muotoja joidenkin marginaaliin paikannettujen ihmisten kohdalla, ei sillä voida korvata julkisia

palveluita, eikä ratkaista syrjäytymistä yhteiskunnallisena ongelmana. Mikäli osallisuutta tuottavan toiminnan edellytyksiä ei täytetä hallinnollisin keinoin, vaan osallisuuden tuottaminen jää yksilöiden tai yhteisöjen omalle vastuulle, näyttäytyy asetelma kansalaisten hylkäämisenä.

Lähteet

Agar, Michael (2008) *The Professional Stranger. An Informal Introduction to Ethnography*. Second Edition. Bingley: Emerald.

Allardt Erik 1976. *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo.

Anker, Jørgen : *Limits and Opportunities for Autonomous User Organisations in Denmark and Sweden*. *Journal of Social Sciences* 3 (2): 78-87, 2007. Department of Society and Globalisation (25.3), Roskilde University, Roskilde, Denmark.

Anker, Jørgen, Asmussen Vibeke, Kouvonen Petra & Tops, Dolf (2006) *Drug users and spaces for legitimate action*. NAD publications, Centre of alcohol and drug research.

Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma. *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa*. Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä 2000.

Barnes, M., Newman, J. & Sullivan, H. (2007) *Power, Participation and Political Renewal. Case Studies in Public Participation*. Bristol: The Policy Press.

Biehl, João (2005) *Vita. Life in a Zone of Social Abandonment*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Bäcklund P, Häkli J. & Schulman H. (toim.) (2002) *Osalliset ja osajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa*. Gaudeamus, Helsinki.

Clarke, John 2004. *Changing Welfare, Changing States: New Directions in Social Policy*. London: Sage.

Koskiahho, Briita; Nurmi, Johanna & Virtanen, Petri 1999. *Kansalaisen sosiaalipolitiikka. Kansalaisyhteiskuna ja hyvinvointivaltio 2000-luvulla*. WSOY, Juva.

Cruikshank, Barbara 1999. *The Will To Empower. Democratic citizens and other subjects*. Cornell University Press, Ithaca and London.

Eräsaari, Leena 1995. *Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä*. Helsinki: Gaudeamus.

Eskelinen, Teppo; Gellin, Maija; Gretschel, Anu; Junttila-Vitikka, Pirjo; Kiilakoski, Tomi; Kivijärvi, Antti; Koskinen, Sanna; Laine, Sofia; Lundbom, Pia; Nivala, Elina; Sutinen, Riikka (2012) *Kansalaistoiminta. Lapset ja nuoret kansalaistoimijoina*. Teoksessa Gretschel, Anu & Kiilakoski, Tomi (toim.) *Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 118, Hakapaino, Helsinki.

EU 2007. Valkoinen kirja. *Yhdessä terveyden hyväksi: EU:n strateginen toimintamalli vuosiksi 2008–2013*. Luettavissa http://ec.europa.eu/health/ph_overview/Documents/strategy_wp_fi.pdf

EU 2014. Valokeilassa Euroopan Unionin Poliitikka: Työllisyys, sosiaaliasiat ja osallisuus. Euroopan Unioni 2014. Luettavissa http://europa.eu/pol/pdf/flipbook/fi/employment_fi.pdf

Evans, P. B & W. H. Sewell Jr. (2013) Neoliberalism: Policy Regimes, International Regimes, and Social Effects. In Hall, P- & Lamont, M. (eds.) Social Resilience in the Neoliberal Era. Cambridge: Cambridge University Press.

Fairbanks II, Robert P. 2009. How it Works. Recovering Citizens in the Post-Welfare Philadelphia.

Falk Hanna, Kurki Marjo, Rissanen Päivi, Kankaanpää Sini, Sinkkonen Niina (2013) Kuntoutujasta toimijaksi – Kokemus asiantuntijuudeksi. Työpaperi 39/2013. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.

Foucault, Michel (1995) Rajallinen järjestelmä kohtaa rajattoman tarpeen. Teoksessa Rahkonen, K. ja Eräsaari, R. (toim.) Hyvinvointivaltion tragedia. Keskustelua eurooppalaisesta hyvinvointivaltiosta. Helsinki: Gaudemus.

Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul 2007. Ethnography: Principles in Practice. London: Routledge.

Harju A. (2004) Aktiivisten kansalaisten Suomi. Keskustelunavaus järjestöllisen koulutuksen tehostamisesta. Oikeusministeriön julkaisu 11/2004. Oikeusministeriö, Helsinki

Harvey, David 2008. Uusliberalismin lyhyt historia. Vastapaino, Tampere.

Hautamäki, Antti (2005) Poliitikan paluu. Teoksessa Hautamäki, Antti, Lehtonen, Tommi, Sihvola Juha, Tuomi, Ilkka, Vaaranen, Heli & Veijola, Soile (toim.) Yhteisöllisyyden paluu. Gaudeamus kirja, Oy Yliopistokustannus University Press Finland, Tammer-paino, Tampere.

Helén, Ilpo 2010. Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka. Teoksessa Kaisto, J. & Pyykkönen, M. (toim.) Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä.

Helne, Tuula 2003. Syrjäytymisen yhteiskunta. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, tutkimuksia 123. Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena, 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino, 2000 Helsinki.

Hyväri, Susanna 2001. Vallattomuudesta vastuuseen. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 3/2001. Tietosanoma Oy, Vammala.

Hyväri, Susanna (2005) Vertaistuen ja ammattiauttamisen muuttuvat suhteet. Teoksessa Nylund, Marianne ja Yeung, Anne Birgitta (toim.) Vapaaehtoistoiminta – anti, arvot ja osallisuus. Vastapaino, Tampere.

Hänninen, Sakari; Palola, Elina & Kaivonurmi, Maija (toim.) Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikkaa kilpailuvaltiossa. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2010.

Jalava, Janne & Koiso-Kanttila, Samuli (2013) RAY-rahoitteisten järjestöorganisaatioiden haasteet ja matalan kynnyksen dilemma. Teoksessa Niemelä, Mikko & Saari, Juho (toim.) Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa. Juvenes Printa, Tampere 2013.

Jokinen, Arja; Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Gaudeamus, Helsinki, 2004.

Juhila, Kirsi (2004) Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa: Jokinen, A. & Huttunen, L. & Kulmala, A. (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Gaudeamus, Helsinki.

Julkunen Raija (2008) Sosiaalipolitiikan kansalainen: aktivoitu, valtaistettu, vastuutettu, hylätty? Teoksessa Niemi, Petteri & Kotiranta, Tuija (toim) Sosiaalialan normatiivinen perusta. Helsinki University Press, OY Yliopistokustannus, Hyy Yhtymä. Esa Print, Tampere.

Julkunen, Raija (2007) Kuka vastaa? Hyvintointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Sosiaali- ja terveysalan kehittämiskeskus, Gummerus Kirjapaino Oy, Vaajakoski 2007.

Järvikoski Aila, Hokkanen Liisa, Härkäpää Kristiina (toim.) Asiakkaan äänellä. Odotuksia ja arvioita vaikeavammaisten lääkinnällisestä kuntoutuksesta. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 80. Helsinki, 2009.

Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.) Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä. Gaudeamus Helsinki University Press, Helsinki 2010.

Kiilakoski, Tomi (toim.) Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja, 118. Hakapaino, Helsinki.

Kiilakoski, Tomi, Gretscher, Anu & Nivala, Elina: Osallisuus, kansalaisuus, hyvinvointi. Teoksessa Gretscher, Anu & Kiilakoski, Tomi (toim.) Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura julkaisuja 118, Hakapaino, Helsinki 2012.

Kivistö, Mari 2014. Kolme ja yksi kuvaa osallisuuteen. Monimenetelmällinen tutkimus vaikeavammaisten ihmisten osallisuudesta toimintana, kokemuksena ja kielenkäyttönä. Akateeminen väitöskirja, Lapin yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Rovaniemi.

Kokkonen, Tuomo; Närhi, Kati & Matthies, Aila-Leena (2013). Osallisuuden reunaehdot palvelujärjestelmässä. Teoksessa Era, Taina (toim) Osallisuus - oikeutta vai pakkoa? Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156.

Kuula, Arja 2006. Tutkimusetiikka: aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino, Tampere.

Laitila, Minna 2010. Asiakkaan osallisuus mielenterveys- ja päihdetyössä. Fenomenografinen lähestymistapa. Itä-Suomen Yliopisto, Kuopio. Luettavissa http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-0224-5/urn_isbn_978-952-61-0224-5.pdf

Laitinen, M. ja Nurmi, K. E. 2003. Aktiiviseksi kansalaiseksi kasvaminen suomalaisten elämäkertojen valossa. Aikuiskasvatus 2, 122-132.

Leppo, Anna (2012) Precarious Pregnancies. Alcohol, Drugs and the Regulation of Risks. Helsinki: Publications of the Department of Social Research 2012:3.

Lund, Pekka (2015) Järjestöjen asema ja merkitys sosiaali- ja terveydenhuollon kentässä. Mielenterveys ja päihdesuunnitelma 2009-2015, miten tästä eteenpäin? Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, työpaperi, 20/2015.

Luhtakallio, Eeva 2013. Bodies Keying Politics: A Visual Frame Analysis of Gendered Local Activism in France and Finland. Teoksessa Doerr, Nicole; Mattoni, Alice & Teune, Simon. Research in Social Movements, onlicts and Change

Marcus, George 1995. Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-sited Ethnography. Annual Review of Anthropology, Vol. 24. Department of Antropology, Rice University, Houston, Texas.

Matthies Aila-Leena 2008. Kansalaisosallistuminen ja yhteisöllisyys eurooppalaisen yhteiskuntapolitiikan murroksessa. Teoksessa Roivainen Irene, Nylund Marianne, Korkiamäki Riikka & Raitakari Suvi (toim.). Yhteisöt ja sosiaalityö. PS-kustannus. Jyväskylä.

Mattila-Aalto, Minna 2009. Kuntoutusosallisuuden diagnoosi. Tutkimus entisten rappiokäyttäjien kuntoutumisen muodoista, mekanismeista ja mahdollisuuksista. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 81/2009. Yliopistopaino, Helsinki.

Maunu, Antti 2014. Yöllä yhdessä. Yökerhot, biletyt ja suomalainen sosiaalisuus. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2014:6, Unigrafia, Helsinki.

Murto, Lasse (2003) Sosiaali- ja terveysjärjestöt hyvinvointipalvelujen tuottajina. Teoksessa Niemelä, Jorma & Dufva, Virpi (toim) Hyvinvoinnin arjen asiantuntijat. Sosiaali- ja terveysjärjestöt uudella vuosituhanella. PS-kustannus, WS Bookwell Oy, Juva.

Murto, Lasse (2007) Ilkeät ongelmat haaste hyvinvointipalveluille. Teoksessa Tuula Helne, Markku Laatu (toim.) Vääräyskirja. Helsinki: Kela, 135-143.

Möttönen, Sakari & Niemelä, Jorma 2005. Kunta ja kolmas sektori. Yhteistyön uudet muodot. PS-kustannus, Otavan kirjapaino Oy, Keuruu.

- Niemelä, Jorma (2003) Järjestöt ajan hengen uudistajina. Teoksessa Niemelä, Jorma & Dufva, Virpi (toim.) Hyvinvoinnin arjen asiantuntijat. Sosiaali- ja terveysjärjestöt uudella vuosituhanalla. PS-kustannus, WS Bookwell Oy, Juva.
- Nylund, Marianne (1996) Suomalaisia oma-apuryhmiä. Teoksessa Matthies, Aila-Leena; Kotakari, Ulla & Nylund, Marianne (toim.) Välittävät verkostot. Tampere: Vastapaino, 193-205
- Nylund, Marianne & Yeung, Anne Burgitta (2005) Vapaaehtoisuuden anti, arvot ja osallisuus murroksessa. Teoksessa Nylund Marianne & Yeung Anne Birgitta (toim.) Vapaaehtoistoiminta. Anti, Arvot ja Osallisuus. Vastapaino, Tampere.
- Perälä, Riikka (2010) Sosiaali- ja terveyspalveluiden uusi neuvoteltu järjestys. Esimerkki kuntien ja kristillisten päihdejärjestöjen välisestä yhteistyöstä suomalaisissa kunnissa. Julkaisussa: Yhteiskuntapolitiikka. 2010, Vuosikerta / volyymi 12, Nro 4.
- Perälä, Riikka 2012. Haittojen vähentäminen Suomalaisessa huumehoidossa. Etnografinen tutkimus huumeongelman yhteiskunnallisesta hallinnasta 2000-luvun Suomessa. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2012:6, Unigrafia, Helsinki.
- Powell, Frederick 2007. The Politics of Civil Society. Neoliberalism or Social Left? Bristol: Polity Press
- Pyykkönen, Miikka (2010) Yhteisöistä yrityksiksi? Sosiaalinen yritys ja muuttuva kolmas sektori. Teoksessa Kaisto, J. & Pyykkönen, M. (toim.) Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä. Helsinki: Gaudeamus.
- Raivio, Helka & Karjalainen, Jarno (2013) Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Osallisuuden rakentuminen 2010-luvun tavoite- ja toimintaohjelmissa. Teoksessa Era, Taina (toim) Osallisuus - oikeutta vai pakkoa? Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156.
- Rantala, Kati & Sulkunen, Pekka 2006. Projektityhteiskunnan käänköpuolia. Gaudeamus, Helsinki
- Rissanen, Päivi 2015. Toivoton tapaus? Autoetnografia sairastumisesta ja kuntoutumisesta. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 88/2015. Unigrafia Oy, Helsinki.
- Rose, Nikolas 1999. Powers of Freedom. Reframing Political Thought. Cambridge University Press.
- Saastamoinen, Mikko (2012) Aikalaiskeskustelua yhteisöllisyydestä. Teoksessa Filander, Karin, Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (toim.) Yhteisöllisyys liikkeessä. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura, Bookwell Oy, Jyväskylä.
- Siisiäinen, Martti (1996) Yhteiskunnalliset liikkeet, yhdistykset ja hyvinvointivaltio. Teoksessa: Matthies A-L., Kotakari U. & Nylund M. (Toim.) Välittävät verkostot. Vastapaino, Tampere. 33–48

Spradley, James P. 1979. *The Ethnographic Interview*. Holt, Rinehart and Winston, Inc. Orlando, Florida, United States of America.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2009. *Mielenterveys- ja Päihdesuunnitelma. Mieli 2009 – työryhmän ehdotukset mielenterveys- ja päihdetyön kehittämiseksi vuoteen 2015*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:3

Sosiaali- ja terveysministeriö 2012. *Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma KASTE 2012–2015*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2012:1.

Sulkunen, Pekka 2009. *The Saturated Society. Governing Risk, and Lifestyles in Consumer Culture*. Sage.

Särkelä, Mona 2009. *Miten huono-osainen voi olla osallinen? Tarkastelussa päihteidenkäyttäjien, toimeentulotuen saajien, vankien ja asunnottomien osallisuus ja aktiivinen kansalaisuus*. Pro gradu-tutkielm Kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden maisteri ohjelma, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto

Tammi, Tuukka 2007. *Medicalising Prohibition: Harm Reduction in Finnish and International Drug Policy*

Tuomi Jouni & Sarajärvi Anneli 2009. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos, Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.

Virokannas, Elina (2015). *Kertomusten rakentuminen haastatteluvuorovaikutuksessa*. Teoksessa O.-P. Moisio, T. Silvasti, & I. Kauppinen (toim.), *Polkuja yhteiskuntatieteisiin*. Jyväskylän yliopisto.

Vuorenmaa, Maritta & Hannu-Jama, Marjo (2015). *Vertaileva pohjoismainen näkökulma edistävään ja ehkäisevään työhön ja sen rakenteisiin. Mielenterveys ja päihdesuunnitelma 2009-2015, miten tästä eteenpäin? Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, työpaperi, 20/2015*.

Wilding, Paul. *Romahtiko Brittiläinen hyvinvointivaltio 1980-luvulla?* Teoksessa Eräsaari, Risto ja Rahkonen, Keijo (toim.) *Hyvinvointivaltion Tragedia. Keskustelua Eurooppalaisesta hyvinvointivaltiosta*, 1995.

Wolcott, Harry 1994. *Transforming Qualitative Data: Description. Analysis and Interpretation*. Thousand Oaks, California: Sage.

Young, Jock 1999. *The Exclusive Society: Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity*. London; Thousand Oaks: Sage Publications